

Filozofická fakulta Univerzity Palackého
Katedra bohemistiky

**Překlad anglického odborného textu
s komentářem**

**Translation of an English Technical Text with
Commentary**

Bakalářská diplomová práce

Bc. Kateřina Martínková

Česká filologie se zaměřením na editorskou práci ve sdělovacích prostředcích

Olomouc, 2018

Vedoucí diplomové práce: **PhDr. Petr Pořízka, Ph.D.**

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracovala samostatně a uvedla úplný seznam citované a použité literatury.

V Olomouci dne 10. 12. 2018

.....

Hodnocení kvality překladu probíhá podle pánovitého, naprosto nevysvětlitelného a vrtošivého výroku: „To zní divně.“

Peter Fawcett

Ráda bych poděkovala PhDr. Petru Pořízkovi, Ph.D. za naprosto neocenitelnou pomoc při psaní této práce.

V Olomouci dne 10. 12. 2018

.....

OBSAH

1	Úvod	6
2	Skaličkova typologie jazyků	9
2.1	Obecný úvod.....	9
2.2	Skaličkova typologie	10
2.2.1	Izolační jazyky.....	10
2.2.2	Aglutinační jazyky	10
2.2.3	Flexivní jazyky	10
2.2.4	Introflexivní jazyky	11
2.2.5	Polysyntetické jazyky	11
2.3	Typologické zařazení češtiny a angličtiny	12
2.4	Edward Sapir a jeho teorie	13
3	Teorie překladu	15
3.1	Translatologie jako obor	15
3.2	Překlad jako proces.....	16
3.3	Fáze překladatelovy práce.....	17
3.3.1	Porozumění výchozímu textu	17
3.3.2	Určení překladatelské strategie a metod.....	17
3.3.3	Vytvoření překladu	18
3.4	Překladová jednotka	18
3.5	Formální a dynamická ekvivalence.....	19
3.5.1	Formální ekvivalence	20
3.5.2	Dynamická ekvivalence	20
4	Specifika překladu z angličtiny do češtiny	22
4.1	Gramatická ekvivalence.....	22
4.2	Lexikální ekvivalence	24
4.3	Textová ekvivalence.....	25
4.4	Systémové rozdíly mezi angličtinou a češtinou	25
4.4.1	Morfologická rovina.....	26
4.4.2	Syntaktická rovina.....	33
4.4.3	Textová rovina	34

5	Odborný styl.....	36
6	Komentář k překladu.....	38
6.1	Martin Haspelmath.....	38
6.2	Obecné postřehy k překladu.....	38
6.3	Typické rysy anglického odborného textu s příklady.....	39
7	Závěr	47
8	Anotace	50
9	Resumé.....	51
10	Seznam použité literatury.....	53
11	Příloha 1 – výchozí text.....	55
12	Příloha 2 – překlad.....	56

1 ÚVOD

Za cíl práce jsme si určili vytvoření českého překladu anglického odborného textu z oblasti lingvistiky. Jako výchozí text jsme zvolili *Against markedness (and what to replace it with)* od Martina Haspelmatha. Překlad je doplněn o nezbytné teoretické pozadí, ze kterého jsme při překládání vycházeli.

Martin Haspelmath je významný německý lingvista, jehož těžiště zájmu leží především v typologické klasifikaci jazyků. Haspelmathův příspěvek jsme si pro náš překlad nevybrali náhodou, během studia jsme se opakovaně setkávali s jeho texty ve vybraných seminářích jak na katedře anglistiky, tak bohemistiky. Při jedné z Haspelmathových přednášek na FF UPOL se nám dokonce poštěstilo být mezi posluchači. Kromě velice zajímavých a trefných postřehů k dané tematice oceňujeme čtenářskou přívětivost jeho textů. Martin Haspelmath totiž dle našeho názoru dokáže danou problematiku popsat odborně, ale zároveň jednoduše. Výchozí text i jeho překlad jsou zařazeny jako přílohy na konci práce.

V teoretickém pozadí naší práce se postupně věnujeme jazykové typologii, obecné teorii překladu, konkrétním specifikům překladu z angličtiny do češtiny a charakteristice odborného stylu, který je v komentáři k překladu rozšířen o vlastní příklady.

Jazyková typologie se zdá být jen volně souvisejícím tématem, ale není tomu tak. Porozumění typologickým odlišnostem jazyků považujeme za klíčové pro chápání systémových rozdílů mezi dvěma jazyky, kterým se posléze konkrétněji věnujeme v kapitole 4.4. Nejen v české, ale i světové lingvistické tradici patří mezi nejvýznamnější práce o jazykové typologii teorie Vladimíra Skaličky. Kapitola 2.2 proto představuje jednotlivé jazykové typy, jak je navrhl ve své studii *Typ češtiny* (1951)¹: izolační, aglutinační, flexivní, introflexivní a polysyntetický. Ke každému typu je uvedena stručná charakteristika doplněná příkladem.

---

¹ Pro naši práci jsme použili text studie uveřejněný v souborném díle Vladimíra Skaličky vydaném v roce 2004 nakladatelstvím Karolinum v Praze.

Pro srovnání a rozšíření problematiky jazykové typologie následuje kapitola věnovaná teorii Edwarda Sapira. Tento americký jazykovědec vytvořil svou teorii o něco dříve než Skalička, typologické rozřazení jazyků založil na dvou parametrech tvořící škály – degree of synthesis a degree of fusion. Se Sapirovou teorií jsme se setkali v semináři *Language Universals and Typology* Jeffrey Parrotta, Ph.D. na katedře anglistiky.

Následuje oddíl 3 věnovaný obecné teorii překladu. Jelikož nepatříme mezi studenty translatologie a ani nespadáme pod translatologickou sekci, považovali jsme za vhodné prokázat naši obeznámenost s tématem. V rámci tohoto oddílu postupně představujeme stručnou charakteristiku translatologie jako oboru, překladu jako procesu a jednotlivé fáze překladatelovy práce.

Za důležitou považujeme část 3.5 věnovanou teorii formální a dynamické ekvivalence Eugena Nidy. Jedná se o rozdílné přístupy k překladu, kdy jeden upřednostňuje zachování formy textu (formální ekvivalence) a druhý se snaží hlavně o zachování informace nehledě na formu (dynamická ekvivalence). My jsme se při překladu drželi především postupů formální ekvivalence, jelikož jsme u odborného textu museli ctít jeho vědeckou funkci. To všem neznamená občasné ústupky pro zachování plynulosti textu (viz kapitola 6.3 o konkrétních rysech anglického odborného textu).

Kapitola 4 se už věnuje samotné překladatelské praxi. Nejprve v ní shrnujeme, jak se proces překládání promítá do jednotlivých jazykových rovin, a to gramatické, lexikální a textové. Navazuje část 4.4 o konkrétních systémových rozdílech mezi angličtinou a češtinou. Tyto systémové rozdíly vycházejí právě z odlišného typologického zařazení obou jazyků. Jednotlivé rozdíly v této kapitole jsou podpořeny příklady. Hlavním zdrojem informací pro většinu kapitoly 3 byly přednášky Mgr. Jitky Zehnalové, Dr. v rámci předmětu *Teorie a metodika překladu 1* doplněné o příručky Doc. PhDr. Dagmar Knittlové, CSc. *Překlad a překládání* (2010) a *K teorii i praxi překladu* (2000).

V kapitole 5 představujeme stručnou charakteristiku odborného stylu. Obecnější pojednání o stylistice jsme se rozhodli nezařazovat, dle našeho názoru se nejedná o nezbytně nutnou doplňující tematiku k naší práci. Tato

kapitola je poměrně stručná, protože ji rozšiřujeme o konkrétní příklady z našeho překladu až v následující kapitole 6, kde též v krátkosti představujeme autora výchozího textu Martina Haspelmatha a shrnujeme obecné postřehy k našemu překladu. Jak už jsme zmínili výše, na samotném konci práce jsou přiloženy jak výchozí Haspelmathův text, tak i náš český překlad.

2 SKALIČKOVA TYPOLOGIE JAZYKŮ

2.1 Obecný úvod

Vladimír Skalička (1909–1991) byl významný český jazykovědec a vysokoškolský profesor. Jeho dílo našlo odezvu nejen v naší, ale i světové lingvistice. Zásadní teorií, kterou vytvořil, se stala především ta o jazykové typologii. Pečlivým zkoumáním a porovnáváním více než tisícovky světových jazyků došel k závěru, že je možné rozdělit jazyky na pět skupin – izolační, aglutinační, flexivní, introflexivní a polysyntetické. Sám Skalička ale zdůrazňuje, že žádný z jazyků není vždy jedním čistým typem, nýbrž v sobě kombinuje vlastnosti všech pěti. Hranice mezi jednotlivými typy splývají a v průběhu času se mění. Každý jazyk prochází vývojem, během kterého se postupně dostává od aglutinačního typu k flexivnímu, od flexivního k izolačnímu a naopak (Skalička 2004, s. 263).

Skaličkovu dílo vychází ze základů strukturalismu (Popela 2006, s. 7). V duchu Pražského lingvistického kroužku, který jazyk chápal především jako strukturu jazykových znaků (ibid.)², založil své zkoumání jazyků na porovnávání různě vyvinutých diferenciací – vertikálních a horizontálních. Vertikální diference jsou v rovinách séma : morfém, morfém : slovo, slovo : věta a horizontální v rovinách séma : séma, morfém : morfém, slovo : slovo, věta : věta (ibid., s. 8). Séma chápe Skalička (2004, 178–179) jako nejmenší významovou jednotku s přímým vztahem k formě a morfém představuje nejnižší formální jednotku s přímým vztahem k významu. Séma je nižší jednotkou než morfém.

Pět základních jazykových typů, které nyní podrobněji prozkoumáme, Skalička vyčlenil na základě vertikální diference. Důležité je, zda jeden morfém vyjadřuje pouze jednu nebo více funkcí, a jak hodně jsou vyvinuté diference morfém : slovo a slovo : věta (Popela 2006, s. 8–9).

---

² Popela na tomto místě vycházel z: Havránek, B. 1940. Strukturální linguistika. In: Ottův slovník naučný nové doby VI/1. Praha, 455–457.

2.2 Skaličkova typologie

2.2.1 Izolační jazyky

Pro izolační typ je charakteristické, že „každá řada hlásek, mající zvláštní význam, má zvláštní slovo“ (Skalička 2004, s. 262). Tedy že každé slovo má svůj význam a funkci a je tvořeno jedním morfémem. Slova izolačních jazyků postrádají flexi, proto je nutné dodržovat pevný slovosled, aby nedošlo ke zmatení významu. Nejčastějším typem slovosledu bývá SVO, tedy subjekt následovaný slovesem a objektem. Obvykle mají tyto jazyky velké množství předložek a spojek, které svou bohatostí nahrazují funkci různých afixů. Dalšími vlastnostmi jsou např. malé rozlišování gramatického rodu a nejasná hranice mezi jednotlivými slovními druhy.

Z důvodu chybějící flexe se slova izolačních jazyků obvykle skládají pouze z jedné slabiky. To je dobře viditelné především na východoasijských jazycích, např. čínštině a vietnamštině. U jazyků s převládajícím izolačním typem dále nacházíme třeba víceslovné vyjadřování slovesných kategorií (času, způsobu, aj.), příkladem může být angličtina nebo vietnamština.

2.2.2 Aglutinační jazyky

Typickou vlastností aglutinačních jazyků je, že „formální elementy se připínají na kořen“ (Skalička 2004, s. 263). Počet těchto elementů (různých afixů) výrazně převyšuje počet kořenů, který je oproti jiným jazykovým typům nižší. Slovní druhy jako předložky, spojky a zájmena nejsou vyjadřovány samostatným výrazem, ale koncovkou. Aglutinační jazyky mají bohaté soustavy deklinačních a konjugačních paradigmat, velmi častý je výskyt odvozenin. Dalšími znaky jsou absence rodů a relativně pevný slovosled.

Nejčastěji se tento typ objevuje u altajských jazyků – tureckých, mongolských a tunguzských. Aglutinační znaky nesou i ugrofinské a některé indoevropské jazyky (např. arménština).

2.2.3 Flexivní jazyky

Flexivní typ charakterizuje fakt, že „jedna řada hlásek má více významů najednou“ (Skalička 2004, s. 263). Jedna přípona může mít hned několik

významů, které jsou od sebe těžko oddělitelné. Typickou vlastností jsou bohatá deklinační a konjugační paradigmaty. Díky koncovkám není potřeba dodržovat pevný slovosled. Obvyklá je kongruence mezi jednotlivými slovními druhy, proto flexivní jazyky důsledně rozlišují gramatický rod.

U tohoto typu se projevuje nejednotnost, flexe se objevuje buď v koncovkách, nebo v kořeni. Tzv. vnější flexe (v koncovkách) je objevena v češtině a dalších slovanských jazycích. Oproti tomu tzv. vnitřní flexe je znakem semitských jazyků (hebrejštiny, arabštiny) a částečně germánských (např. proměnlivé kořeny v němčině: *trinkt – trank – hat getrunken*).

2.2.4 Introflexivní jazyky

Introflexe se dá vysvětlit jako „vnitřní ohýbání“. Introflexivní jazyky charakterizuje „hromadění významů v kořeni slova“ (Skalička 2004, s. 505). To ho také odlišuje od flexivního typu, který významy hromadí v koncovkách. Pro jejich podobnost je občas introflexivní typ považován za podtyp flexivního.

Introflexivnost není v žádném jazyce dominantním znakem, pouze sekundárním. Nejčastěji se objevuje v semitských jazycích, dále např. v berberských a germánských jazycích či v tibetštině.

2.2.5 Polysyntetické jazyky

Hlavním znakem polysyntetického typu je, že se „více kořenů spojuje do jednoho slova, tj. vznikají složeniny“ (Skalička 2004, s. 263). Také tento typ existuje pouze jako druhořadý a v žádném jazyce není plně dominantní. Nejbližší jazyk, ve kterém ho nalezneme, je němčina, kde jsou složeniny velmi časté. Pro české (i jiné) mluvčí jsou taková slova občas zdrojem pobavení: kupříkladu *Rechtsschutzversicherungsgesellschaften* údajně proniklo až do Guinnessovy knihy rekordů jako nejdelší běžně používané německé slovo. Jeho základ tvoří slova *Rechts-schutz-versicherungs-gesellschaften* a celý výraz znamená „společnost s právní ochranou“.

Znaky polysyntetičnosti nese jen zmíněná němčina, ale germánské jazyky obecně, dále např. čínština, japonština a ugrofinské jazyky.

2.3 Typologické zařazení češtiny a angličtiny

V češtině nejvíce převládá typ flexivní. Důkazem jsou např. široce rozvinutá deklinační a konjugační paradigmata. Dalšími rysy flexivnosti je rozlišování tří základních gramatických rodů (maskulina se dokonce dělí na dva další podtypy podle životnosti) či kongruence (ať už na úrovni substantivum – adjektivum apod., nebo mezi podmětem a přísudkem).

Čeština má i rysy typu aglutinačního, který se projevuje především při tvoření nových slov. Tuto schopnost jí umožňuje velké množství odvozovacích přípon (příkladem je třeba tvoření slovesného vidu a odvozování sloves či substantiv jako takové). U sloves najdeme četné příklady, které by naopak patřily k izolačnímu typu. Existují totiž tvary, které izolačně vyjadřují čas nebo způsob. Skalička pro podporu svých tvrzení uvádí tyto příklady (Skalička 2004, s. 479):

- (1) (a) typ izolační: *budu nosit* (na rozdíl od *ponesu*, lat. *feram*)
- (b) typ aglutinační: *orám, vy-orám, do-vy-orám, ne-do-vy-orám*
- (c) typ flexivní: *dobrý*, kde *-ý* vyjadřuje pád, jednotné číslo a mužský rod
- (d) typ introflexivní: *vojáci – vojáky, přítel – přítel, střelím – střelím*
- (e) typ polysyntetický: *lidojed, maloměsto, modrobílý* atd.

Pro angličtinu jsou typické znaky izolačního jazyka. Kvůli málo rozvinuté flexi tvoří anglická slova často jen jeden morfém. Chybějící flexe dále neumožňuje volný slovosled, pro správné porozumění je potřeba dodržovat pevný pořádek slov. V angličtině snadno najdeme i prvky aglutinačního typu. Jednotlivé morfémy jsou v anglických slovech obvykle snadno oddělitelné a zpravidla mívá každý morfém právě jednu funkci. Stejně jako u češtiny však platí, že příklad bychom našli ke každému jazykovému typu:

- (2) (a) typ izolační: *will have been reading*
(b) typ aglutinační: *anti-dis-establish-ment-ari-an-ism*
(c) typ flexivní: *play-s*
(d) typ introflexivní: *tooth – teeth, drink – drank – drunk*
(e) typ polysyntetický: *blackbird, babysitting*, apod.

Není pochyb o tom, že bychom našli velké množství dalších příkladů. Nechceme ale zabíhat do přílišných podrobností, protože jazyková typologie není hlavním předmětem této práce. Toto stručné shrnutí zde slouží pouze pro ilustraci a doplnění.

2.4 Edward Sapir a jeho teorie

Nelze si nevšimnout podobnosti s teorií Edwarda Sapira, který založil svou morfologickou typologii na parametrech ‚Degree of Synthesis‘ a ‚Degree of Fusion‘ (občas též zmiňovány jako ‚Index of Synthesis‘ a ‚Index of Fusion‘, viz např. studie Bernarda Comrieho *Language Universals and Linguistic Typology* (1981) nebo Lindsay J. Whaleyho *Introduction to Typology* (1996); tyto termíny jsou použity i v naší práci).

‚Index of Synthesis‘ se dá jednoduše vysvětlit jako počet morfémů v jednom slově. Je to škála, kde jsou na jedné straně jazyky izolační (analytické) a na straně druhé jazyky syntetické (Whaley 1997, s. 128). V ideálním případě by byl představitelem izolačního jazyka takový, kde každé slovo tvoří právě jeden morfém. Protipólem k tomu by pak byl jazyk, kde se celé věty tvoří pouhým přidáváním morfémů k základnímu kořeni. Syntetické jazyky nemusí tvořit slova jen připojováním různých morfémů, jsou schopné tvořit slova i z více kořenů. Tvoření tohoto typu nazýváme inkorporací. Jako příklad uveďme anglické slovo *kingslayer*, které vzniklo spojením verba *to slay* a substantiva *a king* (podobně vznikly i slova *oathbreaker*, *shoemaker* apod., v češtině bychom našli např. *dřeborubec*).

‚Index of Fusion‘ je definován jako počet vlastností (funkcí) jednoho morfému. Stejně jako u ‚Index of Synthesis‘ si můžeme představit škálu, která je ohraničena z jedné strany aglutinačními jazyky a z druhé tzv. fusional languages (říkejme jim např. směřující jazyky) (ibid, s. 133). Pro aglutinační

jazyky je charakteristické, že jednotlivé morfémy jsou od sebe jednoduše oddělitelné a každý z morfémů má právě jednu funkci. Ideálním reprezentantem směřujícího jazyka by byl takový, kde jsou hranice mezi morfémy tak nejednoznačné, že je od sebe v podstatě nejde oddělit. V češtině nalezneme mnoho příkladů, např. *viděl*, kde koncovka *-l* označuje jak préteritum, tak singulár, osobu a fakt, že je jedná o osobu mužského pohlaví. Nalézt podobný příklad v angličtině je mnohem složitější, posloužit by snad mohl morfém *-s*, který např. ve slově *speaks* označuje zároveň singulár a třetí osobu.

Angličtinu bychom na základě Sapirových indexů mohli pomocí Index of Synthesis jednoznačně zařadit mezi analytické jazyky, a naopak češtinu mezi jazyky syntetické. Na škále Index of Fusion pak bude angličtina jasně mezi analytickými, a čeština mezi směřujícími jazyky.

3 TEORIE PŘEKLADU

3.1 Translatologie jako obor

Translatologie je relativně mladý obor, který si svou pozici musel nejdříve obhájit. Stejně jako další humanitně zaměřené obory narážel na nedůvěru a nepřilíš ucelené teoretické ukotvení. Profese věnující se jazyku (ať už překladatelství, jazykové korektury anebo tzv. content/copywriting) dodnes bojují s názorem, že psát, překládat anebo opravovat text dovede přeci každý, vždyť nás gramatiku naučí ve škole a co neznáme, najdeme v odpovídající příručce. Díky tomuto přístupu si mnoho laiků představuje proces překládání velmi zjednodušeně, jako činnost neodbornou a vhodnou pro každého, kdo si na ni udělá čas. Pak bohužel občas vidíme překlady nevalné kvality, protože jim nepředcházela řádná příprava. Samozřejmě, existují lidé s přirozeným talentem a citem pro jazyk a když jej využijí, jsou z nich špičkoví překladatelé i bez hlubšího vzdělání v oboru. Takových je ale pochopitelně minimum.

V západoevropské tradici je za otce překladatelů považován sv. Jeroným (4.–5. stol.). Za jeho nejvýznamnější počín lze jistě považovat překlad Starého zákona z řečtiny do latiny. Sv. Jeroným rozlišoval mezi volným a doslovným překladem a s výjimkou překladu Bible preferoval překlad dle zásady „myšlenka za myšlenku“. Dichotomie mezi doslovným a volným překladem přetrvává dodnes a stále vyvolává diskuzi.

V 16. stol. k oboru výrazně přispěl Etienne Dolet, který stanovil pět základních principů překladu. Tyto principy jsou stále plně platné: porozumět textu a autorovi, ovládat výchozí a cílový jazyk, nevázat se doslovným zněním výchozího textu, používat idiomatickou podobu cílového jazyka a usilovat o dobrý styl rovnocenný s výchozím textem.

Myšlenky moderní (současné) teorie překladu ve svém díle předznamenal Alexander Fraser Tytler. Zformuloval tři pravidla, která řadí požadavky na překlad do jasné hierarchie: překlad má být úplným převodem myšlenek originálu, styl a způsob vyjadřování má mít stejný charakter jako v originále, překlad má být stejně přirozený jako originál. Ač jsou první a

druhé pravidlo protikladné, Tytlerův přínos spočívá především ve stanovení důležitosti obsahu nad formou.

Od 50. let minulého století již můžeme hovořit o translatologii jako o samostatném oboru. Není už tvořena pouze názory jednotlivých autorů, má vlastní odbornou literaturu a terminologii, stává se oborem vyučovaným na univerzitách. Translatologie se také postupně rozděluje na dva základní směry: lingvisticky a literárně orientovanou teorii překladu. V současné době má obor interdisciplinární charakter. My se v naší práci držíme právě lingvisticky orientované teorie, která pracuje mimo jiné s pojmem *ekvivalence* (k té konkrétněji v kapitole 3.5).

3.2 Překlad jako proces

Jiří Levý překlad definuje jako sdělování: „překladatel dešifruje sdělení, které je obsaženo v textu původního autora a přeformulovává (zašifrovává) je do svého jazyka“ (Levý 1983, s. 42). Tato definice je sice přesná, ale my se držíme spíše pojmenování proces – překlad je totiž založen především na procesu rozhodování. V každé jeho fázi dělá překladatel rozhodnutí, která ovlivní jeho další kroky. Překladatel by neměl postupovat mechanicky, protože takový postup vede k vytvoření doslovného překladu, který je náchylný k chybám a nebývá příliš koherentní.

Jakobson (2000, s. 114) rozlišil tři odlišné druhy překladu: vnitrojazykový, mezijazykový a intersémiotický. Vnitrojazykový překlad je charakterizován jako „an interpretation of verbal signs by means of other signs of the same language“. Může jít např. o upravené vydání staršího díla, které je převedeno do současného jazyka, či jinak upravováno nebo kráceno. Mezijazykový překlad se snaží o „an interpretation of verbal signs by means of some other language“. V tomto případě se jedná o klasický překlad z jednoho jazyka do druhého. Definicí intersémiotického překladu je „an interpretation of verbal signs by means of signs of nonverbal sign system“. Zde už se posouváme částečně z jazyka pryč, znamená to totiž převod textu např. na komiks nebo jiné vizuální dílo.

Celý překladatelský proces zahajuje zadání, tzv. translation brief. Ze zadání se překladatel dozví, jaké požadavky má zadavatel – jaká bude funkce

cílového textu, kdo bude jeho příjemce a další podmínky zakázky. Poté už následuje práce samotného překladatele. Zpravidla se uvádějí tři základní fáze překladatelského procesu, které nyní postupně rozebereme.

3.3 Fáze překladatelské práce

3.3.1 Porozumění výchozímu textu

První fází je porozumění textu ve výchozím jazyce na základě překladatelské analýzy. Textu je potřeba zanalyzovat jak obsah, tak formu. Základním předpokladem dobrého překladu je, že vznikne adekvátní text v cílovém jazyce. Nejen, že musí splňovat požadavky zadavatele, měl by také zprostředkovávat obsah a styl textu výchozího. Proto je nutné, aby překladatel správně pochopil nejen explicitní (přímo jazykově vyjádřené), ale i implicitní významy. Podle Knittlové se explicitnost projevuje větším množstvím výslovně vyjádřených informací, které jsou vyzdvíženy do povrchové roviny jazyka. Tyto přidané informace mají nejčastěji podobu plnovýznamové jednotky, kterou jeden z jazyků má oproti druhému navíc (Knittlová 2010, s. 44). Zásadní je tedy zjistit pomocí analýzy účel neboli funkci textu – právě podle něj volíme překladatelskou strategii.

3.3.2 Určení překladatelské strategie a metod

Druhou fází procesu je ujasnění si celkového záměru (strategie) a konkrétních postupů (metod). Jak už bylo zmíněno výše, je potřeba vzít v potaz několik faktorů, a to: jaký je styl a obsah výchozího textu, účel cílového textu a jaké je cílové publikum. Eugene Nida za nejdůležitější pokládá právě publikum: „Even the old question: Is this a correct translation? must be answered in terms of another question, namely: For whom? (Nida 1982, s. 1). Na základě těchto otázek si překladatel stanoví, zda je potřeba vytvořit doslovný překlad s formou odpovídající výchozímu textu, anebo zda si může dovolit překlad volný, protože mu jde hlavně o zachování smyslu sdělení.

Pokud překládáme nějaký věcný text, bude jeho účelem přesně a objektivně informovat příjemce o nějaké skutečnosti. Takový text nesmí být víceznačný a nepatří do něj umělecká složka. Naopak u textu expresivního je

účelem zprostředkovat nějaké autorem subjektivně podané téma. Snahou textu není jen informovat, ale také pobavit a zaujmout, případně přesvědčit. Oběma druhům musíme přizpůsobit postup, abychom zachovali charakter výchozího textu (ať už se jedná o věcnost či komunikativnost). Dále musíme vzít v potaz, jaká je potřebná míra přizpůsobení cílového jazyka, tedy jak moc bude potřeba přizpůsobit styl, slovní zásobu nebo gramatiku.

3.3.3 Vytvoření překladu

Zpravidla se vytváří první verze překladu, která projde revizí. Kontrola této první verze ukáže, zda text plní požadavky zadání. Následuje druhá verze, kde je zkontrolována kvalita a stává se verzí konečnou. Překladatel během práce nesmí zapomínat ani na zdánlivě jazykově podružné věci, jako je např. potřebná míra přizpůsobení cílové kultuře, potřebná míra tvořivosti a dodržování norem, aj.

Cílem překladatele je pro každý výraz najít vhodný ekvivalent v jazyce, do kterého překládá. Přitom se nemusí nutně vždy jednat o zcela odlišný jazyk – může jít např. o přizpůsobení vydání pro jazykově podobný region. Hatim a Munday uvádí příklad amerického vydání Harryho Pottera, pro které byly britské výrazy *biscuits*, *football*, *Mummy*, *rounders* a sladkosti *sherbet lemons* pro větší srozumitelnost nahrazeny americkými *cookies*, *soccer*, *Mommy*, *baseball* a *lemon drops* (Hatim 2004, s. 5). V tomto případě se jedná o vnitrojazykový překlad, jak jej definoval Jakobson (viz kap. 3.2 výše). I takovéto případy, které pracují s převodem výrazů v rámci stejného jazyka, totiž naplňují základní podmínku překladu jako procesu: snaží se o převod lexikálních jednotek na jejich ekvivalenty, které budou pro čtenáře co nejvhodnější a nejpřirozenější.

3.4 Překladová jednotka

Překladatel se během své práce musí rozhodovat, s jak velkými úseky textu bude pracovat, tj. na jaké celky si překládaný text rozdělí. Takové celky nazýváme překladovými jednotkami. Překladovou jednotkou můžeme rozumět např. i jazykovou rovinu, na níž dochází k překladu (např. rovina hlásková, morfologická, lexikální, syntaktická nebo textová). Hatim a Munday

citují definici překladové jednotky podle Vinaye a Darbelneta³: „the smallest segment of the utterance whose signs are linked in such a way that they should not be translated individually“ (Hatim 2004, s. 18). Na čím nižší úrovni (jazykové rovině) jsme, tím je překlad doslovnější a naopak. Doslovný překlad si za jednotky vybírá jednotlivá slova, kdyžto volný překlad pracuje s delšími úseky jako jsou věty a delší celky. Překladatelé si často text dělí na jednotky, které tvoří dohromady určitou myšlenku, aby předešli případným chybám ve ztrátě smyslové návaznosti (koherentnosti) textu.

3.5 Formální a dynamická ekvivalence

Pojem ekvivalence označuje vztah rovnocennosti jazykových prostředků výchozího a cílového jazyka. Překladatel se snaží o ekvivalenci na různých jazykových rovinách, obvykle není možné zachovat ji na všech (tomu brání právě typologické rozdíly mezi jazyky). Je potřeba se rozhodnout, u jakých prvků se vzdáme požadavku na ekvivalenci a jakou zvolíme metodu, která nám pomůže dosáhnout ekvivalence cílového textu jako celku. Jak už jsme dříve uvedli, máme dvě možnosti, jak k překladu přistupovat: buď se budeme orientovat na formu, nebo na význam. Proto mluvíme o ekvivalenci formální a dynamické (Knittlová 2010, s. 16).

Formální a dynamickou ekvivalencí se v rámci teorie překladu zabýval americký lingvista Eugene Nida. Ve svém díle *The Theory and Practice of Translation* popisuje různé procesy, které při překládání hrají roli. Ačkoliv se Nida ve své práci zaměřuje pouze na překlad Bible, jeho poznatky jsou obecně platné pro všechny typy textů. Jednou z nejdůležitějších Nidových tezí je, že „the translator must strive for equivalence rather than identity“ (Nida 1982, s. 12). Svou teorií překladu navázal na myšlenky Noama Chomského a jeho generativní gramatiku, která pracuje se složkovou analýzou. Ta se snaží popsat jazyk na úrovni povrchové a hloubkové struktury. Jak poznamenává Knittlová, Nida vidí překladatelský proces „jako sestup z konkrétní povrchové textové roviny do roviny hloubkové, nejazykové, do tzv. vnitřní

---

³ z jejich studie *Comparative Stylistics of French and English*, 1958 (1995), Amsterdam (Philadelphia).

řeči, jak tomu říkají psychologové, kde si překladatel ozřejmí, o jaký význam v širokém slova smyslu vlastně jde, a teprve pak přistoupí k vyjádření tohoto obsahu v cílovém jazyku v jeho povrchovém znění“ (Knittlová 2000, s. 7).

3.5.1 Formální ekvivalence

Překlad, který zachovává jazykovou formu výchozího jazyka, odpovídá teorii formální ekvivalence. Zachování formy je záměrem, dosahuje se tím určitého efektu. Zjednodušeně řečeno se jedná o pouhé nahrazování slov výchozího jazyka jejich ekvivalenty z jazyka cílového. Nida (1982, s. 201) popisuje formální ekvivalenci jako:

„Quality of a translation in which the features of the form of the source text have been mechanically reproduced in the receptor language. Typically, formal correspondence distorts the grammatical and stylistic patterns of the receptor language, and hence distorts the message, so as to cause the receptor to misunderstand or to labor unduly hard.“

Je důležité na tomto místě zdůraznit, že formální ekvivalence není to samé, co doslovný překlad, je třeba je od sebe odlišovat. Jak vysvětlují Hatim a Munday (2004, s. 41), doslovný překlad zcela zachovává formální rysy výchozího textu a zcela pomíjí jakýkoliv vliv kontextu, tj. implicitního významu překládané textové jednotky. Naproti tomu formální překlad je vždy ovlivněn kontextem. Formální rysy textu jsou zachovány jen v případě, pokud mají pro text určitou kontextovou hodnotu.

3.5.2 Dynamická ekvivalence

Dynamickou ekvivalenci charakterizuje překlad, který usiluje o dosažení stejného účinku, jaký měl výchozí text na původního čtenáře (tj. usiluje o ekvivalentní reakci adresáta). Takový případ nastává, když překladatel usoudí, že výchozí text není pro cílového čtenáře dostatečně transparentní a je třeba přidat informace navíc. Opět citujeme Nidovu (1982, s. 200) definici:

„Quality of a translation in which the message of the original text has been so transported to the receptor language that the response of the receptor is essentially like that of the original receptors. Frequently, the form of the original text is changed: but as long as the change follows the rules of back transformation in the source language, of contextual consistency in the transfer, and of transformation in the receptor language, the message is preserved and the translation is faithful.“

Nida později termín dynamická ekvivalence opustil a nahradil jej ekvivalencí funkční⁴. Změnou pojmenování se snažil vyjádřit fakt, že funkčnost považoval za samotnou vlastnost náležející textu.

Nida zdůrazňuje prioritnost dynamické ekvivalence nad formální. Za nejdůležitější překladatelův cíl považuje již výše zmíněnou snahu o docílení co nejpodobnějšího účinku, jaký měl na adresáta původní text (Nida 1982, s. 24). Stejně tak podle Knittlové u funkčního přístupu nezáleží, zda použijeme stejné nebo jiné jazykové prostředky. Důležité je, aby dané prostředky plnily stejnou funkci ve výchozím i cílovém jazyce, a to po všech stránkách (významové, věcné, konotační a pragmatické) (Knittlová 2010, s. 7).

---

⁴ „Some Bible translators have seriously violated the principle of dynamic equivalence as described in *Theory and Practise of Translating and Toward a Science of Translating*. It is hoped, therefore, that the use of the expression „functional equivalence“ may serve to highlight the communicative functions of translating and to avoid misunderstanding.“ (Nida 1986, s. viii)

4 SPECIFIKA PŘEKladU Z ANGLIČTINY DO ČEŠTINY

Při překladu je potřeba dbát typologických odlišností obou jazyků a nepřevracet text mechanicky slovo od slova. Cílový text musí znít přirozeně a abychom toho dosáhli, je někdy nutné přistoupit ke zdánlivě velkým změnám, které ovšem vyplývají z typologických potřeb cílového jazyka. Tyto „změny“ se objevují na všech jazykových rovinách – gramatické, lexikální, textové i pragmatické.

Mona Bakerová takové změny nazývá ekvivalencí. Jak sama uvádí, termín ekvivalence ve své publikaci používá spíše proto, že jsou na něj překladatelé zvyklí, spíše, než že by byl nějak oficiálně uznáván (Baker 1995, s. 5). Pojem ekvivalence v této souvislosti používá i Knittlová, byť v úvodní kapitole uznává, že „současné anglosaské publikace z oboru teorie překladu spojuje odmítnutí pojmu a termínu ekvivalence“ (Knittlová 2000, s. 24). V této práci jej použijeme také, byť jsme si vědomi, že může působit zmatek, protože jsme se stejným termínem pracovali už v předchozích kapitolách o formální a dynamické ekvivalenci. Kapitola 3.5 jej ale používá ve zcela jiné souvislosti, a to s odkazem na teorii Eugena Nidy.

4.1 Gramatická ekvivalence

Gramatická ekvivalence vyjadřuje vztah rovnocennosti v oblasti morfologie a syntaxe. Už dávno víme, že se dva různé jazyky nemusí shodovat ani v tak zdánlivě přirozené kategorii, jako je číslo. Je sice pravda, že řešit počet je jedním z charakteristických lidských rysů. Primitivní počty jistě řešili i naši vzdálení předkové – přinejmenším počet členů tlupy (zda jsou na místě přítomni všichni nebo zda je jich víc než nepřátel). Tato potřeba je stále stejná, liší se ale způsobem svého vyjádření. Některé jazyky (např. angličtina a čeština) vyjádření čísla řeší morfologickou kategorií, tedy rozlišováním singuláru a plurálu. Jiné jazyky číslo řeší pouze lexikálně, případně vůbec (to platí hlavně pro asijské jazyky, např. japonštinu a čínštinu).

Nejožehavějším problémem, který musí překladatel při své práci řešit, je absence určité gramatické kategorie v cílovém jazyce. Takový případ je

nutné řešit prostředky lexikálními, které ale mohou vést ke zbytečnému zdůraznění (Knittlová 2010, s. 121):

- (3) (a) *She was wearing a ring.*
(b) *Měla na ruce jakýsi prsten.*

Může nastat i opačná situace, kdy má cílový jazyk o gramatickou kategorii navíc, případně ji má více rozvinutou. Při převádění významu se pak nevyhneme nejistotě, zda byl význam správně pochopen a odpovídajícím způsobem přeložen (ibid., s. 121):

- (4) (a) *My doctor recommended these pills to me.*
(b) *Doktor/doktorka? mi doporučil/a? tyhle prášky.*

Jak uvádí Bakerová, „the morphological structure of a language determines the basic information which must be expressed in that language“ (Baker 1995, s. 83). Čeština se v případě (4b) zkrátka musí rozhodnout, zda se jedná o doktora či doktorku, aby mohla patřičným způsobem vytvořit gramatickou shodu mezi podmětem a přísudkem. Angličtina toto dilema řešit nemusí, její morfologický systém to v tomto konkrétním případě nevyžaduje.

I v oblasti syntaxe nalezneme mnoho rozdílů. Opět citujeme Bakerovou: „Grammatical choices are normally expressed morphologically, as in the case of the singular/plural contrast in English. They may also be expressed syntactically, for instance by manipulating the order of elements in a clause to indicate certain relations between the elements or the function of the clause“ (ibid., s. 84). Jako příklad uvádí věty v (5):

- (5) (a) *She had forgotten about the party.*
(b) *Had she forgotten about the party?*

- (6) (a) *Zapomněla, že je večírek.*
(b) *Zapomněla, že je večírek?*

Slovosled subjektu a auxiliáru v angličtině určuje, zda se jedná o větu oznamovací nebo tázací (naprosto nyní pomíjíme případ běžné neformální mluvy, kdy mohou být pravidla uvolněnější než u psaného projevu, a zásadnější roli může oproti větné stavbě hrát intonace). Naproti tomu v češtině se oznamovací a tázací věta slovosledem nijak neliší, viz (6). V psaném projevu je jedinou signalizací tázací věty interpunkce.

4.2 Lexikální ekvivalence

Na rozdíl od gramatických struktur, které jen zřídka a velmi pomalu podléhají v daném jazyce nějakým změnám, jsou lexikální prvky mnohem flexibilnější. Proto může být hledání správného překladového ekvivalentu občas dost náročné. Knittlová uvádí tři případy, které mohou nastat při převodu lexikálních jednotek: (a) úplné či absolutní překladové protějšky, (b) částečné protějšky nebo (c) nulové protějšky (Knittlová 2000, s. 33).

Mezi úplné protějšky patří slova pojmenovávající jednoznačné mimojazykové skutečnosti, tj. slova z centra slovní zásoby. Nejčastěji najdeme úplné protějšky mezi substantivy, jako např. *stůl*, *dveře*, *pes* apod.

Nejpočetnější skupinu tvoří částečné protějšky – jejich výčet a klasifikace by vydaly na celou novou práci. Proto jen zmíníme, že rozdíly mezi částečnými protějšky mohou být buď formálního nebo významového rázu. Mezi formální rozdíly patří např. jednoslovnost/víceslovnost výrazů (*apple tree* – *jabloň*) nebo explicitnost/implicitnost (*dull lamps* – *lamпы se slepými cylindry*). Významové rozdíly můžeme dále rozdělit na rozdíly denotační (různá míra specifičnosti pojmenování a generalizace), konotační (různá míra expresivnosti) a pragmatické (přidání nebo vypuštění informace).

Nulové protějšky se vyskytují tam, kde např. potřebujeme pojmenovat skutečnost vlastní dané kultuře, kterou ale cílová kultura nezná. Z vlastní zkušenosti uvádíme příklad v Česku tak běžné věci, jako je *zábava* (myšleno taneční/plesová zábava, která se nejen v době plesů typicky odehrává ve vesnické sokolovně). Bez dodatečného vysvětlení je tato skutečnost zkrátka nepřeložitelná. Dalším příkladem mohou být jména a zeměpisné názvy a nové oborové termíny.

Může se i stát, že v cílovém jazyce existuje hned několik ekvivalentů. Pak je na překladateli, aby dokázal s přihlédnutím ke kontextu a autorově stylu vybrat ten nejvhodnější z nich.

4.3 Textová ekvivalence

Kromě ekvivalence na úrovni gramatiky a lexikologie je ještě důležité dodržování textové ekvivalence. Při překladu je třeba neustále brát text jako celek v širším kontextu. Základním kritériem textovosti je koherence. Koherentní text je takový, který se příjemci jeví jako smysluplný. Pro příjemce textu je to hloubková logická návaznost jednotlivých částí textu, jeho logická strukturovanost. Překladatel koherenci vidí jako souhrn informací vyvozených z kontextu a informací vyjádřených přímo v textu.

Koherenci zajišťují především kohezivní jazykové prostředky (díky nim na sebe jednotlivé části textu navazují a tvoří tak smysluplný celek) a informační struktura textu (členění na nadpisy a podnadpisy, funkční větná perspektiva, aktuální členění atd.). Zjednodušeně řečeno, koherence jsou právě ty informace pod povrchem, které si z textu vyvozujeme na základě subjektivního čtení. Naopak koheze je povrchová realizace těchto vnitřních informací, vyjádřená lexikálními nebo gramatickými prostředky (Knittlová 2000, s. 31). Jako další kritéria textovosti jsou často uváděny komplexnost, vnitřní organizovanost (uspořádanost), tematická a funkční jednota a relativní uzavřenost (ohraničenost) textu (Hoffmannová 1997, s. 157–158).

4.4 Systémové rozdíly mezi angličtinou a češtinou

V kapitole 2.3 jsme češtinu zařadili jako jazyk flexivní (syntetický) a angličtinu jako jazyk izolační (analytický). Než přejdeme k výčtu jednotlivých rozdílů mezi těmito jazyky, rádi bychom na tomto místě s poukazem na úvodní kapitoly o jazykové typologii znovu shrnuli jejich obecné odlišnosti.

Čeština více využívá jednoslovných slovních tvarů, ve kterých jsou gramatické kategorie vyjádřeny pomocí sufixů (to platí pro všechny slovní druhy). Právě díky tomu si čeština může dovolit relativně volný slovosled. Má také sklon k verbálnosti, tj. vyjadřování informací pomocí plnovýznamových

sloves v určitém tvaru. Souvětí ráda člení na věty hlavní a vedlejší, které jsou připojovány spojovacím výrazem.

Naproti tomu v angličtině převládají víceslovné tvary, gramatické kategorie bývají často vyjádřeny pomocnými slovy. Slovosled má pevnou strukturu, protože skloňování je vyjádřeno předložkou nebo osobním zájmenem (tedy samostatným slovním tvarem). Angličtina výrazně více tíhne k nominálnosti, charakterizuje ji informačně hutná větná stavba. Ráda využívá neurčitých slovesných tvarů (infinitiv, gerundium, participium) a sponová slovesa. Právě jmenné tvary fungují jako větné kondenzory, protože vytváří tzv. polovětnou konstrukci.

4.4.1 Morfologická rovina

4.4.1.1 Podstatná jména

V češtině se u substantiv tradičně určují rod, číslo a pád. Angličtina má o dvě kategorie navíc – počitatelnost a určenost.

U českých substantiv hraje velkou roli životnost. Pouze u slov označujících živou bytost či substanci můžeme využít přirozeného rodu. Přirozený rod rozlišuje maskulina, feminina a neutra, přičemž neutra jsou zbavena rozlišování pohlaví (označují hlavně mlád'ata). Mluvnická kategorie rodu je v češtině především kategorií gramatickou. Jak poznamenává Dušková: „Skutečnost, že např. *stůl, kos* jsou rodu mužského, *židle, pěnkava* rodu ženského a *okno, káně* rodu středního, nikterak nevyplývá z povahy označovaných předmětů a živočichů. Rodové zařazení těchto substantiv závisí na jejich formě, a to na derivačním sufixu a/nebo příslušnosti k deklinačnímu typu“ (Dušková 2009).

Oproti tomu angličtina žádné deklinační typy nerozlišuje a rod substantiv není zdaleka tak silně gramatikalizován jako v češtině, mnohem větší roli hraje rod přirozený. Podle přirozeného rodu dělíme živé bytosti mužského pohlaví na maskulina, živé bytosti ženského pohlaví na feminina a zvířata (společně s neživými substancemi) na neutra.

Gramatický rod v češtině může překladateli zkomplikovat práci tehdy, kdy v anglickém textu narazí na substantivum, které samo o sobě rod tvarem nijak nevyjadřuje. Pak nám může pomoci pouze kontext:

(7) (a) *My assistant told me that we shall meet at nine.*

(b) *Můj asistent/asistentka? mi řekl/a?, že máme schůzku v devět.*

V případech, jako je tento, je potřeba z okolního textu vyčíst, zda se jedná o muže či ženu a podle toho použít náležitý český tvar. Samozřejmě se může stát, že je daná osoba zmíněna jen jednou a pro účel sdělení ani není nijak podstatné, jakého pohlaví vlastně je. To ovšem nic nemění na tom, že je stejně nutné si nějaký rod vybrat, čeština to zkrátka vyžaduje.

Neméně důležitou kategorií je číslo. Oba jazyky umí vyjádřit singulár, plurál a uchovávají si i zbytky duálu. Český duál se ovšem od anglického liší: „V angličtině se duál projevuje jen lexikálně u *both* (v protikladu k *all*) oba, *either* (v protikladu k *any*) jeden i druhý, jeden nebo druhý, a *neither* (v protikladu k *none*) žádný ze dvou“ (ibid.). Fakt, že se některá anglická a česká substantiva liší v čísle, není nijak neobvyklý, není snad ani možné, aby existovaly dva jazyky, které by se v tomto ohledu nelišily. Příkladem takových slov mohou být např. *oblečení* (sg.) a *clothes* (pl.) nebo *ústa* (sg.) a *mouth* (pl.).

Pádový systém v češtině má velmi důležitou funkci: umožňuje mluvčímu správné zařazení substantiva jako větného členu a správné přiřazení sémantické role. Jinými slovy: „pád substantiva je ve své podstatě výrazový prostředek, který vyjadřuje funkční zapojení substantiva v základových větných strukturách (ZVS) a ve strukturách jejich derivátů“ (Petr 1986, s. 53). Nejdůležitějšími pády jsou v tomto ohledu nominativ a akuzativ, které určují subjekt a objekt. Prozatím se pouze omezíme na konstatování, že anglický pádový systém zdaleka není tak bohatý, jako ten český. Zatímco v češtině máme pádových forem sedm, v angličtině jen dvě, respektive tři. Angličtina rozlišuje dva pády u substantiv, tzv. *common case* a *genitive (possessive) case*. U zájmen se dají určit pády tři, *subject case*, *object case* a *genitive (possessive) case*:

(8) (a) *John – John's*

(b) *he – him – his*

Zatímco v češtině je pád zásadní morfologickou kategorií, která vyjadřuje vztah mezi jmény a slovesem, v angličtině tuto úlohu přebírá pořadí slov ve větě. Podrobněji se k tomuto tématu vrátíme níže v kapitole 4.4.1.2 o rozdílech v syntaxi.

Nyní se dostáváme ke dvěma kategoriím, které český jazyk nemá (resp. je nemá tak silně vyvinuté) – počitatelnost a určenost. „Počitatelnost se v češtině projevuje jen na rovině lexikální a určenost je zpravidla záležitost kontextu“ (Dušková 2009). Počitatelnost se jako kategorie sice objevuje v obou jazycích, v češtině ale není tak výrazně gramatikalizována. V angličtině je počitatelnost klíčovou kategorií, která určuje výběr určitého či neurčitého členu a některých číslovek. Oproti tomu v češtině „se počitatelnost substantiv gramaticky projevuje jen v možnosti tvoření plurálu, srov. počitatelné *okurka/okurky* a nepočitatelné *zelenina/*zeleniny*“ (ibid.).

Určenost je kategorie, kterou čeština zcela postrádá. V angličtině je nutné každému počitatelnému substantivu přiřadit patřičný člen, ať už určitý (*the*) nebo neurčitý (*a, an*). Spojení členu a jeho řídicího substantiva je silně gramatikalizované. Vyjadřuje, zda mluvčí hovoří o nějakém pojmu obecně, nebo má na mysli jeden konkrétní denotát. V češtině je sice možné použít ve spojení se substantivem neurčité či ukazovací zájmeno, toto spojení ale není obligatorní. Na následujících dvou větách si ukážeme, jak obtížné někdy může být hledání správného překladu anglických členů:

- (9) (a) *A girl walked into the bar.*
(b) *The girl walked into the bar.*

Kromě určitého a neurčitého členu se tyto dvě věty stavbou nijak neliší. Bez většího uvažování bychom je mohli doslovně přeložit jako:

- (10) (a) *Nějaká dívka vešla do baru.*
(b) *Ta dívka vešla do baru.*

Takový překlad jistě není chybný, na češtinu je ovšem příliš explicitní. Je pravda, že tendence k používání ukazovacích a neurčitých zájmen je

v mluveném projevu poměrně veliká. V psaném projevu už ale nese znak příznakovosti a příliš se do něj nehodí. Za mnohem lepší řešení považujeme změnu ve slovosledu:

(11) (a) *Do baru vešla dívka.*

(b) *Dívka vešla do baru.*

Věty s upraveným slovosledem vypadají v textu elegantněji a pro porozumění nepředstavují žádný problém, byť jsme vlastně při překladu členy „vynechali“. Vyhnuli jsme se tím totiž přílišné explicitnosti, která v případě těchto vět rozhodně nebyla záměrem.

4.4.1.2 Zájmena

Snad nejzákeřnějším anglickým zájmenem je pro překladatele osobní zájmeno *you*. Může označovat neosobního konatele, osobu v singuláru i plurálu, ale hlavně v sobě spojuje tykání a vykání, které čeština formou rozlišuje:

(12) (a) **You** would say...

(b) **You** can borrow this book if you want.

(c) Are **you** going to get married?

(d) Nice to meet **you**.

U neosobního konatele je důležité nepodlehout tendenci přeložit slovo *you* jako *ty*. Výsledek by byl sice srozumitelný, ale jinak naprosto nepřijatelný. Samozřejmě se může vyskytnout kontext, ve kterém by takový překlad byl v pořádku. Tím se opět ukazuje, jak důležitý je překladatelův cit pro výchozí text.

Rozlišení singuláru a plurálu nepotřebuje větší komentář, i zde platí, že je třeba pozorně sledovat výchozí text, aby nedošlo ke zmatení. Čeština je v tomto ohledu (se svými odlišnými formami) pro porozumění jednodušší. Mnohem zajímavějším případem je naproti tomu tykání a vykání, v češtině naprosto běžný jev, který angličtina na morfoložické úrovni nijak neřeší.

Tykání nám pomůže odhalit např. oslovení křestním jménem. Jinak překladateli znovu zbývá jen správné porozumění textu:

- (13) (a) *Člověk/Jeden by řekl... (* Ty bys řekl...)*
(b) *Můžeš si tu knížku půjčit, jestli chceš.*
(c) *Budete se brát?*
(d) *Rád jsem tě/Vás poznal.*

V angličtině je celkově oproti češtině mnohem vyšší výskyt osobních zájmen, kvůli nutnosti vyjadřovat podmět. Čeština mnohem více pracuje s podmětem nevyjádřeným, vyjádřením zájmeného podmětu chce mluvčí něco zdůraznit. Např. větu „*I told you so.*“ je možné přeložit hned třemi způsoby:

- (14) (a) *Říkal jsem ti to.*
(b) *Já jsem ti to říkal.*
(c) *Říkal jsem ti to já.*

Překlad ve (14a) je bezpříznaková věta s nevyjádřeným podmětem. V příkladu (14b) už mluvčí zdůrazňuje sám sebe. Pokud by se tato věta vyskytla v mluveném projevu, podle intonace by se dokonce dala ještě rozlišit na dva (až tři) různé kontexty. S důrazem na *já* by se jednalo o vyjádření toho, že to byl právě mluvčí, který něco řekl. Věta s důrazem na slově *říkal* by mohla vyjadřovat buď ironickou poznámku, nebo ohrazení se. V případě (14c) už mluvčí i v psaném projevu jednoznačně vyjadřuje, že to byl právě on, kdo někomu něco oznámil.

Podobné potíže se mohou objevit u překladu zájmen přivlastňovacích. Ta se též v angličtině vyskytují častěji než v češtině, kvůli nutnosti determinovat substantivum. Angličtina navíc nedisponuje zvratným tvarem ani dativem, proto se při nedbalém překladu mohou objevit nepřesnosti, stejně jako v příkladech ve (14). V následujících příkladech jsou různé varianty věty *She put her things into her bags.:*

- (15) (a) *Dala **si** věci do tašky.*
(b) *Dala **si** věci do **její** tašky.*
(c) *Dala **své** věci do **její** tašky.*
(d) *Dala **její** věci do **své** tašky.*

Jak je z příkladů dobře vidět, zdánlivě drobné změny jsou schopné zásadním způsobem proměnit význam. Přeci jenom je výrazný rozdíl v tom, čí ty věci jsou a do které tašky jsou dávány. Na základě kontextu je překladatel vlastně nucen přidávat informace.

4.4.1.3 Slovesa

Posledním slovním druhem, kterému se budeme v rámci morfologické roviny věnovat, jsou slovesa. Právě na podstatných jménech a slovesech jde nejlépe vidět odlišná typologie obou jazyků. Nás ale budou zajímat odlišnosti, které nejsou na první pohled tak viditelné – soustava slovesných časů, vid, použití pasiva, použití modálních a kauzálních sloves.

Slovesný čas se dá definovat tím, že se jedná o dobu, ke které se promluva vztahuje. Touto definicí se dá vymezit čas minulý, přítomný a budoucí, jak je tomu v češtině. Anglický systém slovesných časů je ale mnohem bohatší, hlavně díky kategorii průběhovosti. Podle Knittlové vznikají nejčastější chyby v překladech právě důsledkem špatné interpretace slovesných časů, které v češtině chybí. S tím se pojí i zanedbaná kompenzace chybějícího času (např. předminulého) časovým adverbium, dokonavým videm a patřičným sledem dějů s explicitním konektorem (tj. nedodržení časové souslednosti) (Knittlová 2010, s. 122):

- (16) (a) *I have been waiting for you.*
(b) *As soon as I had come home I realised I forgot to visit John.*
(c) *She told me that she would visit her relatives.*

(a') **Čekala jsem na tebe. (Čekám tu na tebe.)*

(b') *Jakmile jsem přišla domů, uvědomila jsem si, že jsem **předtím** zapomněla navštívit Johna.*

(c') **Řekla mi, že by navštívila příbuzné. (Řekla mi, že navštíví příbuzné.)*

Nepořádek v textu může udělat zanedbání vidu. Kategorie vidu je v češtině obligatorní, nelze se jí vyhnout. Každé sloveso totiž svým tvarem vyjadřuje, zda je dokonavé či nedokonavé, je to dáno jeho morfologickou strukturou (Knittlová 2000, s. 92). Mluvčí si vid vybírají na základě kontextu, proto je tato slovesná kategorie na pomezí lexikální a gramatické jazykové roviny, jak si všímají autoři Mluvnice češtiny 2: „Svou povahou stojí na rozhraní mezi mluvnicí a slovníkem, a proto se obvykle charakterizuje jako kategorie lexikálně-gramatická anebo gramaticko-lexikální“ (Petr 1986, s.179). Angličtina oproti tomu disponuje kategorií průběhivosti. Použitím průběhového času mluvčí děj vědomě aktualizuje, dává důraz na jeho průběh. Odpovídá tak českému nedokonavému vidu. Naopak prostý neprůběhový tvar je vidově neutrální, odpovídá českému vidu dokonavému (Dušková 2009).

Pro angličtinu je dále typické časté používání pasiva. Mezi funkce pasiva patří nevyjádření konatele děje a rematicizace, stylově přísluší především k odborným textům. Čeština pasivum využívá relativně zřídka, hlavně v případech, kdy se autor chce záměrně vyhnout explicitnímu vyjádření činitele (Knittlová 2000, s. 94).

Častější výskyt v angličtině platí i pro modální a kauzální slovesa. Modalita je v obou jazycích jak dispoziční, tak jistotní. Sémantické systémy modálních sloves jsou ale v obou jazycích značně odlišné. Zásadní rozdíl nacházíme v jistotní modalitě, kde je odlišná už jen samotná modální výstavba věty (Dušková 2009). Dušková uvádí příklad věty *You may remember it*, kde *may* neodpovídá českému modálnímu adverbium ani částici. Správný překlad je *Možná, že se na to pamatuješ*, nikoliv doslovné *Smíš si to pamatovat*. Při překladu kauzálních sloves do češtiny je lepší uchýlit se ke změně syntaxe. Kauzativní vztah je v češtině vyjádřen implicitně, viz příklad

věty *This shampoo will make your hair shiny and strong*, správně přeložené jako *Po použití tohoto šamponu budou vaše vlasy lesklé a silné*.

4.4.2 Syntaktická rovina

V oblasti syntaxe zmíníme rozdíl v syntaxi větných členů (konkrétně nominálních řetězců), rozdíl v anglickém a českém slovosledu, časové souslednosti a použití větných kondenzorů.

Angličtina ráda využívá substantivních skupin, kterými dosahuje zhuštěného vyjádření. Podle Duškové mohou juxtaponovaná substantiva vytvářet „celé řetězce a vztahy mezi jednotlivými členy mohou být různé“ (Dušková 2009). Jediný způsob, kterým lze poměrně bezpečně rozluštit význam širší skupiny substantiv, je důsledný postup zprava doleva. Ani tak se úplně nevyhneme možnosti, že některá substantiva nestojí samostatně, ale tvoří slovní spojení. Čeština se k takovým řetězcům neuchyluje a raději volí jiný způsob uspořádání, viz např. *heat resistant glass lamp shades* (stínidla na lampu z žáruvzdorného skla) nebo *a long distance bus accident* (nehoda dálkového autobusu (ibid.)).

V úvodu této kapitoly jsme již zmínili rozdíl ve slovosledu obou jazyků. Anglický slovosled má výraznou gramatickou funkci a to proto, že angličtina jako izolační jazyk postrádá bohatý systém flexe, kterým disponuje flexivní čeština. Při zanedbání pevně daného slovosledu může dojít k zásadní změně předávané informace, viz příklad (17) z Duškové (2009):

- (17) (a) *The hunter killed the bear.*
(b) *The bear killed the hunter.*

Substantiva na pozici subjektu a objektu v angličtině nelze libovolně zaměňovat. Neexistuje žádný jiný signál, podle kterého bychom jinak poznali, kdo je ve větě konatel. Naproti tomu čeština jako primární ukazatel využívá svůj deklinační systém, proto záměna substantiv v podstatě nehraje roli:

- (18) (a) *Lovec zabil medvěda.*
(b) *Medvěda zabil lovec.*

Dalším rozdílem mezi angličtinou a češtinou je (ne)používání časové souslednosti. V češtině k časovým posunům nedochází. Naproti tomu angličtina v nepřímé a polopřímé řeči dodržuje změnu slovesného času.

(19) (a) *Jane **told** me that she **would move** to another city.*

(b) *Jana mi **řekla**, že se **stěhuje** do jiného města.*

Čeština též nemá natolik rozvinutý systém větných kondenzorů jako angličtina. Zatímco angličtina ráda využívá možnosti zhustit text pomocí infinitivních, gerundijních a participiálních slovesných tvarů, čeština se spíše kloní k použití určitých slovesných tvarů a vedlejších vět (Knittlová 2000, s. 95). Při překladu se pak čeština uchyluje k přidávání informací na základě kontextu.

4.4.3 Textová rovina

Textová rovina (neboli nadvětná syntax) v sobě zahrnuje organizaci textu, jeho informační strukturu, koherenci a kohezi (Knittlová 2000, s. 96). Co se týče koheze, nejvýraznější rozdíly mezi angličtinou a češtinou nacházíme v oblasti gramatické a lexikální koheze a různého způsobu využití větných konektorů. Angličtina se poměrně ráda uchyluje k pronominalizaci, tj. k nahrazení pojmenování substantivem (nebo skupinou substantiv) pomocí osobního zájmena, které vyjadřuje příslušné gramatické kategorie osoby, čísla a rodu. V češtině je toto nahrazování méně časté.

Angličtina také více využívá opakování stejného slova (slovního základu). Naproti tomu v češtině je opakování slov stylisticky příznakové, hodně záleží na typu textu. Dalším rozdílem je vyjadřování vztahů mezi větami. V angličtině najdeme asyndeticky (bezspojkově) spojené věty častěji než v češtině.

Ohledně aktuálního členění věty si Knittlová všímá, že „angličtina ráda vyjadřuje jádro sdělení v hlavní větě a tu pak obklopuje více nebo méně kondenzovanými průvodními okolnostmi, kdežto čeština často klade bez zásadního rozlišení myšlenky prostě vedle sebe, případně méně podstatným

dává podobu vedlejších vět (většinou s explicitně vyjádřenými spojovacími výrazy)“ (Knittlová 2010, s. 124). Čeština mnohem více než angličtina využívá slovosledu k odlišení nových informací ve výpovědi (je pro ni primárním prostředkem pro vyjádření informační struktury textu). Dodržuje zásadu, že nová informace se v textu objeví na konci výpovědi jako réma a následně se stává tématem v navazující výpovědi. Pokud pořadí tématu a rématu otočí, vyjadřuje tím expresivitu a výpověď subjektivizuje.

5 ODBORNÝ STYL

Podle Knittlové je styl „způsob cílevědomého výběru, zákonitého uspořádání a využití jazykových prostředků se zřetelem k situaci, funkci, záměru autora a k obsahovým složkám projevu“ (Knittlová 2000, s. 122). Současná česká stylistika vyděluje styl prostě-sdělovací, odborný, publicistický, umělecký, administrativní a řečnický. Nás pochopitelně zajímá především odborný styl, proto se ostatním věnovat nebudeme.

Odborný styl lze dále dělit na styl vědecký, odborný a populárně naučný (Čechová 2008, s. 99). U vědeckého (teoretického) stylu je příjemcem odborník v dané oblasti. Jazykové prostředky jsou neutrální až knižní, v tomto stylu se nejčastěji vyskytují internacionalismy a úzce zaměřené termíny. Odborný (prakticky odborný) styl předpokládá příjemce s alespoň základní znalostí oboru, nemusí to ale být nutně odborník. Kompozice je o něco prostší, mohou se objevit hovorové prvky a profesionalismy. Populárně naučný (popularizační) styl charakterizuje jeho blízkost k publicistice až krásné literatuře. Počítá s neodborným příjemcem, snaží se proto omezit terminologii na minimum, vyjadřování je hovorovější a zjednodušené. Jeho cílem je podat danou problematiku zajímavě, seznámit s ní i širokou (neodbornou) veřejnost.

Výběr jazykových prostředků odborného stylu určují jeho oficiálnost, veřejnost, připravenost a obvykle psanost⁵. I v případě, že se jedná o odbornou přednášku např. na konferenci, mívá autor obvykle psanou předlohu, která je následně pro kolegy publikována ve sborníku. Základními rysy odborného stylu jsou přesnost, věcnost, soustavnost, jednoznačnost, zřetelnost předávaných informací a neemocionálnost. Horizontální členění textu má jasnou a pevnou strukturu – název je popisný, kapitoly monotematické. V odborných pracích vždy najdeme cizojazyčné resumé a abstrakt, tj. oddíl shrnující hlavní myšlenky příspěvku. Vertikální členění charakterizuje především bohatý poznámkový aparát s odkazy na odbornou

---

⁵ Dichotomie popsané J. V. Bečkou v *Úvodu do české stylistiky* (1948) a *České stylistice* (1992).

literaturu, citacemi a parafrázemi. Součástí sdělení jsou různá schémata a náčrtky, neslouží jen jako pouhé doplnění textu. Orientaci v textu usnadňují mezititulky, marginálie, odkazy a rejstříky.

Autor odborného textu musí být výstižný a přesný, nemá totiž žádnou možnost interakce s příjemcem. Větná skladba je schematická a striktně hierarchizovaná, pro lepší orientaci dochází k častému opakování. Jak uvádí Knittlová, věty jsou poměrně uzavřené celky s logickou pevnou kostrou a s koncentrovanou skladbou, která je mnohdy až stereotypní (Knittlová 2000, s. 137). Ke stereotypnosti textu přispívá i časté opakování slov, protože odborné lexikum nemá velký výběr jazykových prostředků. Pro větší přehlednost a návaznost jsou věty spojovány různými konektory, odkazovacími a ukazovacími výrazy a podřadnými spojkami. Převažuje objektivní pořádek slov a hutnost vyjadřování, časté je použití pasiva a neosobních konstrukcí. Základním slohovým postupem je výklad, kdy je nejprve řešený problém vysvětlen, následuje odborná argumentace podložená příklady a závěr (Knittlová 2000, s. 138).

Podrobněji a s příklady se jednotlivým rysům odborného stylu z hlediska překladu věnujeme v kapitole 6.3.

6 KOMENTÁŘ K PŘEKLADU

V této kapitole nejprve krátce představíme Martina Haspelmatha, autora překládaného textu. Dále shrneme vlastní postřehy a problémy, které jsme při překladu Haspelmathova textu zaznamenali. V následujícím oddílu na konkrétních příkladech ukážeme jednotlivé rysy typické pro anglický odborný styl, které ve své příručce uvádí Knittlová (2000). Oddíl tedy slouží jako výše zmíněné rozšíření obecné kapitoly 5 věnované odbornému stylu.

6.1 Martin Haspelmath

Prof. Dr. Martin Haspelmath (* 1963) je významným německým lingvistou. Patří mezi současné přední teoretiky v oblasti typologické klasifikace jazyků. Od konce 90. let pracuje pro Společnost Maxe Plancka, nejprve na Institutu pro evoluční antropologii a od roku 2015 na Institutu pro výzkum lidské historie. Kromě zkoumání komparativní a historické morfologie a syntaxe se též zabývá jazykovými kontakty.

Ze začátku se badatelsky zajímal hlavně o evropské jazyky, především o kavkazský jazyk lezginštinu, pro kterou dokonce sepsal gramatickou příručku *A Grammar of Lezgian* (1993). V posledních letech se věnuje spíše zkoumání a vysvětlování jazykových univerzálií – je jedním z editorů *Světového atlasu jazykových struktur*, obsáhlé databáze strukturních vlastností různých jazyků. Je též autorem prací v oblasti komparativních studií lexikálních výpůjček, kreolštiny a jazyka pidžin.

6.2 Obecné postřehy k překladu

Překlad Haspelmathova textu byl v mnoha ohledech specifický. Už jen samotný fakt, že se jedná o odborný text, znamená vědomou práci s výstavbou textu a hledáním vhodných výrazů. Délka českého překladu je oproti původní anglické předloze dvojnásobná, a to především kvůli typologické odlišnosti obou jazyků. Často bylo potřeba pro větší srozumitelnost rozvést informačně zhuštěnou větu předlohy do souvětí, které délku překladu zákonitě prodloužilo.

Při překládání nadpisu jsme zvažovali více variant. Jednou z nich bylo *Pryč s příznakovostí*, které jsme zavrhnuli jako příliš expresivní (byť s přihlédnutím k autorově stylu by vyloženě nevhodná nebyla), a další *Proti příznakovosti*, což nám připadalo jako příliš neurčité.

Proces překládání byl náročnější, než jsme původně předpokládali – výchozí text obsahuje nejen množství odborných pojmů, které je potřeba znát (což je u odborného textu logické), ale i četné odkazy na doplňující literaturu, která v mnoha případech ještě nebyla česky vydána a nastal tak problém s hledáním vhodných českých překladových ekvivalentů. V některých případech jsme se uchýlili k doplňujícímu vysvětlení v poznámce pod čarou, např. u pojmu *rodinná podobnost* Ludwiga Wittgensteina hned v abstraktu. U jiných jsme se uchýlili k převzetí české verze termínu, který se objevuje natolik okrajově, že jej mnohdy používá jen pár autorů. Takový případ nastal při překladu slova *cross-linguistic*, pro který jsme převzali překlad *kroslingvistický*. Dlouho jsme zvažovali překlad termínu *overt coding*. Nepodařilo se nám nalézt ekvivalentní český termín, proto jsme překlad řešili opisem, že *něco je/není povrchově vyjádřeno* (viz v překladu § 2, kap. 2.3.1.).

Obecně nám s překladem termínů velmi pomohl Czechency, Nový encyklopedický slovník češtiny online, který pod záštitou Masarykovy univerzity v Brně spravují editoři prof. PhDr. Petr Karlík, CSc., prof. Dr. phil. PhDr. Marek Nekula a prof. PhDr. Jana Pleskalová, CSc. Při váhání nad překladem jsme ve slovníku nejenže našli správný terminologický ekvivalent, ale i vysvětlení, které nám jej umožnilo daný termín lépe pochopit.

Často jsme naráželi na dlouhá a komplikovaná souvětí, která byla občas poměrně obtížně dešifrovatelná. Při překladu jsme pak volili rozdělení takových dlouhých celků na jednotlivé kratší věty, viz podrobněji následující kapitola 6.3.

6.3 Typické rysy anglického odborného textu s příklady

Pro odborný styl je charakteristická vysoká míra neosobnosti, tj. neosobního prezentování informací. Osoba autora bývá potlačena a text se plně soustředí na popisovaná fakta a jevy (Knittlová 2000, s. 139). Angličtina tuto situaci řeší použitím pasivní konstrukce, v češtině se běžně používá 1. os.

pl., která je v odborném kontextu pocíťována jako neutrální. I v námi překládaném textu se spíše objevují pasivní konstrukce, ovšem autor nás nenechává na pochybách, že se jedná o jeho stanoviska, za kterými si stojí. Na konci každé argumentace najdeme větu začínající slovy *I argue in § X that...*

Dalším rysem anglického odborného stylu je značná stereotypnost ve stavbě vět. Knittlová (2000, s. 140) cituje A. J. Herberta a jeho příručku *The Structure of Technical English*: častou konstrukcí je IT IS + ADJ + TO + INF (např. spojení IT + seems/appears/proves/becomes + easy/possible/advisable/useful) anebo IT (IS) + ADJ/Vpp + THAT (např. IT + is/has been/should be + likely/clear/obvious/essential/noted that). Knittlová k Herbertovu schématu poznamenává, že „neosobní věta hraje pouze roli spojujícího členu mezi tím, co bylo už řečeno, a mezi další informací zakotvenou ve vedlejší větě obsahové, připojené k této neosobní větě“ (Knittlová 2000, s. 142). Viz příklady níže:

- (20) (a) *In the second part of the paper, **it is argued that** the term "markedness" is superfluous, [...] (s. 1)⁶*
- (b) *[...] **but it seems that it is precisely ease/difficulty** for the language user that is at the heart of these notions [...] (s. 6)*
- (c) *Nevertheless, to avoid misunderstandings, **it is better to say** "distributionally unrestricted" or "occurs elsewhere", rather than "unmarked". (s. 10)*

V odborném textu se též často objevují kauzativní vazby složené z elementů MAKE + N + ADJ. Knittlová připomíná, že při překladu těchto vět je třeba buď zcela změnit jejich konstrukci nebo je volně opsat. Jedná se totiž o typ vazby akuzativu a infinitivu, který se do češtiny obvykle převádí větou vedlejší (Knittlová 2000, s. 143). V našem překladu jsme se ale tohoto doporučení nedrželi:

---

⁶ Čísla stran u příkladů odkazují vždy na číslo strany ve výchozím textu/překladu, které jsou v příloze na konci této práce.

(21) (a) *I will start with frequency of use (first with regard to meaningful categories) because this variable can be shown **to make five of the markedness senses of §2 superfluous**.* (s. 16)

*Nejprve se budu věnovat frekvenci použití (s ohledem na významné kategorie), protože právě s její pomocí lze **ukázat zbytečnost** hned pěti významů příznakovosti z §2.* (s. 26)

(b) *An abstract markedness notion, whether intended as a claim about the cognitive code, as a convenient metagrammatical term, or as an explanatory concept in an autonomous theory of markedness (see §3), only **makes it harder to understand** the cross-linguistic and language-particular patterns.* (s. 28)

*Abstraktní pojetí příznakovosti, ať už zamýšlené jako tvrzení o kognitivním kódu, jako výhodný metagramatický termín nebo jako vysvětlující koncept v samostatné teorii příznakovosti (viz §3), pouze **ztěžuje porozumění** kroslingvistickým a jazykově konkrétním strukturám.* (s. 46)

(c) *Thus, although transparent paradigms **make life easier** for the hearer, the learner may well find them harder or "unnatural".* (s. 29)

*Takže i když transparentní paradigmata adresátovi **ulehčují práci**, studentovi daného jazyka mohou připadat těžké nebo „nepřirozené“.* (s. 48)

U všech tří uvedených příkladů ve (21) jsme namísto vložení vedlejší věty, která by dle našeho názoru v textu působila těžkopádně, využili spojení určitého slovesa a podstatného jména v akuzativu.

Mezi hlavní rysy odborných textů patří i používání navazovacích formulí, které jasně vyjadřují vztah mezi větami (Knittlová 2000, s. 144). Patří mezi ně např. *thus, however, therefore, furthermore, in addition, finally, consequently, also*, a další:

- (22) (a) **However**, most linguists who use the terms... (s. 3)
 (b) **Thus**, using the example of osěl... (s. 4)
 (c) **Similarly**, Jakobson describes the Russian perfective aspect as... (s. 5)
 (d) **Nevertheless**, to avoid misunderstandings... (s. 10)
 (e) **Finally**, Wurzel also extends the notion of ... (s. 29)

Jedním z největších rozdílů mezi českým a anglickým odborným stylem je rozdílné uspořádání větných členů a dodržování posloupnosti tématu a rématu. Podle Knittlové jej anglický vědecký styl jej často složitě vyčleňuje až na konec věty za přísudek a okolnostní určení: „V angličtině existují různé způsoby signalizace rématu. Běžnou možností je postavení rématu za přísudek vyjádřený slovesy *to be, to seem, to appear, to stand, to live, to lie, to hang*, což umožňuje kombinaci s *there*“ (Knittlová 2000, s. 145).

- (23) (a) *Since **it** was first proposed by Nicholas Trubetzkoy and Roman Jakobson in the 1930s, **the term “markedness”** has been very popular in linguistics.* (s. 2)
- Termín „příznakovost“** je v lingvistice velmi populární už od 30. let 20. století, kdy jej začali používat Nikolaj Trubeckoj a Roman Jakobson.* (s. 3)
- (b) ***It** seems that **the causal direction** can go both ways (as with conceptual difficulty, § 4.4): [...]* (s. 27)
- Příčinný vztah** tedy zřejmě platí na obě strany (jako u konceptuální složitosti, § 4.4: [...])* (s. 44)

(c) *This **critterion**, which corresponds to sense 9 above (§ 2.3.3), is not prominent in Greenberg's (1966) discussion. It appears that it is useful primarily for phonology, where universals such as "if a language has ejective stops, it has plain stops" make meaningful claims. (s. 13)*

*Toto **kritérium**, související s významem 9 (§ 2.3.3), nemá v Greenbergově výkladu (1966) příliš významné místo. Zdá se, že je aplikovatelné hlavně na fonologii, kde mají smysl univerzália typu „pokud jazyk obsahuje ejektivní okluzivy, obsahuje i egresivní okluzivy“. (s. 21)*

V příkladech (23a) a (23b) odsunutí rématu v angličtině velmi dobře kontrastuje s českým překladem. Češtině raději klade informace jednoduše za sebe, aby dosáhla co nejjednoduššího vyjádření. Pro zajímavost jsme zařadili větu ve (23c), ve které je réma nejenže odsunuto za přísudek, ale navíc je nahrazeno odkazovacím zájmenem *it*.

Tím se dostáváme k dalšímu znaku odborného textu, kterým je účelnost. Srozumitelnost a přesnost jsou základními požadavky tohoto stylu. Aby překladatel co nejvíce ulehčil čtenáři práci, občas je nucen dlouhé větné celky rozbít a přestavit je tak, aby byly srozumitelnější. Obsah je pro vědecký styl totiž vždy důležitější než forma (Knittlová 2000, s. 148). V obou níže uvedených příkladech jsme proto dlouhá souvětí rozbili alespoň na dvě věty:

(24) (a) *Given the huge amount of writings about markedness, I cannot possibly aim to argue against every proposal found in the literature, but I will try to identify and present the major markedness notions, refer to the most influential works that have advocated them, and give reasons why I believe that the relevant linguistic phenomena do not require a notion of markedness to understand them. (s. 2)*

Vzhledem k obrovskému množství příspěvků, které s příznakovostí pracují, prakticky není možné argumentovat proti všem výkladům, které se v literatuře objevují. Pokusím se identifikovat a představit

nejčastější pojetí příznakovosti, odkázat na nejvýznamnější studie, které příznakovost obhajují, a vysvětlím proč se domnívám, že příslušné lingvistické jevy ke svému pochopení koncept příznakovosti vůbec nepotřebují. (s. 3)

(b) *Croft (2003:88) explicitly claims that markedness is predicated of universal conceptual categories, not particular linguistic categories, so that the question whether a language possesses or lacks a category does not arise (he therefore no longer includes typological implication among his markedness criteria). (s. 13)*

Croft (2003:88) výslovně tvrdí, že příznakovost je založena na univerzálních konceptuálních kategoriích, a ne konkrétních lingvistických. Není tak důvod řešit otázku, zda daný jazyk určitou kategorii má nebo nemá (proto mezi svá kritéria příznakovosti typologickou implikaci vůbec nezařazuje). (s. 21)

Na začátku minulé kapitoly (6.2) jsme zmínili rozdíl v délce původního textu a jeho překladu. Angličtině se obecně častěji uchyluje k sevřenějšímu způsobu vyjádření, které jde v odborném stylu téměř až do krajnosti. Hutnost vyjádření způsobuje využívání (25a) participiálních a (25b) gerundijních vazeb a (25c) infinitivních konstrukcí, které je v češtině vhodnější převést na věty s určitými tvary slovesnými (Knittlová 2000, s. 148):

(25) (a) *There are two different situations in which two **competing** syntactic constructions A and B have been said to stand in a distributional markedness relation. (s. 10)*

*Existují dva případy, ve kterých jsou dvě **vzájemně konkurenční** syntaktické konstrukce A a B ve vztahu distribuční příznakovosti. (s. 16)*

(b) *I argue (in § 5) that the semantic phenomena discussed under “semantic markedness” should be described with standard semantic concepts like hyponymy and polysemy, and that generalized conversational implicatures and their conventionalization are crucial for **understanding** the observed asymmetries.* (s. 5)

*Tvrdím (v § 5), že sémantický jev označovaný jako „sémantická příznakovost“ by měl být popsán pomocí standardních sémantických pojmů, jako jsou hyponymie a polysémie, a že zobecněné konverzační implikatury a jejich konvencionalizace jsou klíčové pro **porozumění** zkoumaným asymetriím.* (s. 8)

(c) *In the neo-Gricean tradition, it is generally assumed that no special contexts are needed to trigger Informativeness-based implicatures like 'human being' (in a Maidu context) +> 'Maidu person'.* (s. 22)

Tradice navazující na Griceho obecně předpokládá, že k aktivaci implikatur založených na informativnosti (typu ‚člověk‘ v jazyce Maidu) nejsou potřeba žádné speciální kontexty. (s. 37)

Hutnost vyjadřování se podle Knittlové též projevuje např. použitím rozvinutých determinačních skupin, neboli sémantických kondenzátorů (substantivních skupin). Jejich úskalí spočívá v někdy ne zcela jasném vztahu mezi jednotlivými modifikátory (Knittlová 2000, s. 149). Při překladu do češtiny je takové jmenné fráze potřeba rozvést explicitněji než v původním textu, byť je to někdy na úkor lehkosti vyjadřování. Příklady z našeho překladu nejsou typickými dlouhými nominálními řetězci, ale pro ilustraci slouží též dobře:

(26) (a) *For instance, German articles make **a three-way gender distinction** in the singular, but [...]* (s. 12)

*Příkladem může být třeba německý určitý člen, který má v singuláru **tři různé rodové formy**, ale [...]* (s. 20)

(b) *Markedness as deviation from **default parameter settings*** (s. 10)

*Příznakovost jako **odchylka od výchozích parametrů*** (s. 17)

(c) *The only criterion admitted by Trubetzkoy for identifying the “mark-bearing” term was **language-particular neutralization***. (s. 26)

*Trubeckému byla jediným kritériem k určení „příznakového“ členu **neutralizace v konkrétním jazyce***. (s. 42)

Posledním rysem, který zmíníme, jsou internacionalismy. Při jejich překladu snadno dojde k záměně pojmů, pokud si překladatel neověří přesně jejich význam – tzv. faux amis ostatně najdeme napříč jazykem, nejedná se o záležitost typickou pouze pro odborný styl. Oblíbeným příkladem je slovo *actual*, které s českou *aktuálností* opravdu nemá nic společného. V našem překladu jsme narazili např. na slova *complex* a *complexity*:

(27) *Marked forms and structures are typically both structurally more complex (or at least longer) and semantically more **complex** than unmarked ones*. (s. 13)

*Příznakové formy a struktury jsou obě typicky sémanticky a strukturně **složitější** (nebo aspoň delší) než ty nepříznakové*. (s. 22)

Slovo *complexity* překládáme jako *komplexita* (jedno z dvanácti pojetí příznakovosti, viz § 2.1), ale *complex* jako *složitější* a nikoliv *komplexnější*.

7 ZÁVĚR

Cílem této práce bylo vytvoření adekvátního překladu anglického odborného textu z oblasti lingvistiky do češtiny. Pro překlad jsme zvolili příspěvek Martina Haspelmatha *Against markedness (and what to replace it with)*. Teoretické pozadí práce tvoří kapitoly o Skaličkově jazykové typologii, obecné teorii překladu, specifikách překladu z angličtiny do češtiny a odborném stylu, společně s komentářem k našemu překladu doplněným o příklady.

Kapitola 2 je věnována jazykové typologii. Zastáváme názor, že porozumění typologickým odlišnostem mezi jednotlivými jazyky usnadní chápání jejich systémových rozdílů. Za základě typologického rozdělení jazyků dle Vladimíra Skaličky jsme angličtinu určili jako izolační a češtinu jako flexivní jazyk. Jsme si ovšem vědomi, že žádný jazyk nikdy není zcela čistým typem, ale lze v něm obvykle najít znaky všech ostatních. Skaličkova typologie je doplněna teorií Edwarda Sapira, která té Skaličkově předcházela. Oproti Skaličkově jasnému vymezení 5 konkrétních typů pracuje se dvěma škálami neboli indexy, které jazykům přiřazuje: Index of Synthesis (analytické – syntetické jazyky) a Index of Fusion (aglutinační – směřující jazyky). Angličtinu jsme tak určili jako jazyk analytický a aglutinační, zato češtinu přesně naopak.

V kapitole 3 rozebíráme obecnou teorii překladu. Jak jsme zmínili již v úvodu, jakožto studenti netranslatologické sekce jsme považovali za vhodné ukázat naši obeznámenost s tématem. Hlavním zdrojem informací nám byly přednášky Mgr. Jitky Zehnalové, Dr. z Katedry anglistiky a amerikanistiky. Za nejdůležitější považujeme kapitoly 3.3 o fázích překladatelovy práce a 3.5 o formální a dynamické ekvivalenci. Je totiž nesmírně cenné a důležité dodržet při překladu postup popsany právě v těchto kapitolách. I my jsme museli nejprve vzít v úvahu účel textu (jeho určení odborníkům), porozumět mu a s přihlédnutím k náležitostem odborného stylu vytvořit adekvátní překlad.

Část věnovaná dynamické a formální ekvivalenci vychází z teorie Eugena Nidy. Navzdory jím doporučené dynamické ekvivalenci (tj. zachování smyslu i na úkor formy) jsme se při našem překladu drželi spíše ekvivalence formální. Nebylo to nijak cílené rozhodnutí, spíše výsledek faktu, že jsme překládali právě odborný text. Ke změně formy (např. změně stavby věty) jsme se uchýlili jen v případě, pokud se jednalo o rozdíl mezi jazyky vycházející z jejich typologické odlišnosti. Pak byla na místě úprava reflektující systém češtiny.

Překlad z angličtiny do češtiny má svá specifika, která jsou reflektována na všech jazykových rovinách – gramatické (pokrývající morfologický a syntaktický plán), lexikální a textové. Protože cílem překladatelovy práce je hledání shodných čili ekvivalentních pojmenování a dle toho v textu provádí nezbytně nutné změny, nazýváme ve shodě s Monou Baker tyto změny ekvivalencemi a rozlišujeme je právě podle uvedených jazykových rovin.

Konkrétním specifikům, resp. systémovým rozdílům mezi angličtinou a češtinou se věnuje kapitola 4.4. Uvedené rozdíly jsou rozděleny podle jednotlivých jazykových plánů (morfologického, syntaktického a textového) a podpořeny příklady. Na morfologické rovině jsou představeny rozdíly v podstatných jménech, zájmenech a slovesech. Více slovních druhů jsme nezařazovali, protože by to celou kapitolu dle našeho názoru neúměrně prodloužilo. Pro ilustraci rozdílů mezi angličtinou a češtinou považujeme tyto tři za dostačující.

V následující kapitole 5 představujeme charakteristiku odborného stylu. Cíleně jsme ji pojmulí spíše obecně a neuváděli žádné příklady, protože ty jsme se rozhodli zahrnout až do kapitoly následující, věnované už přímo komentáři k překladu.

Komentář k překladu je poslední kapitolou naší práce. Nejprve v ní představujeme autora námi zvoleného překladu, Prof. Dr. Martina Haspelmatha. Martin Haspelmath je uznávanou kapacitou v oblasti typologické klasifikace jazyků a několik svých přednášek prezentoval i na půdě FF UPOL. Jeho texty jsou – byť patří mezi odborné – velmi dobře čtivé a přehledné, což z něj dělá čtenářsky velmi přívětivého autora. Pro nás to byl jeden z důvodů, proč jsme si právě jeho text zvolili pro svůj překlad.

Následuje samotný komentář k překladu rozdělený do dvou kapitol. Do části 6.2 jsme shrnuli naše obecné postřehy a poznámky k překladu, které přímo nesouvisejí s odborným stylem. Na ni navazuje oddíl věnující se anglickému odbornému stylu z hlediska překladu. Informace jsme čerpali z příslušné kapitoly příručky *K teorii i praxi překladu* od Dagmar Knittlové a doplnili je názornými příklady přímo z našeho překladu.

8 ANOTACE

Vypracovala: Bc. Kateřina Martínková

Katedra: Katedra bohemistiky, FF UPOL

Název práce: Překlad anglického odborného textu s komentářem

Vedoucí práce: PhDr. Petr Pořízka, Ph.D.

Počet znaků (bez příloh): 77 894 znaků

Počet příloh: 2

Počet titulů použité literatury: 15

Klíčová slova: příznakovost, Martin Haspelmath, jazyková typologie, překlad jako proces, překladová jednotka, formální ekvivalence, dynamická ekvivalence, systémové rozdíly mezi angličtinou a češtinou, odborný styl, ekvivalence

Cílem této práce je vytvoření adekvátního překladu anglického odborného textu. Pro překlad byl vybrán příspěvek Martina Haspelmatha *Against markedness (and what to replace it with)*. Teoretické pozadí práce vychází z jazykové typologie Vladimíra Skaličky (rozšířené o teorii Edwarda Sapira) a teorie formální a dynamické ekvivalence Eugena Nidy. Prostor je též věnován problematice překladu jako procesu a jednotlivým fázím překladatelovy práce. Specifika překladu z angličtiny do češtiny jsou rozebrána na jednotlivých jazykových rovinách (morfologické, syntaktické a textové) a ukázána na ilustrativních příkladech. Teorie je převedena do praxe v kapitole věnované charakteristice konkrétních typických rysů anglického odborného textu, kde jsou pro ilustraci použity příklady z vlastního překladu.

9 RESUMÉ

The aim of this work is creating an adequate translation of an English technical text. For the translation we chose a paper written by Martin Haspelmath – *Against markedness (and what to replace it with)*. The translation is accompanied with a commentary and necessary theoretical background.

Martin Haspelmath is an important German linguist, whose research is focused primarily on linguistic typology. It was not a coincidence that we chose his paper for our translation. Several times we met various papers written by him in seminars during both Czech and English studies. We even had the chance to listen to one of his lectures delivered for FF UPOL.

Theoretical background of this work is based on the theories of language typology, theory of translation, specifics of a translation from English to Czech. The last part covers characteristic of a technical style, which is supplemented by examples from our translation. The translation itself (as well as the source text) is attached at the end of this work in Appendices.

Language typology seems to be only loosely related to our topic, but it's the exact opposite – it helps us to understand systemic differences between languages. We discuss Vladimír Skalička's and Edward Sapir's theories.

The next section is dedicated to translation theory in general. It covers very briefly translatology as a field of study, translation as a process, and individual stages of translator's work. It is followed by a chapter on formal and dynamic equivalence, terms coined by Eugene Nida. Formal and dynamic equivalence define different approaches to translating, depending on the fact whether translator wants to preserve the formal structure or the message of the original text.

Specifics of translating from English to Czech are shown on individual language levels (morphological, syntactical and textual plan) and demonstrated on examples. Most of these specifics are grounded in typological differences these two languages.

Theory is made into practise in a chapter dedicated to characteristics of specific features of English technical style, with examples from our own translation. We also provide brief information about Martin Haspelmath.

10 SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

BAKER, Mona. *In other words: a coursebook on translation*. London: Routledge, 1995, 304 s. ISBN 0415030862.

ČECHOVÁ, Marie, Marie KRČMOVÁ a Eva MINÁŘOVÁ. *Současná stylistika*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2008, 381 s. ISBN 978-80-7106-961-4.

DUŠKOVÁ, Libuše a kol. *Mluvnice současné angličtiny na pozadí češtiny*. Elektronické vydání. Ústav anglického jazyka a didaktiky, FF UK, 2009. Dostupné z: <http://www.mluvniceanglictiny.cz>

HATIM, B. a Jeremy MUNDAY. *Translation: an advanced resource book*. London: Routledge, 2004, xx, 373 s. ISBN 0415283051.

HOFFMANNOVÁ, Jana. *Stylistika a--: současná situace stylistiky*. Praha: Trizonia, 1997, 200 s. ISBN 8085573679.

JAKOBSON, Roman. *On Linguistics Aspects of Translation*. In: VENUTI, Lawrence. *The Translation Studies Reader*. London: Routledge, 2000, s. 113-118. ISBN 0-203-44662-3.

KNITTLOVÁ, Dagmar, Bronislava GRYGOVÁ a Jitka ZEHNALOVÁ. *Překlad a překládání*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2010, 291 s. Monografie. ISBN 9788024424286.

KNITTLOVÁ, Dagmar. *K teorii i praxi překladu*. 2. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 2000, 215 s. ISBN 8024401436.

LEVÝ, Jiří. *Umění překladu*. 2. dopl. vyd., 1. vyd. v Panoramě. Editor Karel HAUSENBLAS, přeložil Karel HAUSENBLAS. Praha: Panorama, 1983, 396 s.

NIDA, Eugene A. a Charles R. TABER. *The Theory and Practice of Translation*. Leiden: E.J. Brill, 1982, VIII, 220 s.

NIDA, Eugene A., Waard, Jan de. *From one language to another: functional equivalence in Bible translating*. Nelson, 1986. ISBN 9780840754370. 224 s. Dostupné z <https://books.google.cz/books?hl=cs&id=aOMIAQAIAAJ&dq=from+one+language+to+another%3A+functional+equivalence+in+bible+translating&focus=searchwithinvolume&q=dynamic+equivalence>.

PETR, Jan. *Mluvnice češtiny 2*. Editor Jarmila VESELKOVÁ, editor Miroslav KOMÁREK, editor Jan KOŘENSKÝ, editor Jan PETR. Praha: Academia, 1986, 536 s.

POPELA, Jaroslav. *Skaličkova jazyková typologie*. Editor Bohumil VYKYPĚL, editor Vít BOČEK. Brno: Masarykova univerzita, 2006, 45 s. Dostupné z: [http://www.ujc.cas.cz/miranda2/export/sitesavcr/ujc/sys/galerie-](http://www.ujc.cas.cz/miranda2/export/sitesavcr/ujc/sys/galerie-download/oddeleni-etymologicke/popela_skalickova-jazykova-typologie.pdf)

[download/oddeleni-etymologicke/popela_skalickova-jazykova-typologie.pdf](http://www.ujc.cas.cz/miranda2/export/sitesavcr/ujc/sys/galerie-download/oddeleni-etymologicke/popela_skalickova-jazykova-typologie.pdf)

SKALIČKA, Vladimír. *Vladimír Skalička: souborné dílo*. Editor František ČERMÁK. Praha: Univerzita Karlova v Praze, nakladatelství Karolinum, 2004, 464 s. ISBN 80-246-0549-X.

WHALEY, Lindsay J. *Introduction to typology: the unity and diversity of language*. London: SAGE Publications, c1997, xxvi, 323 s. ISBN 0-8039-5963-X.

11 PŘÍLOHA 1 - VÝCHOZÍ TEXT

Against markedness (and what to replace it with)¹

MARTIN HASPELMATH

Max-Planck-Institut für evolutionäre Anthropologie

to appear in *Journal of Linguistics* 41 (2005) or 42 (2006)

Abstract

This paper first provides an overview of the various senses in which the terms "marked" and "unmarked" have been used in 20th century linguistics. Twelve different senses, related only by family resemblances, are distinguished, grouped into four larger classes: Markedness as complexity, as difficulty, as abnormality, and as a multidimensional correlation. In the second part of the paper, it is argued that the term "markedness" is superfluous, because some of the concepts that it denotes are not helpful, and others are better expressed by more straightforward, less ambiguous terms. In a great many cases, frequency asymmetries can be shown to lead to a direct explanation of observed structural asymmetries, and in other cases additional concrete, substantive factors such as phonetic difficulty and pragmatic inferences can replace references to an abstract notion of "markedness".

1. Introduction
2. Twelve senses of the term "markedness"
  - 2.1. Markedness as complexity
  - 2.2. Markedness as difficulty
  - 2.3. Markedness as abnormality
  - 2.4. Markedness as a cluster of correlating properties (of meaningful categories)
  - 2.5. Markedness in Optimality Theory
3. Six roles of markedness in linguistics
4. The explanatory power of frequency of use
  - 4.1. From performance to competence
  - 4.2. Accounting for rarity in texts (sense 7) and rarity in the world (sense 8)
  - 4.3. Accounting for overt coding (sense 3)
  - 4.4. Accounting for conceptual difficulty (sense 6)
  - 4.5. Accounting for the cluster of correlating properties (sense 12)
5. Replacing "semantic markedness"
6. Replacing "phonological markedness"
7. Replacing "markedness as morphological difficulty"
8. Replacing the six roles of markedness
9. Conclusion

---

¹ Versions of this paper were presented at the Max Planck Institute for Evolutionary Anthropology, Stanford University, the University of Stockholm, and The Free University of Berlin. I am grateful to the audiences at those occasions. Further useful comments were provided by Juliette Blevins, Grev Corbett, Michael Cysouw, and Anette Rosenbach. I am grateful to everyone who contributed to improving this paper, including two *JL* reviewers.

1. Introduction

The goal of this contribution is to shift the burden of proof onto those linguists who want to make use of a markedness concept in their theoretical work. Given the huge amount of writings about markedness, I cannot possibly aim to argue against every proposal found in the literature, but I will try to identify and present the major markedness notions, refer to the most influential works that have advocated them, and give reasons why I believe that the relevant linguistic phenomena do not require a notion of markedness to understand them. Most of the arguments against markedness come from the earlier literature, so my own contribution here consists primarily in pulling them together and highlighting the radical conclusion that markedness should be abandoned by linguists.

Since it was first proposed by Nicholas Trubetzkoy and Roman Jakobson in the 1930s, the term "markedness" has been very popular in linguistics. It was embraced by European structuralists, generative phonology, functional-typological linguistics, Chomskyan principles-and-parameters syntax, neo-Gricean pragmatics, optimality theory, first and second language acquisition, creole studies, and probably other research areas as well. In the course of this process, two things happened: First, not surprisingly, the term "markedness" developed a multiplicity of sometimes widely diverging senses that linguists who use it are often not aware of. Second, "markedness" lost its association with a particular theoretical approach and became established as an almost theory-neutral everyday term in linguistics. Even though most linguists will be happy to accept that "markedness" has sometimes been used inappropriately, I expect many readers to be surprised that it should be possible to argue for the downright elimination of "markedness" from linguists' theoretical arsenal.

In §2 of this paper, I will describe and illustrate twelve different senses of the term "markedness" that are found in the literature. This list should be reasonably exhaustive, although sub-senses could of course be distinguished in a more detailed study. In §4-8, I will then explain for each of these senses why in my view they are not required for the linguist's task of describing and understanding language(s). In each case, I will say what "markedness" should be replaced with—primarily explanations in terms of substantive factors like frequency of use, phonetic difficulty, and generalized conversational implicatures. Table 1 gives a first overview of the twelve markedness senses, with each sense accompanied by a typical specimen of its use in the linguistic literature. (Another, more detailed overview is provided by Table 4 at the end of this paper.)

Markedness as complexity	
1. Trubetzkoyan markedness: Markedness as specification for a phonological distinction	"In German, the phonological opposition <i>t:d</i> is neutralized syllable-finally in favor of <i>t</i> , which shows that <i>d</i> is the mark-bearing member of the opposition."
2. Semantic markedness: Markedness as specification for a semantic distinction	"In the English opposition <i>dog/bitch</i> , <i>dog</i> is the unmarked member because it can refer to male dogs or to dogs in general."
3. Formal markedness: Markedness as overt coding	"In English, the past tense is marked (by <i>-ed</i>) and the present tense is unmarked."
Markedness as difficulty	
4. Phonetic markedness: Markedness as phonetic difficulty	"On the scale $b > d > g > G$, the consonants to the right are increasingly more marked."
5. Markedness as morphological difficulty /unnaturalness	"A singular / plural pair like <i>book/books</i> is less marked than <i>sheep/sheep</i> because the latter is not iconic."
6. Cognitive markedness: Markedness as conceptual difficulty	"The plural category is marked because it requires more mental effort and processing time than the singular."
Markedness as abnormality	
7. Textual markedness: Markedness as rarity in texts	"For direct objects, coreference with the subject is marked and disjoint reference is unmarked."
8. Situational markedness: Markedness as rarity in the world	"For marked situations, languages typically use complex expressions."
9. Typological markedness: Markedness as typological implication or cross-linguistic rarity	"The syllable coda position is marked in contrast to the onset position."
10. Distributional markedness: Markedness as restricted distribution	"Object-verb word order is the marked case: it occurs only with negation."
11. Markedness as deviation from default parameter setting	"Absence of noun incorporation is the unmarked case, and the presence of productive noun incorporation has to be triggered by a specific parametric property."
12. Markedness as a multidimensional correlation	"The singular is more marked than the plural, and the plural is more marked than the dual."

Table 1: Twelve senses of "markedness" and typical uses

2. Twelve senses of the term "markedness"

"Markedness" is a polysemous term in linguistics. The various senses with which it is used are connected through their historical origins (ultimately in Trubetzkoy's and Jakobson's work of the 1930s) and synchronically through family resemblances. However, most linguists who use the terms "marked/unmarked" use them only in one or a subset of the various senses, and often they do not seem to be aware that the other senses exist, or that the differences between the senses can be rather dramatic (but see Zwicky 1978 and Gair 1988 for earlier lists of different markedness senses). There are very few works that try to work with a concept of markedness that subsumes all or at least a large part of the diverse senses of "markedness" (but see Moravcsik & Wirth 1986, Battistella 1990, Andersen 2001, Ludwig 2001). In this section, I distinguish twelve different senses, grouped into four larger classes: Markedness as complexity, as difficulty, as abnormality, and as a

multidimensional correlation. In the final subsection, I briefly discuss the role of markedness in Optimality Theory.

2.1. Markedness as complexity

Under this general heading I discuss three of the twelve senses of markedness, including the sense with which the term was first used.

2.1.1. Sense 1: Markedness as specification for a phonological distinction.

This is the original sense of the term as a theoretical concept, found in Trubetzkoy's work (Trubetzkoy 1931, 1939).² In discussing phoneme inventories, Trubetzkoy distinguishes various types of "oppositions" (relations within phoneme pairs), among them "privative oppositions", i.e. oppositions in which one member can be said to bear a "mark" (German *Merkmal*), while the other member lacks it. Some examples that he gives are in (1) (Trubetzkoy 1939:67).

(1)	mark-bearing (<i>merkmaltragend</i>)	mark-less (<i>merkmallos</i>)
	voiced	voiceless
	nasalized	non-nasalized
	rounded	unrounded

Trubetzkoy's notion of "mark" is an abstract one that cannot be read off directly from a segment's phonetic properties. With regard to the contrast between *t* and *d*, for instance, he notes that *t* is usually tense, while *d* is non-tense (or lax), and that only the "structure and the functioning of the system" tells us whether it is *t* that is mark-bearing (the mark being "voice") or whether *d* is mark-bearing (the mark being "tenseness"; Trubetzkoy 1939:68). "Functioning of the system" seems to refer primarily to neutralization (see §2.3.4): In a language like German, where the syllable-final position only allows *t*, *d* is the mark-bearing member of the opposition.

This sense of "mark" was not widely adopted by later phonologists, so I will not specifically argue against it here.³

2.1.2. Sense 2: Markedness as specification for a semantic distinction ("semantic markedness"). Jakobson (1932, 1939, 1957) adopted Trubetzkoy's notion of mark and applied it to oppositions of lexical and grammatical meaning such as those between male and female animal names and between perfective and imperfective aspect in Russian.⁴ Thus, using the example of *osël* 'donkey' and *oslíca* 'female donkey', Jakobson (1932[1971:3-4]) said that *oslíca* bears a kind of semantic mark indicating female sex, whereas *osël* lacks any specification for sex. For this reason, *osël* is not incompatible with female sex and can be used not only for male donkeys, but also for the category of

---

2 See Gvozdanović (1989) for detailed discussion of Trubetzkoy's markedness concept and its problems.

3 However, the idea that phonological oppositions (or features) should be characterized by the presence of a specification versus its absence has been influential also in more recent times, especially under the headings of "radical underspecification" (e.g. Archangeli 1988) and unary features (often called, confusingly, "privative features"; e.g. Steriade 1995).

4 Jakobson's markedness concept (or rather, concepts) is discussed in detail by Battistella (1996: ch. 2). A very critical evaluation of Jakobson's approach is found in Andersen (2001).

donkeys in general (the situation is similar to the pair *dog/bitch* in English). Thus, the difference between marked and unmarked is not that between A and non-A, but between A and indifference between A and non-A. Similarly, Jakobson (1957[1971:137]) describes the Russian perfective aspect as "concerned with the absolute completion" of an event, whereas the imperfective aspect is "noncommittal with respect to completion or non-completion" (i.e. unmarked).

This semantic sense of mark/markedness is less abstract than Trubetzkoy's phonological sense, because it is not just defined in terms of the system, but also in substantive terms: The marked member is semantically more specific than the unmarked member.

I argue (in §5) that the semantic phenomena discussed under "semantic markedness" should be described with standard semantic concepts like hyponymy and polysemy, and that generalized conversational implicatures and their conventionalization are crucial for understanding the observed asymmetries.

2.1.3. Sense 3: Markedness as overt coding ("formal markedness"). When linguists say that a category X is unmarked, while a category Y is marked, they often simply mean that Y is overtly coded by an affix or auxiliary word, whereas X has no such overt coding ("zero expression"). For instance, Frajzyngier (2001:56) says in his grammar of the Chadic language Lele: "Whenever a noun has a singular-plural distinction, the singular form is unmarked and the plural form is derived from the singular". This usage of the term "(un)marked" could be considered as fairly trivial and perhaps even unrelated to the technical term "markedness", but note that the non-technical verb "to mark" (= 'signal', 'code', 'indicate') can also be used when a distinction is made clear by the lack of overt coding: Linguists routinely talk about categories being "marked by zero", for instance. Thus, "(un)marked" in the sense of '(not) overtly coded' is different from "marked" in the sense of 'signaled', 'coded', 'indicated'.

Markedness as coding complexity has sometimes been understood in a broader sense than simply overt vs. zero expression. Thus, Levinson (2000:137) states that "marked forms...are more morphologically complex and less lexicalized, more prolix or periphrastic", and an example he gives is *The outlaw killed the sheriff* vs. *The outlaw caused the sheriff to die* (cf. also Horn 1984:22). The second, "more marked", construction is not formally related to the first one at all—it only has greater phonetic length.

Although "marked" in the sense 'overtly coded' looks like a harmless descriptive term with no theoretical baggage attached to it, it is better to say "overtly coded" instead of "marked" (cf. Croft 2003:92), and "uncoded" (or "zero-coded") instead of "unmarked", in order to avoid possible misunderstandings.⁵ For the broader sense, "phonetically longer" should be used if this is what is intended.⁶

---

⁵ Faingold (2003:6) uses the term "(un)marked" for this sense, in order to distinguish it from other senses of "(un)marked". Similarly, Wurzel (1998:61) proposes the terms "featured/featureless" for senses 1-3, as opposed to "(un)marked" for senses 4-5.

⁶ However, Levinson also includes lexical pairs like *book/tome*, *house/residence*, *letter/missive* in his discussion, suggesting that for him the crucial factor is not length, but frequency of use (sense 7).

2.2. Markedness as difficulty

Trubetzkoy's markedness notion was language-particular and purely structural, and substantive considerations were secondary for it. Jakobson (1941, 1963), however, observed that the marked members of oppositions were acquired later by children and were found in fewer languages, suggesting that they are not only more complex in their abstract structure, but also more difficult for language users.

2.2.1. Sense 4: Markedness as phonetic difficulty. A typical statement is the following one:

"Markedness: the tendency for phonetic terms to be pronounced in a simple, natural way (as determined in part by the nature of speech articulation, acoustics, and audition, and in part perhaps by more abstract cognitive factors—all aspects of the human language faculty)." (Anderson & Lightfoot 2002:101)

Phonologists have often avoided speaking of plain "ease" or "difficulty" as explanatory factors, and have resorted to terms such as "(un)natural" (as in Natural Phonology, e.g. Hurch & Rhodes 1996), "(dis)preferred" (e.g. Vennemann 1988), or "(un)marked", but it seems that it is precisely ease/difficulty for the language user that is at the heart of these notions (cf. Mayerthaler 1987:27, who states that more or less natural/unmarked "really boils down to more or less easy for the human brain"). Over the last decade, phonologists have often used the term "grounding" when referring to the role of system-external factors in explaining phonological patterns (e.g. Archangeli & Pulleyblank 1994, Bermúdez-Otero & Börjars 2005). So when Ito & Mester (2003:16) say that "dissimilation of identicals is to a significant extent grounded in markedness", they seem to understand "markedness" as referring to these physiological, acoustic and perceptual factors, rather than to an aspect of the language system. Other phonologists, by contrast, have explicitly taken the position that while markedness "transparently reflects", "is based on", or "is rooted in" (speakers' knowledge of) phonetic difficulty, it is still part of the phonological system (e.g. Hayes & Steriade 2004). Unfortunately, the precise relation between phonetic difficulty and phonological knowledge is often left unclear in the phonological literature on markedness.

I argue (in §6) that "markedness as phonetic difficulty" should be replaced by "phonetic difficulty" and other system-external factors (frequency effects, regularity of sound change).

2.2.2. Sense 5: Markedness as morphological difficulty (dispreference/unnaturalness). In the writings of natural morphologists (Mayerthaler 1981, Dressler et al. 1987, Kilani-Schoch 1988, Wurzel 1994, 1998, Faingold 2003), the concept of phonological markedness as "unnaturalness" or difficulty is carried over to morphological structures. The idea is that certain morphological structures are less preferred than others, because they "strain the human language capacity" (Wurzel 1998:63). In particular, morphological structures are said to be preferred if they have the properties in (i)-(iii).

(i) Constructional iconicity, i.e. semantic markedness in the sense of §2.1.2 (or §2.2.3) correlates with formal markedness in the sense of §2.1.3. For example, English singular-plural pairs like *girl/girl-s* are iconic and hence maximally unmarked (=natural), pairs like *sheep/sheep* are non-iconic and

hence more marked, and Welsh singular-plural pairs like *pluen* 'feather' / *plu* 'feathers' are countericonic and hence highly marked.

(ii) Uniformity, i.e. morphemes have invariant shapes. For example, German singular-plural pairs like *Boot/Boote* 'boat(s)' are less marked than pairs like *Zug/Züg-e* 'train(s)', where the plural stem is different.

(iii) Transparency, i.e. an exponent has only one function. For example, German verb inflection is less marked in the singular with transparent coding (*leb-e/leb-st/leb-t* '(I) live(thou) livest/(she)lives') than in the plural, where the 1st and 3rd persons are syncretic and thus not fully transparent (*leb-en/leb-t/leb-en* '(we) live/(you) live/(they) live').

The markedness or difficulty of structures that violate iconicity, uniformity and transparency is claimed to be reflected in a variety of different domains: Unmarked morphological structures are claimed to (i) be widely found cross-linguistically, (ii) be acquired early, (iii) be processed more easily, (iv) be affected less by language disorders, (v) used more frequently, and (vi) be more resistant to language change (cf. Mayerthaler 1981:4-5, Faingold 2003:3-8).

I argue (in §7) that the "unnatural" phenomena discussed under the rubric of markedness can all be explained with reference to concrete substantive factors like token frequency, type frequency, and regularities of language change.

2.2.3. Sense 6: Markedness as conceptual difficulty. According to Givón (1991:337), "[t]he marked category tends to be cognitively more complex—in terms of attention, mental effort or processing time—than the unmarked one". For instance, Givón claims that passive structures are more difficult to process than active structures (p. 352), that the instrument role exhibits lower "cognitive accessibility" than the agent role (p. 354), that definite NPs are "cognitively more complex" than indefinite NPs (p. 355), and so on. Similarly, Langacker (1991:74) says about the singular-plural distinction:

"It is natural that...it should be the singular that is left unmarked...the conception of a single instance is simpler than one encompassing multiple instances."

And R.T. Lakoff (2000:44) says about the markedness of the English past-tense suffix *-ed*:

"This extra morphology makes sense to us as speakers of English, because it seems intuitive to us that "now" is simpler than "then". It is, after all, what we are experiencing as we speak, not something that we have to strain to remember or imagine."

Some of these quotes contain the words "simple"/"complex" rather than "easy"/"difficult", but these authors clearly do not intend semantic-conceptual markedness as merely consisting in additional specification or narrowing, as in §2.1.2.⁷

⁷ A somewhat different attempt at unifying the semantic relations between grammatical categories (like present/past, imperfective/perfective, nominative/ergative, animate/inanimate, first/second, subject/object, definite/indefinite, singular/plural) was made by Bechert 1977[1998] and adopted by Mayerthaler (1981:11-21) (see also Wurzel 1994:2592): the idea is that the unmarked categories in all cases reflect the prototypical characteristics of the speaker, who is animate, first person, singular, etc. "and perceives some phenomena more easily than others" (Wurzel 1994:2592). It seems that ultimately, this approach, too, relates semantic markedness to conceptual difficulty.

I argue (in §4.4) that "conceptual difficulty" may be caused by low frequency of use, and that it is often the cause for it. There is no need for a "markedness" concept to mediate between cause and effect.

2.3. Markedness as abnormality

Complexity and difficulty of linguistic structures has been found to correlate with "abnormality" in various senses, and "marked" therefore has come to mean "abnormal" as well.

2.3.1. Sense 7: Markedness as rarity in texts. This is the easiest kind of abnormality to observe. Already Trubetzkoy (1939:235-6) was aware that there are systematic skewings in the text frequency of different phonemes, and he observed that mark-bearing phonemes (see §2.1.1) tend to be rarer than markless phonemes. Especially Greenberg (1966) emphasized the importance of frequency for markedness asymmetries, and he was the first to assign it an explanatory role in this context. Text frequency/rarity has sometimes been taken as the basis for definitions of markedness, although for some reasons many linguists seem to prefer vaguer terms like "typical", "normal", "usual" to the precise term "frequent":

"To some extent, we can equate the term 'unmarked' with 'regular', 'normal', 'usual'; and 'marked' with 'irregular', 'abnormal', 'exceptional', or 'unusual'." (Radford 1988:39)

"...the typical pattern or property is called UNMARKED, the atypical one MARKED." (Archangeli 1992:391)

Another example is Baayen et al. (1997:14), who explicitly define "marked form" (of a singular-plural pair) as the form which occurs more frequently.⁸

I argue (in §4), following Zipf, Greenberg and others, that frequency of use is an extremely important factor for explaining a wide variety of asymmetries in language structure. There is no reason why we should not use the words "frequent" and "rare" when we intend them.

2.3.2. Sense 8: Markedness as rarity in the world. Some linguists extend this use of "markedness" to extralinguistic rarity. For example, Comrie (1986:87) observes for Armenian "a correlation between the formal markedness of the locative construction and the degree of markedness of the locational situation in the world being described". Armenian can use the simple locative case for 'in the box' (*tupⁱ-um* [box-LOC]), but must use a (formally more marked) postposition for a "less natural"⁹ locational orientation such as 'on the box' (*tupⁱ-i vəra* [box-GEN on]).

---

⁸ Confusingly, some authors say "semantic/conceptual/pragmatic markedness" when they in fact refer to rarity in texts (of semantic/conceptual/pragmatic categories). For instance, Haiman (1985:148) rejects the identification of semantic markedness with semantic complexity: "a concept may be marked because it is relatively unfamiliar or infrequent" (his example is *female hippo*, which is not semantically more complex than *mare*). And Bybee (1985:147) says that for stative verbs, the imperfective aspect "is the conceptually unmarked member", because they occur more often in the imperfective aspect than in the perfective aspect (for reasons having to do with the conceptual content of these categories).

⁹ Note that "natural" is used as a quasi-synonym of "frequent" here, i.e. in a rather different sense from that found in §2.2.1 and §2.2.2. ("Naturalness" is of course another term that should be avoided by linguists.)

Levinson (2000:136) uses the expression "marked situation" in the formulation of one of his central principles, as a synonym of "abnormal", or "rare in the world":¹⁰

"What is said in an abnormal way indicates an abnormal situation, or marked messages indicate marked situations."

I argue in §4.2 that rarity/frequency in the world is strictly speaking irrelevant for linguistics. All that matters is text frequency, which is sometimes, but by no means always correlated with frequency in the world.

2.3.3. Sense 9: Markedness as typological implication or cross-linguistic rarity ("typological markedness"). Since Jakobson (1941), phonologists have been aware that the existence of more complex or more difficult phonemes in a language generally implies that corresponding simpler or easier phonemes exist as well. According to Kean (1992:390),

"perhaps the most common view of markedness encountered in the literature is the one based on cross-linguistic distributional analysis... [e.g.] if a language has a voiced stop, then it has a voiceless one as well."

Similarly, Archangeli (1997:2) says on the first page of a textbook:

"The term markedness is used to refer to [the continuum between language-universal and language-particular properties], with completely unmarked properties being those found in virtually all languages and extremely marked properties found quite rarely."

And Kager (1999:11) says that OT markedness constraints may be "validated" by cross-linguistic studies, in combination with phonetic grounding (as mentioned in §2.2.1). The use of "markedness" in generative phonology ultimately goes back to Chomsky & Halle (1968: ch. 9), where markedness values were a technical device to capture the relative "naturalness" of phonological structures, and "naturalness" is apparently a synonym for cross-linguistic frequency or expectedness.¹¹

I argue (in §6) that typological implication is merely a consequence of phonetic difficulty or other substantive factors.

2.3.4. Sense 10: Markedness as restricted distribution ("distributional markedness"). More complex and more difficult segments are often restricted in their phonotactic distribution. For example, palatalized obstruents do not occur before liquids in Russian. In German, voiced obstruents may only occur

---

¹⁰ When "markedness" is applied to kinds of language use, we have a sense intermediate between 7 and 8. For example, Givón (1991:335) says: "Formal academic discourse is a *marked* discourse type in comparison with everyday oral communication." Similarly, Waugh (1982:308) says that " "spoken" language is the unmarked term and "written" language is the marked term." (See also Andersen 2001:24-28)

¹¹ This sense of markedness has also been influential in the literature on second language acquisition. According to Eckman (1977:320), "A is typologically marked relative to B iff every language that has A also has B but not every language that has B also has A", and based on this, he proposes the Markedness Differential Hypothesis, which essentially says that target language structures which are more marked than native language structures will be difficult for second language learners, while target language structures which are not more marked will not be difficult (see Rutherford 1982, Eckman 1996, Eckman 2004 for further discussion). Typological markedness is thus used as a predictor of markedness as difficulty here.

in the syllable onset and are banned from the coda. An example from lexical semantics is provided by Lyons (1977:306-7): English *dog* shows a wider distribution than *bitch* in that it can be combined with the adjectives *male* and *female* (*male dog*, *female dog*, vs. *male bitch, *female bitch). More interestingly, in gradable antonym pairs like *high/low*, *old/young*, only one member normally occurs in degree questions like *How old is she?*

The positions where only one member of a pair can occur are said to exhibit "neutralization" of the opposition, and this was Trubetzkoy's main criterion for assigning phonological markedness values (as we saw in §2.1.1). Thus, restricted distribution has been important in determining markedness from the very beginning, but it has been taken as the sole definitional criterion only with respect to syntactic constructions. Thus, Dixon (1994:56ff.) defines "functional markedness" (which he opposes to "formal markedness", i.e. our sense 3) as restricted distribution.

There are two different situations in which two competing syntactic constructions A and B have been said to stand in a distributional markedness relation. On the one hand, if B only occurs under specified conditions, while A may always occur, B is said to be marked and A unmarked. An example is German object-verb order in subordinate clauses: The order verb-object occurs only if the object is heavy, while the order object-verb may always occur, so the latter order is unmarked (Lenerz 1977:27, see also Müller 1999:782). On the other hand, a markedness relation has also been diagnosed when B occurs under specified conditions, and A occurs elsewhere. For instance, in the Mayan language Mam the antipassive construction is used when the object is not mentioned, when the agent is focused, and in a few other cases, while the ergative construction is used elsewhere, so the ergative construction is regarded as unmarked (Lazard 1989:321). This definition of "unmarked" as "the elsewhere case" is also found in Dryer's (1995) detailed discussion of markedness in word order constructions. Strictly speaking, on the latter definition, BOTH competing constructions are distributionally restricted, but the "unmarked" construction is restricted negatively by the marked construction, not by any positive specification (thus, "marked" in the sense of "positively specified" is similar to the markedness senses 1 and 2).

"Marked"/"unmarked" in this distributional sense is a relatively harmless term that does not suggest a high degree of abstraction or explanatory depth. Nevertheless, to avoid misunderstandings, it is better to say "distributionally unrestricted" or "occurs elsewhere", rather than "unmarked".

2.3.5. Sense 11: Markedness as deviation from default parameter setting. In the Chomskyan principles-and-parameters approach, a completely novel use of "markedness" appeared: The idea that the possible parameter settings are not equal, but that (assuming that the choice is binary) one parameter value (the unmarked one) is chosen by default, while the other value (the marked one) is chosen only if the evidence forces the choice.¹²

---

¹² In Chomsky's work of the late 1970s and early 1980s, yet another sense of "markedness" is found, in the context of the distinction between core grammar (determined by UG) and a "marked periphery" of rules that are outside the scope of UG. This type of markedness also represents a kind of abnormality, but it was always unclear how core phenomena could be distinguished from peripheral phenomena (Chomsky 1982:110; cf. the discussion in Botha 1989:86-7, Battistella 1996:80-89), so this usage of "marked" and the entire core-periphery distinction was quietly abandoned. (In the 1990s and 2000s, "markedness" has not played a prominent role in Chomskyan syntax anymore, and recent textbooks no longer even mention the term, cf. Haegeman 1994, Carnie 2002, Radford 2004).

According to Chomsky (1981:8), the theory of markedness “imposes a preference structure on the parameters of UG [=Universal Grammar]... In the absence of evidence to the contrary, unmarked options are selected”. In other words, “the unmarked case of any parameter represents the initial hypothesis that children make about the language to be acquired” (Kean 1992; see also Haider 1993:635).

Unmarked parameter values have been said to emerge in creolization: Bickerton’s (1984) bioprogram has been interpreted as the set of unmarked parameter settings of UG (Battistella 1996:103), and other linguists have made similar claims about creoles (e.g. Roberts 1998).

Examples of marked parameter settings are noun incorporation (“absence of noun incorporation is the unmarked case, and the presence of productive noun incorporation has to be triggered by a specific parametric property”, Baker 1996:283), preposition stranding (van Riemsdijk 1978), and extraction from finite embedded clauses (Haider 1993:643).

This model has also been adopted in phonology. For example, Blevins (1995:218) discusses syllable structure typology in terms of six basic parameters, four of which are illustrated in the partial table in (2).

(2)	complex nucleus	obligatory onset	complex onset	coda
Totonac	Y	Y	Y	Y
Klamath	Y	Y	no	no
English	Y	no	Y	Y
Cayuvava	no	no	no	no

Blevins comments: “The parameter settings described above not only account for the generalizations noted [earlier], but are also meant to encode markedness values, where “no” is the unmarked value and “yes” is the marked value”.

A very similar position is expressed by Jackendoff (2002:191):

“[T]he ‘unmarked’ case is the one prespecified by UG, and ‘marked’ rules deviate from the unmarked case qualitatively in just the same way as irregular verbs deviate from regular forms... UG renders certain parts of the design space for words and l-rules more stable and/or accessible, with gradients of relative ‘markedness’ as one moves away from the core cases.”

The evidence in favor of these various proposals is almost always extremely indirect and thus very difficult to evaluate. Sometimes (e.g. in the case of noun incorporation) the main argument for marked status appears to be its cross-linguistic rarity. In such cases, this kind of markedness is a variant of sense 9 (typological implication) with additional assumptions about the source of the asymmetries. But markedness as non-default parameter setting is very different from all other markedness senses because its domain is not linguistic categories, but cognitive states. It seems that “markedness” in this sense is best understood as a metaphor derived from other senses of “markedness”, in particular the “non-default” sense of distributional markedness. I will not discuss this sense of “markedness” any further here.

2.4. Sense 12: Markedness as a multidimensional correlation

While the various senses of markedness in §2.1-3 are clearly distinguishable and to a large extent logically independent of each other, they are mostly not

incompatible with each other. Thus, markedness could be defined in a very broad way, as the conjunction of (several or all of) these senses. This is the approach of Greenberg (1966), followed especially by Croft (1990, 2003). But the combination of the various markedness dimensions is not just definitional: According to the multidimensional view of markedness, it is a remarkable observation that universally, comparable linguistic structures exhibit the same markedness values for the different markedness dimensions (or "criteria"). Thus, some categories (such as the plural or the future tense) are semantically complex, overtly coded, rare in texts, found only in some languages, and restricted in their distribution (i.e. marked in all these respects), whereas other categories (e.g. the singular or the present tense) are semantically simple, not overtly coded, frequent in texts, found in all or most languages, and unrestricted in their distribution. This is not logically necessary, so it is an important empirical discovery. The following is a list of the properties that Greenberg (1966) discussed, occasionally using Croft's terminology and definitions. Not all of them were discussed earlier.

(i) **Text frequency.** This corresponds to sense 8 above: "If tokens of a typologically marked value of a category occur at a certain frequency in a given text sample, then tokens of the unmarked value will occur at least as frequently in the text sample" (Croft 2003:110).

(ii) **Structural coding.** This corresponds to sense 3 (§2.1.3): "[T]he marked value of a grammatical category will be expressed by at least as many morphemes as is the unmarked value of that category" (Croft 2003:92).

(iii) **Inflectional differentiation.** Croft (2003:97) subsumes Greenberg's three markedness characteristics of syncretism, defectiveness, and allomorphy under this category: "If the marked value has a certain number of formal distinctions in an inflectional paradigm, then the unmarked value will have at least as many formal distinctions in the same paradigm" (Croft 2003:97; the original generalization goes back to Brøndal 1940). For instance, German articles make a three-way gender distinction in the singular, but **syncretize** the gender distinction in the (marked) plural. French verbs have a special subjunctive mood in the present tense and past tense, but the (marked) future tense is **defective** in that it only has an indicative mood form. In Sanskrit, the (marked) dual case-endings show much less **allomorphy** than the plural endings. This markedness correlate was not mentioned earlier, because markedness is never equated with reduced inflectional differentiation. But for Greenberg, this criterion was very important.¹³

(iv) **Facultative expression.** This corresponds to sense 2 (§2.1.2), and it means that the marked category is optional, while the unmarked category occurs both with a general sense, and ("par excellence") in a specific sense opposite to the marked sense. Greenberg gives the example of the optional Korean plural *-tul*. Korean nouns lacking this suffix can be vague with respect to the singular-plural distinction, or they can be interpreted as specifically singular (Greenberg 1966:28).

¹³ Greenberg also mentions two other characteristics which are of very restricted applicability. One is "dominance", i.e. the use of a single unmarked word in the plural or dual for a heterogeneous group or pair (e.g. Spanish *padres* ('fathers') for 'parents'). This is relevant only for a small number of lexical pairs (see the discussion in §5). The other one is "agreement a potiori", i.e. the use of an "unmarked" gender in case of a gender conflict (as in Spanish *el hijo y la hija son buenos* 'the son [M.SG] and the daughter [F.SG] are good [M.PL]'; see also Schane 1970). Corbett (1983) discusses resolution rules for gender agreement in some detail (see also Corbett 1991:290-93) and concludes that markedness is not relevant.

(v) Contextual neutralization. This corresponds to sense 10 above (§2.3.4). "In certain environments the opposition between two or more categories is suppressed, and it is the unmarked member which appears" (Greenberg 1966:29). Greenberg gives the examples of number neutralization of nouns with numerals in Turkish (where the singular must be used regardless of the number meaning), of number neutralization in Arabic verbal inflection when a nominal subject is present (where the singular must be used regardless of the number of the subject), and of the use of the third person singular in verbs used without a subject ("impersonally") in Latin (Greenberg 1966:29, 36, 44).

(vi) Typological implication. This criterion, which corresponds to sense 9 above (§2.3.3), is not prominent in Greenberg's (1966) discussion. It appears that it is useful primarily for phonology, where universals such as "if a language has ejective stops, it has plain stops" make meaningful claims. Croft (1990:83) cites Greenberg's (1963:94) Universal 94 ("If a language has the category of dual, then it also has the category of plural") as evidence for the markedness of the dual over the plural. But with most pairs of meaningful categories, such implicational claims make little sense. For instance, we cannot say that "if a language has a future tense, it has a present tense", because a language with a future tense that lacks a present tense is practically impossible by definition. All languages allow the verbal description of ongoing events, and whatever verb form is used to express such events has to qualify as a present tense in a cross-linguistic perspective.¹⁴ Croft (2003:88) explicitly claims that markedness is predicated of universal conceptual categories, not particular linguistic categories, so that the question whether a language possesses or lacks a category does not arise (he therefore no longer includes typological implication among his markedness criteria).

While for Greenberg (and Croft) all these correlating dimensions are about equally important, there is one pair of dimensions whose correlation has been particularly highlighted by other authors: That between semantic/conceptual specificity (i.e. my sense 2, §2.1.2) or semantic/conceptual complexity (i.e. my sense 6, §2.2.3 above)¹⁵ and overt coding. This correlation is often described with the term "iconicity" (and this is sometimes regarded as an explanation):

"From such a tendency towards iconicity in morphology we would expect zero expression of semantically unmarked categories and overt, or nonzero, expression of semantically marked categories." (Zwicky 1978:137)

"If a semantically more marked category is encoded as formally more marked than a less marked category, the encoding is said to be iconic." (Mayerthaler 1987:48-9)

"[The meta-iconic markedness principle:] Categories that are *cognitively* marked tend also to be *structurally* marked." (Givón 1991:106/1995:58)

"[Iconicity of complexity:] Marked forms and structures are typically both structurally more complex (or at least longer) and semantically more complex than unmarked ones. (Newmeyer 1992:763)

¹⁴ Even in the case of the dual and the plural, it is questionable that languages having a dual but lacking a plural would be logically possible (cf. Dryer 2004).

¹⁵ Recall that Greenberg referred to the semantic criterion as "facultative expression", i.e. he did not think of the marked term as more complex, and he did not see any iconicity here. Croft (2003) does not recognize facultative expression or semantic specificity as a criterion of markedness at all. (And for him, zero expression represents a violation of iconicity, i.e. strict form-function isomorphism.)

"Iconicity favors the morphological marking of syntactically marked configurations."
(Aissen 2003:449)

I argue (in §4.5), following Greenberg (1966) and Croft (2003), that the correlating properties of meaningful categories can all be explained on the basis of frequency asymmetries. The first correlating dimension explains all the others, and hence there is no need for a term that describes the correlation itself. Iconicity explanations are not necessary either (see also Haspelmath (in prep.)).

2.5. Markedness in Optimality Theory

With the advent of Optimality Theory (OT) in the mid-1990s, the term "markedness" has become much more prominent in generative linguistics. It most often occurs in the compound "markedness constraint", defined as

"any constraint that assigns violation-marks to a candidate based solely on its output structure, without regard to its similarity to the input" (McCarthy 2002:14).

This is in contrast primarily to faithfulness constraints, which evaluate candidates by comparing them to the input. The notion of "markedness" is thus a purely formal one, empty of any substance, reduced to the disfavoring of candidates based only on their properties. Of course, in practice constraints with the right substance will work best, so OT practitioners employ constraints like ONSET (a syllable must have an onset) and NOCODA (a syllable must not have a coda), rather than constraints like "NOONSET" or "CODA" (although no higher principle excludes these constraint).

When one studies the most successful markedness constraints that have been proposed, one finds that indeed their substantive content corresponds to kinds of markedness that we saw earlier. In phonology, most of the widely used markedness constraints seem to correspond to (or be "grounded" in) phonetic difficulty (see §2.2.1 above), e.g. constraints like NOCODA, *N_◦ (a nasal stop must not be followed by a voiceless obstruent), *V_{ORAL}N (vowels must not be oral before nasal). And at least some of the markedness constraints proposed in morphosyntax concern meaningful categories. Thus, Woolford (2001:513) has constraints like *ACCUSATIVE and *ERGATIVE, Grimshaw (2001:234) has constraints like *1ST/2ND, and Aissen (1999) has constraints like *SUBJECT/PATIENT. These markedness constraints correspond to conceptual difficulty (see §2.2.3 above) and to the Greenbergian markedness patterns discussed in §2.4.

Thus, OT markedness constraints largely continue the tradition of the earlier markedness literature. The innovation of OT is restricted to the formal apparatus of constraint interaction. If we want to know why the constraints are the way they are, we are thrown back to the same issues that the earlier literature grappled with: substantive factors like ease/difficulty of perception and production and frequency of use.

3. Six roles of markedness

Before moving on to show why "markedness" can be dispensed with, let us consider the various levels at which the term has played a role in linguists' writings. Unfortunately, linguists are often inexplicit about the precise scope

of their claims, but the following seems to be a reasonably complete list of the possibilities.

(i) Markedness is represented mentally in particular grammars. In Trubetzkoy's and Jakobson's earlier writings, it seems that markedness is conceived of as a language-particular phenomenon (cf. Croft 1996). For instance, in an opposition *t:d*, some languages could have *d*, and others could have *t* as the marked member. Similarly, Jakobson's claim about the perfective-imperfective opposition was only about Russian. Although the Prague School linguists did not emphasize this, their claims seem to have been about speakers' mental grammars.

(ii) Markedness is available in the cognitive code (= Universal Grammar). In Chomsky & Halle (1968), the idea was proposed that markedness values are not just present in language-particular mental grammars, but are in some way defined at the level of the innate cognitive code for language ("Universal Grammar"). This position lives on in Optimality Theory in the widespread claim that markedness constraints (as well as the other constraints) are innate and part of UG. And of course markedness in the sense of deviation from default parameter setting (§2.3.5) is part of the cognitive code.¹⁶

(iii) Markedness is a metagrammatical concept used by linguists for their convenience. This seems to have been Greenberg's (1966) position. He observed that a large number of similar properties of pairs of phonological, grammatical and lexical categories can be subsumed under generalizations formulated in terms of markedness, but he made no specific claims about mental grammars or the cognitive code. Nor did he presuppose that these generalizations must have a uniform explanation—in fact, he explicitly suggested that they do not. Also, markedness as defined by distributional restrictions (especially with respect to competing syntactic constructions, §2.3.4) is a metagrammatical concept that seems to make no claims about speakers' mental grammars.

(iv) Markedness as an explanatory concept. In Wurzel's (1998) view (and that of other linguists working in the Natural Morphology tradition), markedness theory is an explanatory theory consisting of a set of statements about structural preferences in languages. It is itself in need of being explained by neighboring disciplines, so it is a core part of linguistic theory, but it is completely separate from UG, and markedness is not relevant to particular grammars. This view of markedness is thus similar to Greenberg's, but more technical, and it is explicitly claimed that markedness is part of a theory.

(v) Markedness as a general property of human cultural manifestations. Moravcsik & Wirth (1986) claim that the correlation between the three main markedness properties (familiarity, diversity, and simplicity) is found throughout human culture, e.g. in food: everyday food is more frequent, comes in more different kinds, and is simpler than holiday food. Markedness in language is just an instantiation of markedness in this more general sense. The idea that markedness is a highly general property of human culture is already found in Jakobson's famous letter to Trubetzkoy from 1930 (published in Trubetzkoy (1975:162-3), and cited in Waugh (1982:300-301), Andersen (1989:22), Battistella (1990:5); see also Andersen 2001: 25-28). The terms "marked" and "unmarked" have even occasionally been adopted by scholars in other fields such as sociology (e.g. Brekhus 1998).

---

¹⁶ However, according to Manzini & Wexler's (1987) influential Subset Principle, the markedness ordering of parameter settings arises from the learning procedure, and is not directly part of UG.

(vi) Markedness in a non-technical role. When linguists say that certain constructions are used "only under very marked circumstances" (Corston-Oliver 2003:285), that phonological similarity implies semantic similarity "in the unmarked case" (Johns 1992:84), or even that certain sentences are judged by speakers to be "marked" (e.g. Müller 1999:782), it seems that they simply mean "(un)usual" in a non-technical sense.

Many readers will probably agree immediately that this last use of "(un)marked" is pointless and should be avoided, so I will not say more about this. As for the other uses, it is quite impossible to argue conclusively against all of them. Claims about mental grammars (i) and the cognitive code (ii) are notoriously hard to falsify, and the superfluosity of markedness as a metagrammatical or explanatory concept (iii, iv) can be demonstrated only by a comprehensive alternative account of all relevant phenomena. Here my goal is mainly to sow doubt in the reader's mind and to point to places in the literature where such alternative accounts have been developed.

4. The explanatory power of frequency of use

4.1. From performance to competence

I will start with frequency of use (first with regard to meaningful categories) because this variable can be shown to make five of the markedness senses of §2 superfluous. Frequency of use is a property of parole or performance, not of language structure or competence, and throughout the 20th century most linguists have shown little interest in explaining structure in terms of use. But the evidence that frequency is not just one correlate of markedness, but in fact the major determinant of markedness effects in morphosyntax is by now overwhelming (cf. Werner 1989, Fenk-Oczlon 1991, who argue specifically against Natural Morphology).

At least since Horn (1921) and Zipf (1935), it has been known (to those who cared) that there is a strong inverse correlation between signal length and signal frequency, both in natural languages and in other human semiotic systems. It has long been clear that this must be due to a rational principle of least effort or economy (see Haiman (1983), Hawkins (2004; ch. 3-4) for more recent discussion).

Two mechanisms for creating such human semiotic systems have also long been recognized: shortening of signs when their frequency (and hence expectedness) increases, and the creation of more rarely used signs by compounding other signs. For example, the contrast between *egg* (= 'chicken egg') and *ostrich egg* may have come about in two ways: Either *chicken egg* was shortened to *egg* when these became much more common (after domesticated chickens were introduced), or the term *ostrich egg* was created by compounding *ostrich* and *egg* used in an extended sense (*egg* may have referred exclusively to chicken eggs at some point). Whichever of these historical scenarios is correct for this particular example, we have a fully satisfactory model of explanation that makes no reference to markedness and whose basic structure can be extended to all other lexical and morphosyntactic phenomena with similar properties.

That much of morphosyntactic and lexical "markedness" can be explained by frequency of use was in fact recognized by Greenberg (1966:65-69), who noted that frequency is "an ever present and powerful factor in the evolution

of grammatical categories and thus helps in explaining the types of synchronic states actually found" (this is elaborated by Croft 1990:156-160). Thus, I have no substantive disagreement with Greenberg, but I agree with Mańczak's (1970) early criticism that since frequency of use seems to explain most of the observed phenomena, we do not need a "markedness" concept to understand them.

"A phenomenon that is immediately predicted by frequency of use is "markedness reversal" (e.g. Mayerthaler 1981:48ff., Tiersma 1982, Croft 1990:135). Under specific circumstances, we observe unexpected "marked" behavior of categories that are usually unmarked. For example, in some languages the singular of some nouns is overtly coded and corresponds to an uncoded plural (e.g. Welsh *plu-en* 'feather', *plu-Ø* 'feathers'). Similarly, in some languages the second person in the imperative is uncoded, contrasting with an overtly coded third person (e.g. Latin *lauda-to* 'let her praise', *lauda-Ø* 'praise!'). This situation violates iconicity (see §2.4), but it is in perfect harmony with the frequency-based explanation: Only those nouns that occur more frequently in the plural tend to have uncoded plurals, and only those moods that are used more often in the second person (namely the imperative) have uncoded second-person forms. Even more striking examples come from the lexicon, where we have pairs like *priest/priestess* in male-dominated professions, and *nurse/male nurse* in a female-dominated profession. Witkowski & Brown (1983) show how changes in lexical frequency over time can lead speakers to adopt new forms of lexical expression. Such "markedness reversals" have been reluctantly admitted by markedness theorists, who recognized that markedness is context-dependent (e.g. Waugh 1982:307). The only way in which the relevant contexts can be defined is with reference to frequency of use.

The "alignment of prominence scales" that is highlighted in Aissen's (1999, 2003) work on functionally-grounded optimality-theoretic syntax is nothing more than a formalist expression of the effects of differential frequency of use in different contexts. Aissen states that "in many languages, expression of more marked configurations is morphologically more complex than that of less marked ones" (1999:674), referring to the tendency for agents to be high on the person, animacy and definiteness scales, and for patients to be low on these scales. But Aissen's "universal theory of markedness" (1999:708), in its role of predicting cross-linguistic tendencies, can be replaced by frequency of use and the least-effort principle (agents are simply *more often* definite, patients are *more often* inanimate, and so on; see also Haspelmath (2004b) for discussion of Aissen 1999).

4.2. Accounting for rarity in texts (sense 7) and rarity in the world (sense 8)

My position here is that frequency/rarity in texts (i.e. primarily in everyday speech) is the basic phenomenon that explains a lot of other linguistic phenomena, and that frequency/rarity in the world is strictly speaking irrelevant for grammatical theory because frequency in the world does not affect language structure directly (see Werner 1989:42). Thus I need not account for sense 7 (because I take it as basic), and as a linguist I see no reason to worry much about sense 8.

Of course, from a wider perspective it is an interesting question why certain words and categories are used often, and why others are used rarely, even though we do not need an answer to this question to understand language

structure. But the answer will be non-uniform, because speakers' reasons for choosing words and categories are very heterogeneous. Frequency in the world is of course one relevant factor. The higher textual frequency of the first item in pairs like *cow/bull*, *sheep/ram*, *hen/rooster*, *poet/poetess* of course has to do with the fact that in traditional Western culture, farms have more cows than bulls (Lyons 1977:308, Fenk-Oczlon 1991:367), more men than women get recognition for their poetry, and so on. But more often than not, frequency in texts has nothing to do with frequency in the world. For instance, the verb *eat* is much more frequent than *go to the bathroom*, even though the latter activity is presumably just as frequent (Ariel 2004), and *beetle* is much rarer than *dog*, even though the world has many more beetles. Evidently, what we talk about is determined not by the world as such, but by our perception of it and by what we find relevant. The present tense is more frequent than the future tense not because few events occur in the future, but because we cannot talk about most of them. The singular is more frequent than the plural not because the world consists of more individuals than groups, but because humans tend to focus on individuals (and to treat groups as individuals, e.g. *herd*, *battalion*, *cloud*). The numeral *nine* is rarer than *four* because with larger groups, we are less concerned with precise numbers. All of these different explanations are interesting (and they could well be wrong), but they do not matter for explaining grammar.

It has sometimes been claimed that frequency of use should not be taken as basic because it is derivative of one of the other manifestations of markedness. Thus, Mayerthaler (1981:136-140) claims that both unmarkedness as unnaturalness (sense 5) and conceptual unmarkedness (sense 6) explain high frequency in texts, without however providing a mechanism. Such a mechanism is provided by Lehrer (1985:399) (and similarly Waugh 1982:302): "Since the unmarked member may occur in a wider range of contexts and will appear where the contrast is neutralized, it will also be more frequent." Neutralization may account for a small part of the frequency difference, but a brief look at some figures should convince the reader that it is totally implausible that all of it should be explained in this way. In Greenberg's (1966:32) figures, the singular occurs in 70-85% of the cases, the plural in 15-25%. To account for this difference, 40-70% of the contexts would have to be neutralizing. In Table 2, we see some figures from Leech et al. (2001) for gradable antonyms in English (the topic of Lehrer's paper), showing that "unmarked" gradable adjectives are between twice and six times as frequent as their "marked" counterparts.

UNMARKED MEMBER	FREQUENCY	MARKED MEMBER	FREQUENCY	RATIO UNMARKED/MARKED
<i>long</i>	392	<i>short</i>	198	2.0
<i>high</i>	574	<i>low</i>	286	2.0
<i>wide</i>	165	<i>narrow</i>	54	3.1
<i>strong</i>	197	<i>weak</i>	45	4.4
<i>true</i>	183	<i>false</i>	36	5.1
<i>full</i>	289	<i>empty</i>	54	5.4
<i>beautiful</i>	87	<i>ugly</i>	14	6.2
<i>deep</i>	97	<i>shallow</i>	15	6.5

Table 2: Frequencies of some gradable antonyms in English (from Leech et al. 2001, per million word tokens)

It is evidently impossible to argue that neutralizing contexts like degree questions (*How long is this rope?*) should suffice to account for this striking difference.

Another possibility, which cannot be dismissed so easily, is that shorter expressions occur more frequently simply because they are short, i.e. the direction of causation could in principle be the opposite to that given at the beginning of §4. In phonology, complexity does seem to be a causal factor for frequency (see §6 below), but I know of no evidence that it is in morphosyntax. The hypothesis that shortness can lead to frequency can be tested by cross-linguistic frequency counts, in particular by comparing frequencies in languages with different lengths. It seems that coding length has no or very little influence in cases like the singular-plural distinction, where one could suspect that the English nominal plural is rarer than the singular because of its extra segment (and sometimes extra syllable). However, Greenberg's (1966:32) data from Sanskrit, Latin and French (where the singular usually has as many syllables and segments as the plural) show that in these languages, too, the plural is much rarer than the singular (see also Haspelmath 1999a and 2004b for similar arguments in syntax).

4.3. Accounting for overt coding (sense 3)

The correlation between signal length and signal frequency has already been explained at the beginning of §4 (see also Haiman 1983, 1985, Croft 2003:110-117). Zero expression is just a special case of short expression, so frequency explains both the narrower sense (overt coding vs. zero expression) and the broader sense (formal length involving greater processing effort) of formal markedness. As Croft (2003:115-6) recognizes, frequency correlates not just with the number of morphemes (as he claimed in Croft 1990:76), but also with the phonetic length of morphemes. If one wanted to extend the notion of markedness to all situations where one expression is more frequent and hence shorter than another, one would have to say that a markedness relation is even found in pairs like *ten/hundred*, *son/brother*, *stomach/appendix*, *sparrow/albatross*, *comma/apostrophe*, *moon/Uranus*, *walk/gallop*, *flu/leucemia*. Greenberg does so for the first two pairs, but it is clearly more parsimonious to just eliminate "markedness" and describe and explain these cases directly in terms of frequency and phonetic length.

4.4. Accounting for conceptual difficulty (sense 6)

A category that is used more frequently will not just be shorter, but also of course easier to process in a number of ways than a rarely used category (see, e.g., Fenk-Oczlon (1991:373-381) for the role of frequency in language acquisition, language deficits, processing, and leveling). The connection between frequency of use and ease of processing is well known from the psychological literature. For example, if "passive clauses are processed with more difficulty and acquired later by children than active clauses" (Givón 1991), this is probably due to their lower frequency, and not to their markedness.

In other cases, "conceptual difficulty" is apparently the cause for the lower frequency of a category. Langacker (1991:74) seems to be right in saying that "the conception of a single instance is simpler than one encompassing multiple

instances", or at least this would explain why we use the singular more often than the plural.

Thus, in some cases frequency of use explains conceptual or cognitive ease, in other cases it is the other way round. There is no need for a concept of "markedness".

4.5. Accounting for the multidimensional correlation (sense 12)

After presenting the markedness correlations, Greenberg (1966:65) concludes that in grammar and lexicon, frequency of use is "primary", i.e. explains the other markedness correlates. He even goes so far as to suggest that the terms marked/unmarked should be defined as "less frequent/more frequent" (p. 67). Croft (2003:102) follows him: "The more general theoretical concepts are economic and iconic motivation, not typological markedness". Mańczak (1970) criticized Greenberg for using the Praguean "markedness" concept for phenomena that can be shown to be derived entirely from frequency, and I believe that Mańczak was essentially right. However, this extension of the term "markedness" had already been begun by Jakobson (1963) for phonology, and Greenberg understandably found the universal markedness predictions of Jakobson's later work more interesting than the strictly language-particular, purely classificatory markedness conception of the 1930s.

Let us briefly review how frequency of use explains the correlates:

(i) Text frequency. This is not explained, but is the explanatory factor.

(ii) Structural coding. As we saw above (§4.1), if grammars are designed economically, they use zero-coding in the most frequent category in a set of paradigmatic alternatives. Speakers can (unconsciously) bring this about by shortening earlier overt markers, or by using the most frequent form as the base for new formations.

(iii) Inflectional differentiation. The reason why more frequent categories show greater allomorphy or more irregularities is that these are more easily remembered when the category occurs often. By contrast, infrequent forms "must follow analogically other parts of the system, while only a fairly frequent form can preserve irregularities" (Greenberg 1966:68-69). As Mańczak (1970:33-34) notes, the same is true in the lexicon: Suppletion and other irregularities occur primarily in high-frequency items (cf. *brother/sister, stallion/mare, vs. lion/lioness, male hippo/female hippo*). The same principle applies to syncretism (and defectivation): Syncretism is generally found to a greater extent in rarer inflectional categories (and more generally in rarer words/word types) because it is more difficult to remember the distinct forms when they do not occur often (Croft 2003:113; Hawkins 2004: ch. 4).

These three properties, frequency, coding and differentiation, are regarded as the core dimensions of markedness by Croft (2003). But one other dimension also has an explanation in terms of frequency:

(iv) Facultative expression. Greenberg gives examples of optional plurals, duals, and future and past tenses. Let us first consider the case of optional plurals, as in Korean. Here we would probably want to say that the "singular" form (which can also refer to groups) does not in fact have singular meaning, but is a "general number" form (Corbett 2000:9-19). The reason why it is often interpreted ("par excellence") as singular is simply that this is the most frequent situation: For example, when the word *chayk* 'book' is used, most of the time a single book is referred to, so speakers adopt this as the default

hypothesis and revise this hypothesis only if needed. (See §5 for further discussion.)

The remaining two dimensions do not seem to have a frequency explanation, but we already saw that "typological implication" (vi) is not an empirically observable correlate in §2.4. As for contextual neutralization (v), Croft (2003:100-101) argues that it simply fails to correlate with the other dimensions: "there is no cross-linguistic consistency as to which value is chosen". For instance, in some languages the masculine is used for referents of unknown sex, while in other languages the feminine is chosen (e.g. Jarawara, Dixon 2004:286). Greenberg himself noted that with respect to syncretism, neuter is the most marked gender in Indo-European, but with respect to contextual neutralization, it patterns as the unmarked gender (1966:39-40). And in English, the plural pronoun *they* can be used for singular reference when the gender is neutralized.

The only generalization that seems to be fairly robust cross-linguistically is the consistent use of singular number and 3rd person agreement forms when a controller is missing or has no relevant features. In most cases this can be explained by economy, because the 3rd person singular forms usually have the least overt coding, and when no relevant information is conveyed, it would be uneconomical to use overt coding elements when no information is in fact conveyed. However, a small residue of unexplained facts remains, for instance the fact that in Latin (which has no zero forms in its verbal subject inflection) we find 3rd person, rather than another person, in subjectless verbs like *pluit* 'it is raining' or *oportet* 'it is necessary'. From the point of view of pure economy, one would expect special zero-coded forms here (*plui, oportet*).¹⁷ This residue is hardly sufficient to motivate keeping a "markedness" concept in linguistics.

5. Replacing "semantic markedness"

Semantic markedness has sometimes been regarded as an extremely general phenomenon that encompasses much more than just some grammatical and lexical semantic contrasts. Greenberg (1966:25), for example, invokes

"[t]he pervasive nature in human thinking of this tendency to take one of the members of an oppositional category as unmarked so that it represents either the entire category or *par excellence* the opposite member to the marked category"

and mentions the role it plays in mathematical symbols ("5" can stand either for "|5|" or for "+5"), and the widely found double use of words for 'human being' to denote a member of the tribe speaking the language (e.g. in the Maidu language, *majdy* means 'human being' or 'Maidu person', contrasting with the "marked" expressions *kombom majdy* 'Yana person', *wolem majdy* 'white person', and so on).

The general property of "human thinking" that is involved here is the fact that our communication is guided by highly general pragmatic principles of the sort that have been discussed in the neo-Gricean literature (e.g. Horn 1984, Levinson 2000). Specifically, in cases like *majdy* the highly general Principle of Informativeness ("I-Principle") is relevant, which allows the hearer to enrich

---

¹⁷ That such forms are impossible seems to be related to the fact that some languages require a dummy subject pronoun, like English *it* or French *il*, in such constructions.

the interpretation of an utterance if no further specification is given by the speaker. Thus, *if p, q* can be interpreted as communicating by implicature 'if and only if p, q', and *p and q* can be interpreted as intending 'p and therefore q'. Similarly, in the context of Maidu society, the word *majdy* 'human being' will ordinarily be understood as referring to a Maidu person, because if the speaker had unexpectedly intended a non-Maidu, she would of course have used a special expression. The Maidu word *majdy* need not be polysemous or bi-functional at all. It probably just means 'human being', and the Maidu language simply lacks a conventional word for 'Maidu person'. There is thus no need to appeal to markedness in such cases. We do need Gricean pragmatic principles of utterance interpretation to understand how language functions and is structured, but these principles are far more general.

Something very much like the distinction between semantic content (what is said) and pragmatic implicatures (what it communicates) is already present in Jakobson's (1932[1971:3-4]) discussion of the conditions under which the zero-meaning of the unmarked member (representing the entire category, e.g. Russian *osël* for 'donkey in general') occurs as opposed to the minus-meaning (representing *par excellence* the opposite member to the marked member, e.g. *osël* for 'male donkey').¹⁸ He says that the minus-meaning is just a situationally conditioned use of the category (i.e. an implicature) which should not be confused with its general meaning (i.e. its semantic content). However, he does not specify under what conditions the minus-meaning arises. Waugh (1982:304) says that it occurs "in individuating contexts and with an implicit or explicit contrast between marked and unmarked". Jakobson gives the following example, where the interpretation 'male donkey' (the minus-meaning) seems to arise because of the contrastive context.

- (3) *Èto oslíca? Nét, osël.*
'Is that a female donkey? No, a male donkey.'

However, in most lexical pairs in which one member is semantically more specific, no such minus-meaning arises in contrastive contexts:

- (4) a. *Is that a bus? *No, a vehicle.*
b. *Is that a microorganism? *No, an organism.*
c. *Is that horse galloping? *No, it's moving.*

In the neo-Gricean tradition, it is generally assumed that no special contexts are needed to trigger Informativeness-based implicatures like 'human being' (in a Maidu context) +> 'Maidu person'. On the contrary, these implicatures are canceled only under specific conditions, namely when they are explicitly contradicted ('That's a human being, but not from our tribe'). Thus, informativeness-based implicatures cannot be the whole story for pairs like Russian *oslíca/osël* (or the analogous English *lioness/lion*).

Now as is well known, pragmatic inferences (implicatures) may become so common that at some point they are reanalyzed as being not just part of what is communicated, but part of what is said, i.e. they become non-cancelable. Consider, as an example, the word *America*. Originally this referred to the entire continent in the western hemisphere that Europeans had become aware of after 1492. But English speakers of course used *America* primarily for the

---

¹⁸ The terms "zero-meaning" and "minus-meaning" are from Waugh (1982).

part of the continent that was settled from England, and nowadays it has become restricted to the United States of America. It is no longer possible to cancel this enriched meaning in English (**I'm from America, more specifically from South America*). The enriched meaning has become conventionalized.

Similarly, Witkowski & Brown (1983:571-2) report on "markedness reversal" in the word for 'deer' (*čih*) in several Mayan languages of Chiapas (Mexico). When sheep were introduced by the European invaders, these were referred to as 'cotton deer' (Tzeltal: *tunim čih*, Tzotzil: *tušnok' čih*). As sheep became more important in Chiapas culture, there was less and less need for the additional specification, and the simple word *čih* is now used for 'sheep'. To refer to 'deer', Tzotzil now uses the optional modifier *teʔtikil* 'wild' (*teʔtikil čih*), so in this language *čih* can still be said to be vague with respect to the sheep vs. deer distinction. In Tenejapa Tzeltal, by contrast, the modifier is now obligatory, and *čih* alone can only mean 'sheep'. What was originally an Informativeness-based implicature is now the conventional meaning.

In order to explain why it is possible to say *Èto oslíca? Nét, osël* in Russian and *Is that a lioness? No, a lion* in English (for many speakers), we have to assume some conventionalization. The pair *lioness/lion* has similarities both to the pair *female frog/frog* (where we have a simple hyponym/hyperonym relation) and to the pair *princess/prince* (where both members are clearly mutually exclusive). The suffix *-ess* may have functioned just like the adjective *female* at an earlier time, so that the relation was one of pure homonymy. But now the suffix *-ess* is obligatory when referring to females, and *prince* has become restricted to males. This is much like the restriction of *America* to the United States, and the obligatoriness of the modifiers *North* and *South* for referring to the purely geographical concepts. The pair *lioness/lion* seems to show incipient conventionalization.

Now one might say that it is precisely for term pairs with incipient conventionalization like *osël/oslíca*, *lion/lioness* that the special term "markedness" is appropriate. But when we consider additional behavioral criteria besides contrastive predication, we see that different kinds of term pairs show quite different behavior, and we need more than the three categories "no conventionalization", "incipient conventionalization", and "full conventionalization". Let us call the two members of a term pair "term-1" and "term-2".

The most permissive criterion seems to be that of heterogeneous plurals, i.e. the plural of term-1 refers to a group that includes members described by term-2. Thus, *lions* can refer to a group of both lionesses and male lions, and in German, *Ärzte* (the plural of *Arzt*) can refer to a group of male physicians (*Arzt*) and female physicians (*Ärztin*). In Spanish, even *padres* (plural of *padre* 'father') can refer to a pair of a father and a mother (i.e. the parents).

However, another criterion is the use of term-1 for term-2 in specific reference. This is possible for *lion/lioness*, but not for German *Arzt/Ärztin* or Spanish *padre/madre*:

- (5) a. *I saw a lion. (It was a lioness.)*
 b. **Ich sah einen Arzt. (Es war eine Ärztin.)*
    'I saw a doctor. It was a female doctor.'
 c. **Vi a un padre. Fue una madre.*
    'I saw a father/parent. It was a mother.'

To test whether we are dealing with true hyponymy, we can use a frame such as "A term-2 is a (particular kind of) term-1". By this criterion, we may still have hyponymy with *Arzt/Ärztin*, but *cow/bull* is not hyponymy anymore (let alone *king/queen*):

- (6) a. *A lioness is a female lion.*
 b. *?Eine Ärztin ist ein weiblicher Arzt.*
 c. **A bull is a male cow.* (Lyons 1977:309)
 d. **A queen is a female king.*

Yet other criteria, such as "That 1 is a 2" (e.g. *That lion is a lioness/??That cow is a bull*), and the non-specific use of 1 for 2 (*I'm looking for a lion* may imply that I would also be satisfied with a female lion, cf. Doleschal 1995), may give still different results. And some lexical items may behave totally idiosyncratically: *Man* is the only word in English that can have an inclusive sense only in a generic context (also the inclusive sense in the plural seems to be possible only in generic contexts). The behavior of these pairs and a few more can be summarized as in Table 3.

term 1	term 2	contrastive predication excluded ('this is a 1, not a 2')	specific use of 1 for 2 ('I saw a 1' (meaning 'I saw 2')	'that 1 is a 2'	hyponymy ('2 is a (particular) kind of 1')	nonspecific use of 1 for 2 ('I'm looking for a 1' includes 2)	heterogeneous plurals ('1s' can stand for '1s and 2s')
<i>vehicle</i>	<i>bus</i>	Y	Y	Y	Y	Y	Y
<i>soldier</i>	<i>general</i>	??	Y	Y	Y	Y	Y
<i>lion</i>	<i>lioness</i>	??	Y	Y	Y	Y	Y
<i>cow</i>	<i>bull</i>	—	?	??	?	?	Y
<i>house</i>	<i>church</i>	—	?	??	??	?*	?
<i>Arzt</i>	<i>Ärztin</i>	—	—	—	?	Y	Y
<i>padre</i>	<i>madre</i>	—	—	—	—	—	Y
<i>man</i>	<i>woman</i>	—	—	—	—	—	(Y)
<i>king</i>	<i>queen</i>	—	—	—	—	—	—

Table 3: Different term pairs and different potential "markedness" criteria

This Table shows an interesting pattern, but saying that term-1 is "unmarked" and term-2 is "marked" does not help much to describe or understand the pattern. Language learners need to acquire much more specific properties of these words, so linguistic descriptions cannot content themselves with a simple bifurcation either. And to really explain what is going on, we need to refer to a variety of factors, among them clearly frequency of use: In the pairs *dog/bitch* and *lion/lioness*, *bitch/lioness* has a much lower proportional frequency than *queen* has in the pair *king/queen*, so it is not surprising that it behaves more like a hyponym of *dog*. (We find a different frequency effect in the pairs that have nothing to do with gender: In pairs like *vehicle/bicycle*, term-2 is relatively more frequent, whereas in pairs like *soldier/general*, term-1 is relatively more frequent. Again, the frequency is apparently relevant to explaining the difference in behavior.)

In grammatical semantics, too, hyponymy or semantic specification is insufficient as an explication of semantic markedness. As in lexical semantics, or even more so, the neutralizing contexts are highly specific and must be learned for each language and for each category separately. In English, it is not

possible to use the present tense in many past contexts even when the past tense is redundant (**Yesterday I lose my keys*), and similarly the singular is not usable for plural reference even where there is no need for it (**three book*). In other languages, these sentences are perfectly normal (in fact, many languages require the singular in combinations with numerals). Similarly, the (allegedly marked) perfective aspect is obligatory in many contexts in Russian, and the details of the use of the perfective/imperfective aspects are highly complex and language-particular.

We can conclude that grammars do not become significantly more elegant if we build markedness into them, and it has not been shown that any concept of markedness helps us understand whatever general patterns may lie behind the cross-linguistic and intra-linguistic diversity in lexical and grammatical semantic contrasts.

What clearly remains valid is the cross-linguistic tendency for distributional asymmetries of the kind discussed here to correlate with overt coding and frequency: The more frequent term of an opposition tends to be coded with less material or zero (see §4), and the more frequent term tends to be more widely distributed. But the wider distribution of terms like *lion, cow, dog* is not due to their greater frequency—rather, it is due to their wider meaning, which is itself ultimately due to the lower frequency of the opposite meaning.

6. Replacing „phonological markedness“

Markedness in phonology has recently been critically discussed in some detail by Hume (2004) („Deconstructing markedness“) and by Blevins (2004) (see also Gurevich 2001). Blevins states that in her approach, which emphasizes the role of regularities of sound change for explaining synchronic grammars („Evolutionary Phonology“),

„there is no clear role for markedness within synchronic phonology. Absolute universals and universal tendencies in sound patterns emerge from general pathways of language change, and have no independent status in the grammar... there is a great deal of empirical evidence against the direct incorporation of markedness into synchronic grammars.“ (Blevins 2004:20)

Hume and Blevins downplay markedness because it is too abstract a notion, and they would rather explain the corresponding phenomena directly in terms of phonetics, language use and language change.¹⁹

But even those who are more interested in the most abstract properties of the cognitive code have good reasons to be suspicious of markedness explanations. Thus, Hale & Reiss (2000:162), who take an antifunctionalist, strictly Chomskyan stance, observe:

„[M]any of the so-called phonological universals (often discussed under the rubric of markedness) are in fact epiphenomena deriving from the intersection of extragrammatical factors like acoustic salience and the nature of language change.“

---

19 Cf. also formulations such as the following from the closing paragraph of Crosswhite (2004:226): "...there is no such thing as a monolithic concept of markedness... In effect, the phonological concept of markedness has been replaced by phonetic considerations, which are encoded in phonology using phonetically motivated constraints."

Thus, in phonology the relevance of „markedness“ has already been questioned quite radically by prominent phonologists, so that my treatment of phonological markedness can be relatively brief.

In the list of senses in §2 I started with „specification for a phonological distinction“ (sense 1) because this was the original sense of the term „marked“. The only criterion admitted by Trubetzkoy for identifying the „mark-bearing“ term was language-particular neutralization (a kind of restricted distribution, sense 10). But already Jakobson (1941) associated asymmetries in phonological oppositions with differences in phonetic complexity and „contrastive optimality“ (see 1941[1962:373-394]), so he was the first to introduce the notion of markedness as a universal property of sounds that is rooted in phonetic difficulty (sense 4). In the same work, he also noted that markedness is reflected in typological patterns (languages have marked phonemes only if they have the corresponding unmarked phonemes, sense 9), and in the order of acquisition and loss of phonological contrasts. Greenberg (1966) was not interested in the nature of phonological systems as such, but he stressed the apparently universal correlation between neutralization, typological implication, text frequency, and two other phenomena: allophonic variation and phonemic differentiation. Thus, the following observable phenomena should all identify the same properties as marked and unmarked:

(i) **Neutralization:** In neutralization, the unmarked term stands for the marked term (e.g. in German, the voiced-voiceless opposition is neutralized in obstruents syllable-finally in favor of voiceless obstruents),

(ii) **Typological implication:** If a language has the marked term, it has the unmarked term.

(iii) **Frequency:** The unmarked term is more frequent than the marked term.

(iv) **Allophonic variation:** The unmarked term shows greater allophonic variation than the marked term (e.g. Nootka unglottalized stops have aspirated and unaspirated allophones, whereas glottalized stops have just a single allophone).

(v) **Phonemic differentiation:** The unmarked value may be more differentiated, i.e. there may be more phonemes having this value (e.g. languages may have more nonnasal vowels than nasal vowels, and they never have fewer).

Greenberg thus saw phonological markedness as a multidimensional correlation, just like morphological and lexical markedness (see §2.4, §4.5 above), and he emphasized the similarities between the characteristics in (i)-(v) and those that he identified in morphology and the lexicon (see also Croft 1990: ch. 4). However, he also noted that frequency cannot be the single explanatory factor for the correlation, unlike in grammar and lexicon, and Croft (2003:117-120) no longer includes the phonological correlations in his markedness concept.

In more recent work on phonological markedness (e.g. McCarthy & Prince 1994, de Lacy 2002, Rice 2003), two other markedness correlates have become prominent:

(vi) **Instability in assimilation:** Unmarked segments assimilate more easily than marked segments (e.g. Korean *kotpalo* → *koppalo* ‚straight‘, but *papto* ‚rice also‘ does not become *patto, Rice 2003:395).

(vii) **Emergence of the unmarked:** In epenthesis, only unmarked segments appear (e.g. [ə], [t]).

As in the case of morphology and semantics, there is some question about whether the correlations actually hold even as statistical tendencies,²⁰ and most of the available evidence for (or against) them is anecdotal. But to the extent that they do hold, it is clear that it is more promising to try to account for the various correlating dimensions individually than to reify the correlation as „markedness“ (perhaps encoded as such in individual grammars or even in Universal Grammar, i.e. in the cognitive code for grammars).

As Croft (2003:120) notes, the explanation for the correlations „is likely to be found in articulatory and acoustic phonetics“, so let us start with „markedness as phonetic difficulty“ (sense 4, §2.2.1 above). Just as conceptual difficulty is causally related to rarity in texts (see §4.4), phonetic difficulty or complexity is closely related to rarity. Phoneme systems are more efficient (in particular, more speaker-friendly) if they privilege articulatorily simple segments than if they privilege more complex segments.²¹ While the hearer would have no gain, the speaker would suffer if a language used its ejective or palatalized consonants more often than its plain consonants. This is thus an economy consideration, similar to the explanation of the correlation between shortness and frequency (see §4.3). It seems that the causal direction can go both ways (as with conceptual difficulty, §4.4): Articulatory complexity can cause rarity (because speakers will unconsciously prefer expressions with simple segments for items that occur frequently in discourse, and this will find its reflection in the system), and frequency can cause articulatory simplicity (because when contrasts are given up after becoming redundant, this often involves articulatory simplification). The same is true for perceptual difficulty: Perceptually salient (= easy-to-perceive) segments will be preferred by speakers in discourse and thus become frequent in the system. According to Hume (2004:[7]), „sound sequences with richer cues [i.e. perceptually more salient sound sequences] tend to be more stable in a language and consequently, typically occur in more words than those with weaker cues“.

The greater distributional range of some segments compared to others (including neutralization) is also mostly due to phonetic difficulty. German voiced obstruents do not occur syllable-finally because for phonetic reasons, voice contrasts are harder to maintain in this position (see, e.g., Blevins 2004:103-106). In Bulgarian unstressed syllables, the contrast between /i/-/e/ and /u/-/o/ is neutralized in favor of the high vowel (Trubetzkoy 1939:73), because /i/ and /u/ are more salient and contrast better with /a/ than /e/ and /o/ (Crosswhite 2004). The distributional restrictions on phonetically difficult segments contribute further to the higher frequency of the easier segments, but they hardly suffice to explain the differences (cf. the analogous discussion for meaningful elements in §4.2) because more complex segments are generally rarer also in non-neutralized positions (e.g. palatalized consonants in Russian are rarer also before vowels, voiceless obstruents are rarer in German also in syllable-initial position).

Likewise, typological implication can be explained by phonetic difficulty if one assumes the generally accepted regularity that the ability to perform a more difficult task implies the ability to perform easier tasks. Speakers who master a voiced uvular stop [G] should also be able to pronounce the velar [g].

---

20 For instance, de Lacy (2002:6) claims that „there are no asymmetries in assimilation and coalescence“, contrary to what appears to be the majority opinion.

21 The same is true for other phonological units such as syllables, but to keep the discussion simple, I focus on segments here.

And if for some reason /g/ disappeared from the language, /G/ would probably soon be pronounced [g] because there would be no need for the extra articulatory effort required to pronounce [G]. Similarly, if hearers can perceive a relatively non-salient contrast like that between [ø] and [e], they will also be able to distinguish between [i] and [e] (thus leading to the typological law that an /ø/ in the system implies an /e/). And if for some reason the /e/ disappeared, /ø/ would presumably shift to /e/, thus making the contrast maximally salient.²²

The other correlates of phonological „markedness“ can be explained by frequency of use and predictability (Hume 2004). Rare segments are unexpected, i.e. hard to predict, so they resist assimilation. By contrast, „the greater the predictability of an element, the less information content it has and... the more expendable it is“ (Hume 2004:§5.1). The explanation for instability in assimilation is thus very similar to the explanation given for articulatory simplicity above. Hume also argues that the appearance of „unmarked“ vowels in epenthesis is due to their high frequency: it is „a segment’s predictability in a given context that is crucial in determining whether it will be perceived as the epenthetic vowel“ (Hume 2004:§5.3).

Since frequency may differ to some extent across languages, for a variety of reasons, the frequency effects are sometimes different in different languages. Thus, while English-speaking children usually acquire /k/ later than /t/, Japanese-speaking children have more difficulty with /t/ than with /k/. The reason is simply that Japanese has a higher frequency of /k/ (Hume 2004:§5.2, citing work by Mary Beckman and colleagues).

Thus, phonological contrasts are similar to semantic contrasts in that we appear to find evidence for cross-linguistic correlations between a number of logically independent dimensions. But as in the case of meaningful (lexical and morphological) categories, „markedness“ is not needed, because the correlations can be explained directly with reference to phonetic factors and frequency of use. An abstract markedness notion, whether intended as a claim about the cognitive code, as a convenient metagrammatical term, or as an explanatory concept in an autonomous theory of markedness (see §3), only makes it harder to understand the cross-linguistic and language-particular patterns.

7. Replacing „markedness as morphological difficulty“

Natural morphologists have made a number of claims about the „naturalness“ (= unmarkedness) of morphological structures. In particular, they have claimed that the better a structure fares with respect to a number of „naturalness parameters“, the more frequent it will be within and across languages, and the more robust it will be in psycholinguistic evidence and in language change. The main universal naturalness parameters are constructional iconicity, uniformity, and transparency (see §2.2.2). I will discuss each of these in turn, and then go on to discuss „system-dependent naturalness“.

Constructional iconicity essentially means that „what is „more semantically“ should also be „more“ constructionally“ (Mayerthaler 1981:25,

---

²² A somewhat different, diachronic explanation is proposed by Greenberg (1966) and Bybee (2001:202).

cf. Wurzel 1994:2592). This was already discussed toward the end of §2.4, where we saw that the basic generalization is easily explained by economy: What is used more frequently is shorter in any rational communication system. No appeal to an iconicity principle is needed (see also Haspelmath (in prep.)). The natural morphologists have proposed a more fine-grained scale between maximal iconicity (when segments are added, as in English *boy/boys*), minimal iconicity (when the two categories just differ in the shape of the stem, as in *goose/geese*), non-iconicity (as in *sheep/sheep*), and counter-iconicity (as in Welsh *plu-en* 'feather' / *plu* 'feathers'). That counter-iconicity should be dispreferred is also predicted by frequency-based economy, and the obvious problem with "non-iconicity" is its uninformative nature (though this can arise only in languages that usually have a clearly coded distinction; quite a few languages have no nominal singular-plural distinction at all). More interestingly, the apparent preference for "maximal iconicity" over "minimal iconicity" may well be an artifact of historical pathways. Bybee & Newman (1995) argue that stem changes (as in *goose/geese*) are just as easy to learn and process as affixes, and that the fact that they are generally rarer both within and across languages has a diachronic explanation: Morphology generally arises via the grammaticalization of earlier lexical items, and stem changes do not have the same opportunities as affixes to arise in the first place. Since they are generally rare within a language, it is expected that they are often under pressure to be leveled on the analogy of the more widespread affixational patterns, and that they do not often become fully productive. The low type frequency of stem changes can also be made responsible for the difficulties they present in acquisition and processing. However, once a language has a fully productive system of stem changes, this may well be stable for millennia, as the Semitic languages show.

Uniformity means that stem morphemes show no allomorphy. The widely observed tendency to eliminate stem alternations (as in the change from *brethren* to *brothers*, or from *hou[z]es* to *hou[s]es*) is attributed to this markedness/naturalness principle. Mayerthaler (1987:49) claims that it is "based upon biologically given preferences of the human brain", and links it to the perceptual preference for "object constancy". But it is possible to be more specific: As Bybee (1985:119-123) noted, leveling of stem alternations is highly frequency-sensitive: "the proposal that infrequently-used forms fade [from memory] accounts for the tendency to regularize infrequent irregular forms, for an irregular form that is not sufficiently reinforced will be replaced by a regular formation" (1985:119). Thus, stem alternations in highly frequent words (like *does*, *says*) can be very stable, and they do not make the morphology any more difficult for the language users (cf. Werner 1989).

Transparency is the tendency for morphological paradigms to avoid homonymy. At some level such a principle may well exist, but again its effects are not independent of frequency: As we saw in §4.5, the rarer morphological categories tend to exhibit less differentiation, i.e. more syncretism/homonymy, than the more frequent categories, the reason being that the distinctions are harder to remember in the rare categories. Thus, although transparent paradigms make life easier for the hearer, the learner may well find them harder or "unnatural". A single dimension of naturalness/unmarkedness is clearly insufficient here.

Finally, Wurzel (1984, 1987) also extends the notion of unnaturalness/markedness to language-particular phenomena: "what is 'better' or 'worse' in the morphology for speakers, what is more marked or less

marked, depends crucially on what is normal in their system" (Wurzel 1994:2594). This explains why in some cases more homonymy is introduced. For example, in German the dative form *dem Bären* 'to the bear' is giving way to *dem Bär-Ø* in the colloquial language, although it runs counter to constructional iconicity. But the predominant pattern is the one without a suffix in the dative case (e.g. *dem Wolf* 'to the wolf'), and the minority paradigm of *Bär/Bären* simply joins the majority paradigm of *Wolf*. As Wurzel recognizes, the crucial factor here is type frequency (although he calls it "normalcy", as if it were not easily measurable). As Bybee (1995) (among many others) emphasizes, type frequency is one of the key factors determining morphological productivity, for well-understood psychological reasons. Wurzel (2000) (and similarly in earlier work, cf. 1984:136ff.) also claims that words belonging to minority classes are "marked" in that they require an additional lexical specification.²³ Thus, *Bär* (in the standard language) requires the lexical specification "*n*-declension", whereas *Wolf* requires no such specification. Thus, "morphological difficulty" here reduces to remembering an additional piece of information about a word. But in a more psychologically oriented model such as Bybee's, there is no simple contrast between specification and non-specification. Instead, the organization in memory of both words and patterns is highly dependent on their use, especially their frequency, and in some cases, there is every reason to believe that even predictable information is stored (highly frequent regular words must have separate storage of their inflected forms, otherwise it would be impossible to explain how they could become irregular, as in the case of *have/has*).

Thus, the tendencies that natural morphologists have tried to explain by invoking a notion of markedness/unnaturalness as difficulty can all be explained by independently motivated factors. "Markedness" is superfluous.

8. Replacing the six roles of markedness

Let me now address the various roles that markedness has been given by linguists (cf. §3), and briefly say why markedness is not necessary at each of these levels. Actually, I will only mention the first five roles of §3, because the sixth role has already been dismissed.

First, markedness as **represented in particular grammars**. This concept has not been prominent since Trubetzkoy (even Jakobson later came to emphasize the universal nature of markedness asymmetries). Language descriptions (such as reference grammars or dictionaries) get by easily without reference to markedness. Even in purely theoretical descriptions, it turns out on closer examination that markedness does not lead to greater elegance of description. For example, Lyons (1977:308) argues that the twofold function of words like *dog* (in pairs like *dog/bitch*) "should not be treated as an instance of polysemy", because such words are widespread throughout the English lexicon. However, as we saw in §5, word pairs of this kind behave in a wide variety of ways, so a single markedness notion does not really help.

Second, markedness as part of the **cognitive code ("Universal Grammar")**. Generative grammarians have typically tried to do two things simultaneously:

---

²³ In this way, Wurzel's use of "markedness" in the context of inflectional classes comes to resemble senses 1 and 2 above.

characterize the innate cognitive prerequisites for acquiring a language (i.e. the cognitive code), and account for the limits on cross-linguistic variation. Thus, Chomsky & Halle (1968: ch. 9) tried to refine their formal descriptive framework in such a way that the difference between a cross-linguistically widespread ("natural") pattern (e.g. a vowel inventory /i e a o u/) and an unusual pattern (e.g. a vowel inventory /y œ a ʌ ɨ/, Chomsky & Halle 1968:402). With their "marking conventions", they effectively built the explanation for the cross-linguistic patterns into their descriptive framework. They did not even consider the possibility that the cross-linguistic patterns could have totally different, extralinguistic explanations, unrelated to the limitations of the cognitive code (just like organisms are constrained much more by factors other than the limitations of the genetic code; see Haspelmath 2004a). This was already pointed out by Anderson (1974:293), who noted that phonological structures "closely mirror the mechanisms of speech physiology insofar as we understand them". He continues:

"One must start from the description and search for an explanation, rather than attempting to make the explanation shape the description. A correct substantive theory of [naturalness issues], then, is not to be sought in a restructuring of phonological description as is implicit in [Chomsky & Halle's] marking conventions."

About three decades later, the currently most popular generative framework, Optimality Theory (OT), still tries to apply Chomsky & Halle's (1968) old strategy of building explanations into descriptions. McCarthy (2002:2) writes:

"One of the most compelling features of OT, in my view, is the way that it unites description of individual languages with explanation in language typology... the grammar of one language inevitably incorporates claims about the grammars of all languages."

But for the same reasons, this strategy of OT cannot work: "markedness" phenomena are ultimately due to substantive factors, and abstract innate constructs such as OT constraints are simply not the right place for explanation (see especially Blevins (2004: ch. 9) for a critique of OT in phonology, and Haspelmath (1999b) for a more general critique).

Third, markedness as a **metagrammatical concept**, as used by Greenberg (1966) and Croft (1990, 2003) for a multidimensional correlation. Here I would argue that retaining a separate label, even when it is recognized that frequency differences explain the correlation, only leads to confusion.²⁴ The same is true for "markedness" in the sense of "narrowly distributed" or "non-default". Metagrammatical terms should be maximally transparent, and there should be no need for linguistics-specific metagrammatical terminology.

Fourth, markedness as an **explanatory concept**. As Wurzel (1998) and other natural morphologists recognize, the ultimate explanation for regularities of language structure are in terms of substantive factors outside the language system. If one posits an abstract intermediate "explanatory" level between the

---

24 This is implicitly recognized by Croft (2003:87), who replaces the chapter heading "Markedness" of Croft (1990) by "Typological markedness". However, this latter term does not improve the situation greatly, because it has been used widely in the sense of typological implication (sense 9, §2.3.3), and this is not even one of the correlates that Croft (2003) discusses.

phenomena and the real explanatory factors, one bears the burden of proof that such a level is needed. I have argued (§7) that it is superfluous.

Fifth, markedness as a **general property of human culture**. Frequency asymmetries and expectations based on these also occur outside of language. Mayerthaler (1981:48) cites the example of clothing habits on beaches: Normally people wear bathing suits, so naked bathing is the marked case. On nudist beaches, we find markedness reversal—wearing a bathing suit becomes marked, i.e. unexpected, and therefore remarkable. Jakobson (in his 1930 letter to Trubetzkoy) mentions the Soviet policy shift from the default assumption that people are pro-Soviet to the default expectation that people are against the regime ("all those who are not with us are against us"). This example shows that default expectations can be influenced by factors other than frequency asymmetries (e.g. paranoid imagination of frequency asymmetries), but such factors seem irrelevant for language, and the concept of "default expectation" seems fully satisfactory to describe such situations. More interesting is the claim in Moravcsik & Wirth (1986) that non-linguistic cultural items such as food and clothing tend to show the same correlation between frequency, diversity and simplicity that is seen in language: Everyday clothing is more frequent, comes in more different kinds, and is simpler than festive attire (and similarly for food). Here the simplicity cannot be due to frequency, but in fact there is no correlation: Zero clothing (or food), which would be predicted to be even more frequent than simple clothing (or food), is in fact even rarer than festive attire (or holiday food). And the correlation with diversity does not hold either: Many people have a much greater range of holiday clothes, contrasting with uniform working clothes. For food, if there is a correlation at all, it is explainable by memory limitations (cf. the explanation for reduced inflectional differentiation in rare categories, §4.5(iii)): Recipes that are used rarely are less easily remembered. Those who cook from cookbooks (or go to a restaurant) on special days do not have to suffer from this unfortunate restriction on food diversity.

9. Conclusion

Some writers on markedness complain that "capturing exactly what markedness means is by no means a straightforward task" (Rice 2003:390). In this paper, I have not set out to find "the" meaning of "markedness", but I have attempted to identify and characterize a range of different senses (and contexts) in which the term is used in linguistics. While Rice (2003:419) believes that "[m]arkedness is something about which linguists come to have strong intuitions", I find little evidence for the hope that these intuitions overlap sufficiently to allow us to agree on a common textbook standard anytime soon. On the contrary, it seems that the "intuitive" shared sense of "marked/unmarked" is not distinguishable from the sense of everyday words like *uncommon/common*, *abnormal/normal*, *unusual/usual*, *unexpected/expected*. Apart from the larger class of markedness as abnormality (§2.3), we also find markedness as complexity (§2.1) and as difficulty (§2.2), but since complexity and difficulty typically lead to lower frequency, abnormality is in effect what all markedness senses share. But we do not need a technical linguistic term for abnormality / uncommonness / unusualness / unexpectedness. Simple everyday concepts should be expressed by simple everyday words.

In §4-7, I have addressed the various senses of markedness individually, trying to show for each sense how we can deal with the observed phenomena in an insightful way without invoking a markedness notion. A summary of the conclusions is provided in Table 4.

type of markedness	domain	salient representative	what to replace it with	discussed here in...
1. Markedness as specification for a phonological distinction	phonemes	Trubetzkoy 1939	detailed phonetic and distributional description	§2.1.1
2. Markedness as specification for a semantic distinction	lexical items, grammatical categories	Jakobson 1932	detailed semantic description and pragmatic analysis	§5
3. Markedness as overt coding	morphosyntactic categories	(passim)	"overt coding/zero coding"	§4.3
4. Markedness as phonetic difficulty	phonological/phonetic categories	Hayes & Steriade 2004	detailed study of phonetic factors	§6
5. Markedness as morphological difficulty/unnaturalness	morphological patterns	Dressler et al. 1987, Wurzel 1998	general principles of mental organization of words (especially frequency differences)	§7
6. Markedness as conceptual difficulty	(grammatical) conceptual categories	Givón 1991, 1995	conceptual difficulty (sometimes due to rarity of occurrence)	§4.4
7. Markedness as rarity in texts	any linguistic element or pattern	Greenberg 1966	"rarity in texts"	§4.2
8. Markedness as rarity in the world	anything that people can perceive	(passim)	"rarity in the world"	§4.2
9. Markedness as typological implication or cross-linguistic rarity	phonological categories, syntactic patterns	Jakobson 1941, 1963	"typological implication, cross-linguistic rarity"	§6
10. Markedness as restricted distribution	phonological and grammatical categories, lexical items, syntactic patterns	(passim)	1. restricted distribution vs. unrestricted distribution 2. specifically defined distribution vs. default distribution	§2.3.4
11. Markedness as deviation from default parameter setting	parametric options	Chomsky 1981	"deviation from default parameter setting"	§2.3.5
12. Markedness as a multidimensional correlation	grammatical categories, lexical items (and perhaps phonological categories)	Greenberg 1966, Croft 1990	rarity/frequency in texts and its consequences	§4.5

Table 4. The twelve markedness senses, their domains and salient representatives, and what to replace them with

I conclude that linguists can dispense with the term "markedness" and many of the concepts that it has been used to express. It can be readily replaced by other concepts and terms that are less ambiguous, more transparent and provide better explanations for the observed phenomena. At the very least, non-use of this term by authors should become readers' default expectation, so that authors who feel that they need the term are obliged to motivate its use.

References

Aissen, Judith. 1999. "Markedness and subject choice in Optimality Theory." *Natural Language and Linguistic Theory* 17: 673-711.

- Aissen, Judith. 2003. "Differential Object Marking: Iconicity vs. Economy". *Natural Language and Linguistic Theory* 21:435-483.
- Andersen, Henning. 1989. "Markedness theory — the first 150 years." In: Mišeska Tomić, Olga (ed.) *Markedness in synchrony and diachrony*. Berlin: Mouton de Gruyter, 11-46.
- Andersen, Henning. 2001. "Markedness and the theory of linguistic change." In: Andersen, Henning (ed.) *Actualization: linguistic change in progress*. Amsterdam: Benjamins, 21-57.
- Anderson, Stephen R. 1974. *The Organization of Phonology*. New York: Academic Press.
- Anderson, Stephen R. & Lightfoot, David W. 2002. *The language organ: linguistics as cognitive physiology*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Archangeli, D. 1988. "Underspecification in phonology." *Phonology* 5(2): 183-207.
- Archangeli, Diana B. 1992. "Markedness". In: Bright, William (ed.) *International encyclopedia of linguistics*. New York: Oxford University Press.
- Archangeli, Diana B. 1997. "Optimality Theory: An introduction to linguistics in the 1990s." In: Archangeli, Diana B. & Pulleyblank, Douglas G. (eds.) *Optimality Theory: an overview*. Malden/MA: Blackwell, 1-32.
- Archangeli, Diana B. & Pulleyblank, Douglas. 1994. *Grounded phonology*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Ariel, Mira. 2004. "The rise (and potential fall) of reflexive pronouns." Ms., Tel Aviv University.
- Baayen, Harald & Burani, Cristina & Schreuder, Robert. 1997. "Effects of semantic markedness in the processing of regular nominal singulars and plurals in Italian." In: Booij, Geert & van Marle, Jaap (eds.) *Yearbook of Morphology 1996*. Dordrecht: Kluwer, 13-33.
- Baker, Mark C. 1996. *The polysynthesis parameter*. Oxford: Oxford University Press.
- Battistella, Edwin L. 1990. *Markedness: The evaluative superstructure of language*. New York: Oxford University Press.
- Battistella, Edwin L. 1996. *The logic of markedness*. New York: Oxford University Press.
- Bechert, Johannes. 1977[1998] "Grammatische Kategorien: Affinität, Markiertheit und pragmatische Begründung." *Linguistic Agency University of Trier, Series A, Paper No. 47*. (Republished in: Bechert, Johannes. 1998. *Sprache in Raum und Zeit, vol. 1: Kleine Schriften*. Tübingen: Narr, 151-63.)
- Bermudez-Otero, Ricardo & Kersti Börjars. 2005. "Markedness in phonology and syntax: the problem of grounding." *Lingua*
- Bickerton, Derek. 1984 "The language bioprogram hypothesis." *Behavioral and Brain Sciences* 7:173-212.
- Blevins, Juliette. 1995. "The syllable in phonological theory." In: Goldsmith, John (ed.) *Handbook of phonological theory*. Oxford: Blackwell, 206-44.
- Blevins, Juliette. 2004. *Evolutionary phonology*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Botha, Rudolf P. 1989. *Challenging Chomsky: The Generative Garden Game*. Oxford: Blackwell.
- Brekhus, Wayne. 1998. "A sociology of the unmarked: redirecting our focus." *Sociological Theory* 16.1: 34-51.
- Bybee, Joan L. 1985. *Morphology: A Study of the Relation between Meaning and Form*. Amsterdam: Benjamins.
- Bybee, Joan L. 1995. "Regular morphology and the lexicon." *Language and Cognitive Processes* 10.5: 425-55.
- Bybee, Joan L. & Newman, Jean E. 1995. "Are stem changes as natural as affixes?" *Linguistics* 33: 633-654.
- Carnie, Andrew. 2002. *Syntax: a generative introduction*. Malden, MA: Blackwell.
- Chomsky, Noam A. 1981. *Lectures on government and binding*. Dordrecht: Foris.
- Chomsky, Noam A. 1982. *Noam Chomsky on the generative enterprise: A discussion with Riny Huybregts and Henk van Riemsdijk*. Dordrecht: Foris.
- Chomsky, Noam & Halle, Morris. 1968. *The sound pattern of English*. New York: Harper & Row.
- Comrie, Bernard. 1986. "Markedness, grammar, people and the world", in: Eckman, Fred R. & Moravcsik, Edith A. & Wirth, Jessica (eds.) 1986. *Markedness*. New York: Plenum Press, 85-196.
- Corbett, Greville G. 1983. "Resolution rules: agreement in person, number, and gender." In: G. Gazdar, E. Klein, and G.K. Pullum (eds.) *Order, concord and constituency*. Dordrecht: Foris, 175-206.
- Corbett, Greville G. 1991. *Gender*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Corbett, Greville G. 2000. *Number*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Corston-Oliver, Simon H. 2003. "Core arguments and the inversion of the nominal hierarchy in Roviana." In: John W. Du Bois, Lorraine E. Kumpf, and William J. Ashby (eds.) *Preferred Argument Structure: Grammar as architecture for function*. (Studies in discourse and grammar, 14.) Amsterdam: John Benjamins, 273-300.

- Croft, William. 1990. *Typology and universals*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Croft, William. 1996. "'Markedness' and 'universals': from the Prague school to typology." In: Jankowsky, Kurt R. (ed.) *Multiple perspectives on the historical dimensions of language*. Münster: Nodus, 15-21.
- Croft, William. 2003. *Typology and universals*. 2nd edition. Cambridge: Cambridge University Press.
- Crosswhite, Catherine M. 2004. "Vowel reduction." In: Hayes, Bruce & Kirchner, Robert & Steriade, Donca (eds.) *Phonetically based phonology*. Cambridge: Cambridge University Press, 191-231.
- de Lacy, Paul (2002). *The formal expression of markedness*. Doctoral dissertation, University of Massachusetts, Amherst.
- Dixon, R.M.W. 1994. *Ergativity*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Dixon, R.M.W. 2004. *The Jarawara language of southern Amazonia*. Oxford: Oxford University Press.
- Doleschal, Ursula. 1995. "Referring to women." In: Geiger, Richard A. (ed.) *Reference in multidisciplinary perspective: Philosophical object, cognitive subject, intersubjective process*. Hildesheim: Georg Olms Verlag, 277-98.
- Dressler, Wolfgang U. & Mayerthaler, Willi & Panagl, Oswald & Wurzel, Wolfgang U. 1987. *Leitmotifs in Natural Morphology*. (Studies in Language Companion Series, 10.) Amsterdam: Benjamins.
- Dryer, Matthew S. 1995. "Frequency and pragmatically unmarked word order." In: Downing, Pamela & Noonan, Michael (eds.) *Word order in discourse*. Amsterdam: Benjamins, 105-135.
- Dryer, Matthew S. 2004. "Vacuous appeals to the number hierarchy." Paper presented at the Max Planck Institute for Evolutionary Anthropology, Leipzig, January 2004.
- Eckman, Fred R. 1977. "Markedness and the contrastive analysis hypothesis." *Language Learning* 27.2: 315-330.
- Eckman, Fred R. 1996. "A functional-typological approach to second language acquisition theory." In Ritchie, W. C & Bhatia, T. C. (eds.) *Handbook of Second Language Acquisition*. San Diego, CA: Academic Press, 195-211.
- Eckman, Fred R. 2004. "Universals, innateness and explanation in second language acquisition." *Studies in Language* 28.3: 681-703.
- Eckman, Fred R. & Moravcsik, Edith A. & Wirth, Jessica (eds.) 1986. *Markedness*. New York: Plenum Press.
- Faingold, Eduardo D. 2003. *The development of grammar in Spanish and the Romance languages*. Basingstoke, UK: Palgrave Macmillan.
- Fenk-Oczlon, Gertraud. 1991. "Frequenz und Kognition – Frequenz und Markiertheit." *Folia Linguistica* 25.3-4: 361-94.
- Frajzyngier, Zygmunt. 2001. *A grammar of Lele*. Stanford: CSLI Publications.
- Gair, J. W. 1988. "Kinds of markedness," in: Suzanne Flynn and Wayne O'Neil (eds.) *Linguistic theory in second language acquisition*. Dordrecht: Kluwer, 225-50.
- Givón, T. 1991. "Markedness in grammar: Distributional, communicative and cognitive correlates of syntactic structure." *Studies in Language* 15.2: 335-370.
- Givón, T. 1995. "Markedness as meta-iconicity: distributional and cognitive correlates of syntactic structure." In: Givón, T. *Functionalism and grammar*. Amsterdam: Benjamins, 25-69.
- Greenberg, Joseph. 1966. *Language universals, with special reference to feature hierarchies*. (Janua Linguarum, Series Minor, 59.) The Hague: Mouton.
- Grimshaw, Jane. 2001. "Optimal clitic positions and the lexicon in Romance clitic systems." In: Legendre, G. & Grimshaw, J. & Vikner, S. (eds.) *Optimality-theoretic syntax*. Cambridge: MIT Press, 205-40.
- Gurevich, Naomi. 2001. "A Critique of Markedness-Based Theories in Phonology." *Studies in the Linguistic Sciences* 31.2: 89-114.
- Gvozdanović, Jadranka. 1989. "Defining markedness." In: Mišeska Tomić, Olga (ed.) *Markedness in synchrony and diachrony*. Berlin: Mouton de Gruyter, 47-66.
- Haegmann, Liliane. 1994. *Introduction to Government and Binding theory*. Oxford: Blackwell.
- Haider, Hubert. 1993. "Markiertheit in der generativen Grammatik." In: Jacobs, Joachim & von Stechow, Arnim & Sternefeld, Wolfgang & Theo Vennemann. (eds.) *Syntax: An international handbook of contemporary research, vol. 1*. Berlin: de Gruyter, 635-645.
- Haiman, John. 1983. "Iconic and economic motivation." *Language* 59: 781-819.
- Haiman, John. 1985. *Natural syntax*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hale, Mark & Reiss, Charles. 2000. "'Substance abuse' and 'dysfunctionalism': Current trends in phonology." *Linguistic Inquiry* 31:157-69.

- Haspelmath, Martin. 1999a. "Explaining article-possessor complementarity: economic motivation in noun phrase syntax". *Language* 75.2: 227-43.
- Haspelmath, Martin. 1999b. "Optimality and diachronic adaptation." *Zeitschrift für Sprachwissenschaft* 18.2: 180-205.
- Haspelmath, Martin. 2004a. "Does linguistic explanation presuppose linguistic description?" *Studies in Language* 28.3: 554-579
- Haspelmath, Martin. 2004b. "Explaining the Ditransitive Person-Role Constraint: a usage-based account." *Constructions* 2004/2, 49 pp. (free online journal, www.constructions-online.de)
- Haspelmath, Martin (in preparation) "Frequency vs. iconicity in explaining grammatical asymmetries."
- Hawkins, John A. 2004. *Efficiency and complexity in grammars*. Oxford: Oxford University Press.
- Hayes, Bruce & Steriade, Donca. 2004. "Introduction: the phonetic bases of phonological Markedness." In: Hayes, Bruce & Kirchner, Robert & Steriade, Donca (eds.) *Phonetically based phonology*. Cambridge: Cambridge University Press, 1-33.
- Horn, Wilhelm. 1921. *Sprachkörper und Sprachfunktion*. Berlin: Mayer & Müller.
- Horn, Laurence R. 1984. "Toward a new taxonomy for pragmatic inference: Q-based and R-based implicature." in D. Schiffrin (ed.) *Meaning, form, and use in context: Linguistic applications*. Washington, D.C.: Georgetown University Press, 11-42.
- Hume, Elizabeth. 2004. "Deconstructing markedness." *Berkeley Linguistics Society* 30
- Hurch, Bernhard & Rhodes, Richard A. 1996. *Natural Phonology: the state of the art*. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Ito, Junko & Mester, Armin. 2003. *Japanese morphophonemics: Markedness and word structure*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Jackendoff, Ray. 2002. *Foundations of language: brain, meaning, grammar, evolution*. Oxford: Oxford University Press.
- Jakobson, Roman. 1932[1971]. "Zur Struktur des russischen Verbums", in *Charistera Guglielmo Mathesio*, Prague, 74-84. (Also in: *Selected Writings*, vol. 2)
- Jakobson, Roman. 1939[1971]. "Signe zéro", in: *Mélanges de linguistique offerts à Charles Bally*. Genève. (Also in: *Selected Writings*, vol. 2)
- Jakobson, Roman. 1941[1962]. *Kindersprache, Aphasie und allgemeine Lautgesetze*. Uppsala: Almqvist & Wiksell. (Also in: *Selected Writings*, vol. 1)
- Jakobson, Roman. 1957[1971]. "Shifters, verbal categories, and the Russian verb." In: *Selected writings*, vol. 2, 130-147.
- Jakobson, Roman. 1963. "Implications of language universals for linguistics." In: Greenberg, Joseph (ed.) 1963. *Universals of language*. Cambridge, MA: MIT Press, 263-78.
- Johns, Alana. 1992. "Deriving ergativity." *Linguistic Inquiry* 23: 57-87.
- Kager, René. 1999. *Optimality theory*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Kean, Mary-Louise. 1992. "Markedness". In: Bright, William (ed.) *International encyclopedia of linguistics*. New York: Oxford University Press.
- Kilani-Schoch, Marianne. 1988. *Introduction à la morphologie naturelle*. Berne: Peter Lang.
- Lakoff, Robin Tolmach. 2000. *The language war*. Berkeley: University of California Press.
- Langacker, Ronald W. 1991. *Foundations of Cognitive Grammar. Vol. II: Descriptive Application*. Stanford: Stanford University Press.
- Lazard, Gilbert. 1989. "Transitivity and markedness: the antipassive in accusative languages." In: Mišeska Tomić, Olga (ed.) *Markedness in synchrony and diachrony*. Berlin: Mouton de Gruyter, 309-331.
- Leech, Geoffrey & Rayson, Paul & Wilson, Andrew. 2001. *Word frequencies in written and spoken English based on the British National Corpus*. Harlow, England: Longman.
- Lehrer, Adrienne. 1985. "Markedness and antonymy." *Journal of Linguistics* 21: 397-429.
- Lenerz, Jürgen. 1977. *Zur Abfolge nominaler Satzglieder im Deutschen*. Tübingen: Narr.
- Levinson, Stephen C. 2000. *Presumptive meanings: the theory of generalized conversational implicature*. Cambridge/MA: MIT Press.
- Ludwig, Ralph. 2001. "Markiertheit." In: Martin Haspelmath & Ekkehard König & Wulf Oesterreicher & Wolfgang Raible (eds.) *Language typology and language universals: An international handbook*. (Handbücher zur Sprach- und Kommunikationswissenschaft) Vol. 1. Berlin: de Gruyter, 400-419.
- Lyons, John. 1977. *Semantics*. Vols. I-II. Cambridge: Cambridge University Press.
- Mańczak, Witold. 1970. "Sur la théorie de catégories 'marquées' et 'non-marquées' de Greenberg." *Linguistics* 59: 29-36.
- Mayerthaler, Willi. 1981. *Morphologische Natürlichkeit*. Wiesbaden: Athenaion. (English translation: Mayerthaler 1988)

- Mayerthaler, Willi. 1987. "System-independent morphological naturalness." In: Dressler et al. 1987, 25-58.
- Mayerthaler, Willi. 1988. *Naturalness in morphology*. Ann Arbor: Karoma.
- McCarthy, John J. 2002. *A thematic guide to Optimality Theory*. Cambridge: Cambridge University Press.
- McCarthy, John and Alan Prince. 1994. "The emergence of the unmarked: optimality in prosodic morphology." In M. Gonzalez (ed.), *Proceedings of the North Eastern Linguistic Society* 24: 333-379.
- Moravcsik, Edith A. & Wirth, Jessica. 1986. "Markedness — an overview." In F. R. Eckman, E. A. Moravcsik & J. R. Wirth (Eds.), *Markedness*. New York: Plenum Press, pp. 1-11.
- Müller, Gereon. 1999. "Optimality, markedness, and word order in German." *Linguistics* 37.5: 777-818.
- Newmeyer, Frederick. 1992. "Iconicity and generative grammar." *Language* 68: 756-796.
- Radford, Andrew. 1988. *Transformational grammar: a first course*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Radford, Andrew. 2004. *Minimalist syntax: exploring the structure of English*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Rice, Keren. 2003. "Featural markedness in phonology: variation." In: *The Second Glot International State-of-the-Article Book*, ed. Lisa Cheng & Rint Sybesma. Berlin: Mouton de Gruyter, 389-429.
- Roberts, Ian. 1998. "Verb movement and markedness." In: DeGraff, Michel (ed.) *Language creation and language change: creolization, diachrony, and development*. Cambridge, MA: MIT Press, 287-327.
- Rutherford, W. E. 1982. "Markedness in second language acquisition." *Language Learning* 32.1: 85-108.
- Schane, Sanford A. 1970. "Phonological and morphological markedness." In: Manfred Bierwisch & Karl Erich Heidolph (eds.) *Progress in linguistics*. The Hague: Mouton, 286-94.
- Schwartz, Linda. 1980. "Syntactic markedness and frequency of occurrence." In: Perry, Thomas A. (ed.) *Evidence and argumentation in linguistics*. Berlin: Mouton de Gruyter, 315-33.
- Steriade, Donca. 1995. "Underspecification and Markedness." In John Goldsmith (ed.) *Handbook of Phonological Theory*. Oxford: Blackwell, 114-74.
- Tiersma, Peter. 1982. "Local and general markedness." *Language* 58: 832-49.
- Trubetzkoy, Nikolaj. 1931. "Die phonologischen Systeme." *Travaux du Cercle Linguistique de Prague* 4: 96-116.
- Trubetzkoy, Nikolaj. 1939. *Grundzüge der Phonologie*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.
- Trubetzkoy, Nicholas S. 1975. *Letters and notes*. Edited by Roman Jakobson. The Hague: Mouton.
- van Riemsdijk, Henk. 1978. *A case study in syntactic markedness*. Dordrecht: Foris.
- Vennemann, Theo. 1988. *Preference Laws for Syllable Structure*. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Waugh, Linda R. 1982. "Marked and unmarked: A choice between unequals." *Semiotica* 38:299-318.
- Werner, Otmar. 1989. "Sprachökonomie und Natürlichkeit im Bereich der Morphologie." *Zeitschrift für Phonetik, Sprachwissenschaft und Kommunikationsforschung* 42: 34-47.
- Wexler, K. & Manzini, M. R. 1987. Parameters and learnability in Binding Theory. In T. Roeper & E. Williams (eds.), *Parameter setting*. Dordrecht: Reidel, 41- 76.
- Witkowski, S.R. & Cecil H. Brown. 1983. "Marking reversal and cultural importance". *Language* 59: 569-82.
- Woolford, Ellen. 2001. "Case patterns." In: Legendre, Géraldine & Grimshaw, Jane & Vikner, Sten (eds.) *Optimality-theoretic syntax*. Cambridge/MA: MIT Press, 509-43.
- Wurzel, Wolfgang U. 1984. *Flexionsmorphologie und Natürlichkeit*. Berlin: Akademie-Verlag. (translated as Wurzel 1989)
- Wurzel, Wolfgang U. 1987. "System-dependent morphological naturalness in inflection." In: Dressler et al. 1987, 59-96.
- Wurzel, Wolfgang U. 1989. *Inflectional morphology and naturalness*. Dordrecht: Kluwer.
- Wurzel, Wolfgang U. 1994. "Morphology, Natural." In: R.E. Asher (ed.) *The encyclopedia of language and linguistics*, vol. 5. Oxford: Pergamon Press, 2590-98.
- Wurzel, Wolfgang U. 1998. "On markedness." *Theoretical Linguistics* 24.1: 53-71.
- Wurzel, Wolfgang U. 2000. "Inflectional system and markedness." In: *Analogy, Levelling, Markedness: Principles of change in phonology and morphology*, ed. by Aditi Lahiri, 193-214. Berlin & New York: Mouton de Gruyter.
- Zwicky, Arnold. 1978. "On markedness in morphology". *Die Sprache* 24: 129-143.

12 PŘÍLOHA 2 - PŘEKLAD

KONEC S PŘÍZNAKOVOSTÍ (A ČÍM JI NAHRADIT)¹

MARTIN HASPELMATH

Institut Maxe Plancka pro evoluční antropologii

pro *Journal of Linguistics* 41 (2005) nebo 42 (2006)

Abstrakt

Tento příspěvek nejprve poskytuje přehled různých pojetí, ve kterých lingvistika 20. století používala pojmy „příznakový“ a „nepříznakový“. Je rozlišeno dvanáct různých pojetí, která jsou dále rozdělena do čtyřech hlavních skupin podle rodinné podobnosti²: Příznakovost jako komplexita, jako složitost, jako abnormalita a jako multidimenzionální korelace. Ve druhé části této práce se snažím argumentací ukázat, že pojem „příznakovost“ je zbytečný. Některé z konceptů, které příznakovost označuje, nejsou příliš užitečné a další jsou snáze pojmenovatelné jiným, jasnějším a méně mnohoznačným pojmem. V mnoha případech vedou k přímému vysvětlení strukturních asymetrií asymetrie frekvenční. V dalších případech lze abstraktní pojetí, jakým je příznakovost, nahradit dodatečnými reálnými faktory, jako je fonetická složitost a pragmatické inference.

---

¹ Verze tohoto příspěvku byly prezentovány na Institutu Maxe Plancka pro evoluční antropologii, Stanfordově univerzitě, Stockholmské univerzitě a Svobodné univerzitě v Berlíně. Jsem velmi vděčný publiku na těchto přednáškách. Užitečné komentáře poskytli Juliette Blevins, Grev Corbett, Michael Cysouw a Anette Rosenbach. Jsem vděčný všem, kteří přispěli ke zlepšení tohoto příspěvku, včetně recenzentů *JL*.

² Pozn. překladatele: „Rodinná podobnost“ je termín vytvořený Ludwigem Wittgensteinem, obecně se jedná o sérii navzájem se překrývajících podobností společných skupině členů (u kterých jinak předpokládáme výskyt jednoho společného zásadního rysu), přičemž žádná z těchto podobností není společná všem členům zároveň.

1	ÚVOD	3
2	DVANÁCT VÝZNAMŮ POJMU „PŘÍZNAKOVOST“	6
2.1	Příznakovost jako komplexita	6
2.2	Příznakovost jako složitost	9
2.3	Příznakovost jako abnormalita	13
2.4	Význam 12: Příznakovost jako multidimenzionální korelace	19
2.5	Příznakovost v teorii optimality	23
3	ŠEST ROLÍ PŘÍZNAKOVOSTI	24
4	SÍLA VYSVĚTLENÍ POMOCÍ FREKVENCE POUŽITÍ	26
4.1	Od performance ke kompetenci	26
4.2	Odůvodnění rarity v textu (význam 7) a rarity ve světě (význam 8)	28
4.3	Odůvodnění povrchového vyjádření (význam 3)	31
4.4	Odůvodnění konceptuální složitosti (význam 6)	32
4.5	Odůvodnění multidimenzionální korelace (význam 12)	32
5	NAHRAZENÍ „SÉMANTICKÉ PŘÍZNAKOVOSTI“	35
6	NAHRAZENÍ „FONOLOGICKÉ PŘÍZNAKOVOSTI“	41
7	NAHRAZENÍ „PŘÍZNAKOVOSTI JAKO MORFOLOGICKÉ SLOŽITOSTI“	47
8	NAHRAZENÍ ŠESTI ROLÍ PŘÍZNAKOVOSTI	50
9	ZÁVĚR	53

1 ÚVOD

Cílem tohoto příspěvku je vybídnout lingvisty, kteří koncept příznakovosti používají ve své teoretické práci, k jeho obhajobě. Vzhledem k obrovskému množství příspěvků, které s příznakovostí pracují, prakticky není možné argumentovat proti všem výkladům, které se v literatuře objevují. Pokusím se identifikovat a představit nejčastější pojetí příznakovosti, odkázat na nejvýznamnější studie, které příznakovost obhajují, a vysvětlím proč se domnívám, že příslušné lingvistické jevy ke svému pochopení koncept příznakovosti vůbec nepotřebují. Většina argumentů proti příznakovosti zazněla už v dřívější literatuře, můj přínos k tématu proto spočívá především v jejich shrnutí a zdůraznění nekompromisního tvrzení, že lingvisté by od příznakovosti měli zcela upustit.

Termín „příznakovost“ je v lingvistice velmi populární už od 30. let 20. století, kdy jej začali používat Nikolaj Trubeckoj a Roman Jakobson. Oblíbili si ho evropští strukturalisté, generativní fonologie, funkčně-typologická lingvistika, Chomského syntaktická teorie principů a parametrů (principles-and-parameters, pozn. překl.), pragmatická teorie navazující na myšlenky Herberta Griceho, teorie optimality, teorie osvojování mateřského a cizího jazyka, kreolská studia a zřejmě i další vědní obory. V průběhu let došlo ke dvěma věcem: Zaprvé, pojem „příznakovost“ si nepříliš překvapivě vytvořil velké množství významů, které se od sebe mnohdy výrazně liší, ale lingvisté tento fakt často neberou na vědomí. Zadruhé, „příznakovost“ už není brána jako pojem patřící ke konkrétnímu teoretickému přístupu, ale stala se pojmem téměř neutrálním a je v lingvistice volně používána všude, kde se to zrovna hodí. I když by se mnou většina lingvistů jistě souhlasila v tom, že „příznakovost“ je často používána v nevhodném kontextu, mnoho čtenářů jistě překvapí odůvodněná možnost úplného vyřazení „příznakovosti“ ze sady lingvistických pojmů.

V § 2 této práce popisují a vysvětlují dvanáct různých pojetí pojmu „příznakovost“, která se v literatuře objevují. Tento seznam je myslím přiměřeně vyčerpávající, ačkoliv jednotlivé významy by se daly rozebrat ještě

mnohem detailněji. V § 4–8 u každého významu zvlášť vysvětluji, proč podle mě nejsou k popisu a pochopení jazyka (jazyků) potřeba. U každého z případů navrhuji, čím by měla být „příznakovost“ nahrazena – především vysvětleními založenými na reálných faktorech, jako je frekvence použití, fonetická složitost a zobecněné konverzační implikatury. Tabulka 1 poskytuje přehled všech dvanácti významů příznakovosti, u každého z nich je uvedena ukázka jeho typického použití v odborné literatuře (další, mnohem podrobnější přehled, naleznete v Tabulce 4 na konci příspěvku).

Příznakovost jako komplexita	
1. Příznakovost podle Trubeckého: Příznakovost jako specifikace fonologické distinkce	„V němčině je fonologická opozice <i>t:d</i> na konci slabiky neutralizována ve prospěch <i>t</i> , což dokazuje, že <i>d</i> je příznakovým členem opozice.“
2. Sémantická příznakovost: Příznakovost jako specifikace sémantické distinkce	„Ve dvojici anglických slov <i>dog/bitch</i> ‚pes/fena‘ je <i>dog</i> nepříznakovým členem, protože zároveň označuje psy mužského pohlaví a zvířecí rod jako takový.“
3. Formální příznakovost: Příznakovost jako povrchové vyjádření	„V angličtině nese préteritum příznak (segment <i>-ed</i>), zatímco prézens je nepříznakový.“
Příznakovost jako složitost	
4. Fonetická příznakovost: Příznakovost jako fonetická složitost	„U konsonantů <i>b > d > g > G</i> příznakovost směrem doprava vzrůstá.“
5. Příznakovost jako morfologická složitost/nepřirozenost	„Singulárovo-plurálový pár jako <i>book/books</i> je méně příznakový než pár <i>sheep/sheep</i> , protože druhý uvedený je méně ikonický.“
6. Kognitivní příznakovost: Příznakovost jako konceptuální složitost	„Kategorie plurálu je příznaková, protože vyžaduje větší mentální úsilí a čas na zpracování než singulár.“
Příznakovost jako abnormalita	
7. Textová příznakovost: Příznakovost jako rarita v textu	„Koreference subjektu s přímým objektem je příznaková, a disjunktní reference je nepříznaková.“
8. Situační příznakovost: Příznakovost jako rarita ve světě	„Pro příznakové situace jazyky typicky využívají komplexnější výrazy.“
9. Typologická příznakovost: Příznakovost jako typologická implikace nebo kroslingvistická rarita	„Koda slabiky je oproti onsetu příznaková.“
10. Distribuční příznakovost: Příznakovost jako omezená distribuce	„Slovosled objekt-sloveso je příznakový: objevuje se jen v případě záporu.“
11. Příznakovost jako odchylka od výchozích parametrů	„Absence inkorporace jmen je nepříznaková, zato přítomnost produktivní jmenné inkorporace je vyvolána specifickou vlastností parametru.“
12. Příznakovost jako multidimenzionální korelace	„Singulár je příznakovější než plurál, a plurál je příznakovější než duál.“

Tabulka 1: Dvanáct významů „příznakovosti“ a její typická použití

2 DVANÁCT VÝZNAMŮ POJMU „PŘÍZNAKOVOST“

„Příznakovost“ je v lingvistice vícevýznamovým pojmem. Jednotlivé významy spojuje jejich společný historický původ (hlavně Trubeckého a Jakobsonovy práce ze 30. let minulého století), synchronně jsou propojeny skrz rodinnou podobnost. Většina lingvistů nicméně pojmy „příznakový“ a „nepříznakový“ používá pouze v jednom (anebo jen v některých) z jejich mnoha významů a často se zdá, že ty zbývající neberou vůbec v potaz a ani si neuvědomují, že jsou mezi nimi poměrně výrazné rozdíly (nicméně viz dřívější seznam různých významů příznakovosti Zwickyho 1978 a Gaira 1988). Jen minimum prací má snahu pracovat s konceptem příznakovosti tak, že zařazují všechny, nebo alespoň větší část jeho různých významů (viz Moravcsik & Wirth 1986, Battistella 1990, Andersen 2001, Ludwig 2001). V této části mého příspěvku je rozlišeno dvanáct různých významů, rozdělených do čtyřech větších skupin: příznakovost jako komplexita, jako složitost, jako abnormalita a jako multidimenzionální korelace. V poslední sekci je stručně vysvětlena role příznakovosti v teorii optimality.

2.1 Příznakovost jako komplexita

Pod tímto obecným označením rozebírám tři z dvanácti významů příznakovosti. Patří mezi ně i pojetí, ve kterém byl pojem použit poprvé.

2.1.1 Význam 1: Příznakovost jako zpřesnění fonologické distinkce.

Toto je původní význam příznakovosti jako teoretického konceptu, který se poprvé objevuje v práci Trubeckého (Trubeckoj 1931, 1939)³. Trubeckoj u vlastností fonémů rozlišuje různé typy „opozic“ (vztahů ve fonémových párech), mezi nimi i tzv. „privativní opozice“, tj. opozice, kdy jeden z členů nese určitý „příznak“, zatímco druhému takový příznak chybí. Níže v (1) uvádím některé z Trubeckého příkladů (Trubeckoj 1939:67).

---

³ Viz Gvozdanovičovo (1989) detailní pojednání o Trubeckého problematickém konceptu příznakovosti.

(1)	<i>nesoucí příznak</i>	<i>bez příznaku</i>
	znělá	neznělá
	nazální	nenazální
	zaokrouhlená	nezaokrouhlená

Trubeckého představa „příznaku“ je poměrně abstraktní, není možné ji přímo odvodit z fonetických vlastností segmentu. Např. na rozdíl mezi *t* a *d* Jakobson poukazuje, že *t* je obvykle napjaté, zatímco *d* je nenapjaté, a že jen „struktura a fungování systému“, nám řeknou, jestli příznak nese právě *t* (příznakem je pak „znělost“) nebo *d* (příznakem je napjatost; Trubeckoj 1939:68). „Fungování systému“ zřejmě odkazuje především k neutralizaci (viz § 2.3.4): V jazyce, jako je třeba němčina, umožňuje poslední pozice ve slabice pouze použití hlásky *t*, zatímco *d* je příznakovým členem opozice.

Toto pojetí „příznaku“ si pozdější fonologové příliš neosvojili, proto se mu zde nebudu dále věnovat.⁴

2.1.2 Význam 2: Příznakovost jako zpřesnění sémantické distinkce („sémantická příznakovost“).

Jakobson (1932, 1939, 1957) převzal Trubeckého pojetí příznaku a aplikoval jej v ruštině na opozice v lexikálních a gramatických významech, jako jsou např. v ruštině mužský a ženský rod u názvů zvířat a rozdíl mezi videm dokonavým a nedokonavým.⁵ Na příkladu slov *osěl* ‚osel‘ a *oslíca* ‚oslice‘ tak Jakobson (1932 [1971:3–4]) ukázal, že *oslíca* nese něco na způsob sémantického příznaku naznačující ženský rod, a naopak *osěl* žádnou rodovou specifikaci nemá. *Osěl* proto nelze zařadit do ženského rodu a lze jej použít pouze pro označení samce nebo jako obecné označení oslů jako rodu zvířat (podobně je to i v angličtině se slovy *dog/bitch*, ‚pes/fena‘). Diference

---

⁴ Nicméně myšlenka, že fonologické opozice (či rysy) by měly být charakterizovány přítomností nějakého upřesnění nebo jeho absencí, měla svůj vliv i v nedávné době, především pod označeními „radical underspecification“ (např. Archangeli 1988) a unární rysy (často zmatečně nazývané „privativní opozice“; např. Steriade 1995).

⁵ Jakobsonův koncept příznakovosti (nebo spíše koncepty) detailněji rozebírá Battistella (1997, kap. 2). Velmi kriticky Jakobsonův přístup hodnotí Andersen (2001).

mezi příznakovým a nepříznakovým tak neleží v rozdílu mezi A a ne-A, ale mezi A a znakem odlišujícím A od ne-A. Podobně Jakobson popisuje ruský dokonavý vid jako „vyjadřující absolutní ukončenost“ činnosti, a naopak nedokonavý vid jako „nejasný ohledně dokončenosti děje“ (1957 [1971:137]), tedy nepříznakový.

Toto sémantické pojetí příznaku/příznakovosti je méně abstraktní než Trubeckého fonologické, protože je definováno nejen z hlediska systému, ale mnohem podstatněji definicí: příznakový člen páru je sémanticky specifitější než nepříznakový.

Tvrdím (v § 5), že sémantický jev označovaný jako „sémantická příznakovost“ by měl být popsán pomocí standardních sémantických pojmů, jako jsou hyponymie a polysémie, a že zobecněné konverzační implikatury a jejich konvencionalizace jsou klíčové pro porozumění zkoumaným asymetriím.

2.1.3 Význam 3: Příznakovost jako povrchové vyjádření („formální příznakovost“).

Když lingvisté mluví o kategorii X jako o nepříznakové a o kategorii Y jako příznakové, mají tím obvykle na mysli, že u Y je příznak povrchově vyjádřen afixem nebo pomocným slovem, zatímco u X nic povrchově vyjádřeno není (má tzv. „nulový morfém“). Frajzynger (2001:56) např. ve své gramatice čadského jazyka Lele říká: „U substantiv mající distinkci singulár-plurál je singulár vždy nepříznakový a je od něj odvozený plurál“. Toto použití termínu „(ne)příznakový“ můžeme považovat za poměrně triviální a možná příliš nesouvisející s „příznakovostí“ jako odborným pojmenováním, ale všimněte si, že neodborné sloveso „značit“ (= signalizovat, kódovat, vyjádřit) lze též použít, pokud je distinkce tvořena absencí povrchového vyjádření. Lingvisté např. běžně mluví o kategoriích „vyjádřených nulou“. „(Ne)příznakový ve smyslu ‚povrchově (ne)vyjádřený‘ je proto odlišný od ‚příznakový‘ ve smyslu ‚signalizovaný‘, ‚kódovaný‘, ‚vyjádřený‘.

Příznakovost jako kódovací komplexita bývá někdy chápána v širším smyslu, než jen rozdílu mezi povrchově vyjádřeným a nulovým morfémem. Levinson (2000:137) kupříkladu prohlašuje, že „příznakové formy jsou

morfologicky komplexnější a méně lexikalizované, více prolixní nebo perifrastické“, a jako příklad uvádí věty *The outlaw killed the sheriff* ‚Bandita zabil šerifa.‘ vs. *The outlaw caused the sheriff to die* ‚Bandita způsobil smrt šerifa.‘ (srov. též Horn 1984:22). Druhá „více příznaková“ konstrukce s tou první formálně nijak nesouvisí – pouze je foneticky delší.

Ačkoliv „příznakový“ ve smyslu ‚povrchově vyjádřený‘ vypadá jako neškodný popisný termín bez dalšího teoretického pozadí, je přeci jen lepší používat označení ‚povrchově vyjádřený“ namísto „příznakový“ (srov. Croft 2003:92) a „nekódovaný“ (nebo „nulově vyjádřený“) namísto „nepříznakový“, abychom předešli případným nedorozuměním.⁶ V širším významu bychom měli použít označení „foneticky delší“, pokud míníme právě tuto vlastnost.⁷

2.2 Příznakovost jako složitost

Trubeckého pojetí příznakovosti bylo myšleno pro konkrétní jazyk a čistě strukturně, ostatní okolnosti pro něj byly druhotné. Jakobson (1941, 1964) si ale všiml, že členy opozičního páru nesoucí příznak si děti osvojují později a také je obsahuje méně jazyků. Nejenže podle něj mají komplexnější abstraktní strukturu, ale jsou i náročnější pro uživatele jazyka.

2.2.1 Význam 4: Příznakovost jako fonetická složitost.

Typickým tvrzením je následující:

„Příznakovost: tendence fonetických výrazů k jednoduché, přirozené výslovnosti (ovlivněná částečně povahou jazykové artikulace, akustikou a sluchem, částečně možná i abstraktnějšími kognitivními faktory – všemi aspekty lidské jazykové schopnosti).“ (Anderson & Lightfoot 2002:101)

---

⁶ Faingold (2003:6) v tomto významu používá termín „(ne)označený“, aby jej odlišil od jiných významů pojmu „(ne)příznakový“. Podobně Wurzel (1998:61) pro významy 1–3 navrhuje označení „výrazný/nevýrazný“, oproti „(ne)příznakový“ pro významy 4–5.

⁷ Levinson do své diskuze nicméně zahrnuje i lexikální páry jako *book/tome* ‚kniha/svazek‘, *house/residence* ‚dům/rezidence‘, *letter/missive* ‚listina/dopis‘, což napovídá, že rozhodujícím faktorem pro něj není délka, ale frekvence použití (význam 7).

Fonologové se často snaží vyhnout používání zjednodušujících pojmů „jednoduchost“ a „složitost“ jako vysvětlujících faktorů, spíše se uchylují k termínům jako „(ne)přirozený“ (jako např. Hurch & Rhodes ve své *Natural Phonology*, 1996), „(ne)preferovaný“ (např. Vennemann 1988) nebo „(ne)příznakový“. Zdá se ale, že pro uživatele jazyka je podstatou této myšlenky skutečně právě jednoduchost/složitost (srov. Mayerthaler 1987:27, který tvrdí, že „to více nebo méně přirozené/nepříznakové je pro náš mozek skutečně více nebo méně jednoduché“). Během posledního desetiletí fonologové používali k vysvětlení role vlivu systémově externích faktorů na fonologické struktury termín „zakotvení“⁸ (např. Archangeli & Pulleyblank 1994, Bermúdez-Otero & Börjars 2005). Takže když Ito & Mester (2003:16) říkají, že „disimilace týchž hlásek je ve významném rozsahu založena na příznakovosti“, „příznakovosti“ zřejmě myslí fyziologické, akustické a percepční faktory, spíše než aspekt jazykového systému. Naproti tomu jiní fonologové výslovně zastávají názor, že ačkoliv příznakovost „jasně odráží“, „je založena na“ nebo „vychází z“ (mluvčího znalosti) fonetické složitosti, stále zůstává součástí fonologického systému (např. Hayes & Steriade 2004). Přesná souvislost mezi fonetickou složitostí a fonologickou znalostí bohužel často zůstává v odborné literatuře věnující se fonologické příznakovosti nevyjasněna.

V § 6 navrhuji, že „příznakovost jako fonetická složitost“ by měla být nahrazena „fonetickou složitostí“ a jinými systémově externími faktory (vliv frekvence, pravidelnost zvukových změn).

2.2.2 Význam 5: Příznakovost jako morfologická složitost (dispreference/nepřirozenost).

V pracích věnujících se přirozené morfologii (Mayerthaler 1981, Dressler et al. 1987, Kilani-Schoch 1988, Wurzel 1994, 1998, Faingold 2003) je koncept fonologické příznakovosti jako „nepřirozenosti“ nebo složitosti aplikován na morfologické struktury. Důvodem k tomu je myšlenka, že některé morfologické struktury jsou méně preferované než jiné, protože

---

⁸ Pozn. překladatele: pův termín je „grounding“, vycházející z principu *grounded phonology*

„namáhají schopnost lidské řeči“ (Wurzel 1998:63). Morfologické struktury jsou více preferovány, zvláště pokud mají následující vlastnosti:

(i) Konstrukční ikonicitu, tj. sémantická příznakovost ve smyslu § 2.1.2 (nebo § 2.2.3) souvisí s formální příznakovostí ve smyslu § 2.1.3. Např. v angličtině jsou páry vyjadřující distinkci singulár–plurál typu *girl/girl-s* ‚děvče/děvčata‘ ikonické a tedy maximálně nepříznačkové (= přirozené), zatímco páry jako *sheep/sheep* ‚ovce/ovce‘ jsou neikonické, tedy více příznačkové. Ve velštině jsou páry typu *pluen /plu* ‚pírko/pírka‘ kontraikonické a proto silně příznačkové.

(ii) Uniformita, tj. morfémy mají neměnný tvar. Např. německý pár vyjadřující opozici singulár–plurál typu *Boot/Boote* ‚lod‘/lodě‘ je méně příznačkový než pár typu *Zug/Züge* ‚vlak/vlaky‘, kde se mění kořen slova.

(iii) Transparentnost, tj. daný segment má pouze jednu funkci. Např. v singuláru je německá slovesná konjugace méně příznačková než v plurálu. Zatímco v singuláru je časování transparentní (*leb-e/leb-st/leb-t* ‚žij-i, žij-eš, žij-e‘), v plurálu mají 1. a 3. osoba synkretický tvar a nejsou tedy zcela transparentní (*leb-en/leb-t/leb-en*, ‚žij-eme, žij-ete, žij-í‘).

Příznakovost nebo též složitost struktur, které narušují ikonicitu, jednotnost a transparentnost, lze údajně reflektovat v různých oblastech: nepříznačkové morfologické struktury by se prý měly (i) nacházet ve všech lingvistických disciplínách, (ii) dát osvojit velmi brzy, (iii) být jednodušší na vytvoření, (iv) být méně problematické u řečových poruch, (v) být více frekventované a (vi) být odolné k jazykovým změnám (srov. Mayerthaler 1981:4–5, Faingold 2003:3–8).

V § **Chyba! Nenalezen zdroj odkazů.** tvrdím, že všechny „nepřirozené“ jazykové jevy, které bývají zahrnovány pod hlavičku příznakovosti, mohou být vysvětleny s odkazem na konkrétní podstatné faktory jako tokenová frekvence, typová frekvence a pravidelnosti jazykových změn.

2.2.3 Význam 6: Příznakovost jako konceptuální složitost.

Podle Givóna (1991:337) má příznačková kategorie „tendenci být kognitivně komplexnější – ve smyslu pozornosti, mentálního úsilí a doby zpracování – než ta nepříznačková“. Givón kupříkladu tvrdí, že pasivní

konstrukce je mnohem náročnější na zpracování, než aktivní (str. 352), instrument vyjadřuje nižší „kognitivní srozumitelnost“ než agens (str. 354), nominální fráze s určitým členem jsou „kognitivně komplexnější“ než fráze s neurčitým členem (str. 355) atd. Podobně Langacker (1991:74) říká o distinkci mezi singulárem a plurálem:

„Je přirozené, že [...] nepříznakovou kategorií by měl být singulár [...] představa jednotlivého exempláře je jednodušší než ta zahrnující jejich mnohočetnost.“

R. T. Lakoff (2000:44) o příznakovosti anglického sufixu *-ed* vyjadřujícího minulý čas říká:

„Tato extra morfologie dává smysl nám jako mluvčím angličtiny, protože nám připadá zcela intuitivní že „now“ ,ted“ je jednodušší než „then“ ,dříve‘. Koneckonců tak označujeme to, co prožíváme když mluvíme, ne něco, co se snažíme vyvolat z paměti nebo si představit.“

Některé z uvedených citací používají slova „jednoduchý“/“komplexní“ spíše než „jednoduchý“/“složitý“, ale jejich autoři zjevně nepovažují sémanticko-konceptuální příznakovost jen jako dodatečnou specifikaci nebo zužování, jako v § 2.1.2.⁹

V § 4.4 vyslovuji domněnku, že „konceptuální složitost“ může být způsobena nízkou frekvencí použití a že je často její příčinou. Koncept „příznakovosti“ není pro popis tohoto vztahu příčiny a následku potřeba.

---

⁹ O trochu jiný přístup ke sjednocení sémantických vztahů mezi gramatickými kategoriemi (jako jsou prézens/préteritum, nedokonavost/dokonavost, nominativ/ergativ, životnost/neživotnost, první/druhý, určitost/neurčitost, singulár/plurál) se pokusil Bechert (1997 [1998]), od něj jej převzal Mayerthaler (1981:11–21) (viz též Wurzel 1994:2592): nepříznakové kategorie ve všech případech reflektují prototypické charakteristiky mluvčího, který je životný, v první osobě a singuláru atd. „a vnímá některé jevy mnohem snadněji než jiní“ (Wurzel 1994:2592). Zdá se, že v zásadě vzato tento přístup také vidí souvislost mezi sémantickou příznakovostí a konceptuální složitostí.

2.3 Příznakovost jako abnormalita

Komplexita a složitost lingvistických struktur jsou často dávány do různých souvislostí s „abnormalitou“, „příznakový“ tak často označuje to samé jako „abnormální“.

2.3.1 Význam 7: Příznakovost jako rarita v textu.

Zkoumání tohoto druhu abnormality je nejjednodušší. Už Trubeckoj (1939:235–6) si byl vědom faktu, že ve frekvenci výskytu různých fonémů existují systematické nepřesnosti a přišel na to, že fonémy nesoucí příznak (viz § 2.1.1) se vyskytují vzácněji než nepříznakové. Důležitost frekvence pro příznakové asymetrie zdůrazňoval především Greenberg (1966) a byl prvním, kdo ji v tomto kontextu použil jako jejich hlavní vysvětlení. Frekvence výskytu/rarita byla občas brána jako základ pro vysvětlení příznakovosti, ačkoliv mnozí lingvisté z nějakého důvodu preferují vágnější pojmy jako „typický“, „normální“ a „běžný“, spíše než přesný pojem „frekventovaný“:

„Termín ‚nepříznakový‘ můžeme do určité míry srovnat s ‚obyčejný‘, ‚normální‘, ‚běžný‘; a ‚příznakový‘ s ‚nepravidelný‘, ‚abnormální‘, ‚výjimečný‘ nebo ‚neobvyklý‘.“ (Radford 1988:39)

„[...] typický vzorec nebo vlastnost je nazýván NEPŘÍZNAKOVÝ, atypický jako PŘÍZNAKOVÝ.“ (Archangeli 1992:391)

Dalším příkladem je Baayen et al. (1997:14), který „příznakovou formu“ (z páru singulár–plurál) výslovně definuje jako tu, která se vyskytuje častěji.¹⁰

---

¹⁰ Někteří autoři poněkud zmateně používají „sémantická/konceptuální/pragmatická příznakovost“ tehdy, kdy mluví o raritě v textu (vzácnosti v sémantické/konceptuální/pragmatické kategorii). Např. Haiman (1985:148) odmítá ztotožnění sémantické příznakovosti se sémantickou komplexitou: „koncept může být příznakový, když je relativně neznámý nebo se nevyskytuje často“ (jako příklad uvádí *female hippo* ‚hrošice‘, který není sémanticky komplexnější než *mare* ‚klisna‘). Bybee (1985:147) říká, že

Podobně jako Zipf, Greenberg a další tvrdím (v § 4), že frekvence použití je extrémně důležitým faktorem pro vysvětlení různých druhů asymetrií v jazykové struktuře. Není žádný důvod, proč bychom neměli používat pojmy „frekventovaný“ a „vzácný“, pokud to tak míníme.

2.3.2 Význam 8: Příznakovost jako rarita ve světě.

Někteří lingvisté rozšiřují použití „příznakovosti“ na extralingvistickou vzácnost. Comrie (1986:87) např. nachází v arménštině „souvislost mezi formální příznakovostí lokativní konstrukce a stupněm příznakovosti popisované lokativní situace“. Arménština používá jednoduchý lokativ pro výraz ‚v krabici‘ (*tup^h-um* [krabice-LOC]), ale musí použít (formálně více příznakovou) postpozici pro „méně přirozené“¹¹ upřesnění lokace, jako je třeba ‚na krabici‘ (*tup^h-i vəra* [krabice-GEN na]).

Levinson (2000:136) používá ve formulaci jednoho ze svých hlavních principů výraz „příznaková situace“ jako synonymum pro „abnormální“ nebo „rarita ve světě“:¹²

„Co je řečeno abnormálním způsobem indikuje abnormální situaci, tedy příznakové sdělení indikuje příznakovou situaci.“

V § 4.2 argumentuji, že rarita/frekvence ve světě je pro lingvistiku striktně řečeno irelevantní. Vše, na čem záleží, je frekvence výskytu v textu, která někdy (ale ne nutně vždy) souvisí s frekvencí ve světě.

---

u stavových sloves je nedokonavý vid „konceptuálně nepříznakovým členem“, protože se objevuje mnohem častěji než vid dokonavý (z důvodů souvisejících s konceptuálním obsahem těchto kategorií).

¹¹ Všimněte si, že „přirozený“ je zde použito jako kvazi-synonymum pro „frekventovaný“, tj. v poněkud odlišném významu než v § 2.2.1 a § 2.2.2 („přirozenost“ je samozřejmě dalším pojmem, od kterého by se měli lingvisté oprostít).

¹² Pokud „příznakovost“ aplikujeme na druhy použití jazyka, vytvoříme tak souvislost mezi významy 7 a 8. Givón (1991:335) např. říká: „Formální akademický diskurz je *příznakový* oproti běžné řečové komunikaci.“ Podobně Waugh (1982:308) tvrdí, že „‘mluvený‘ jazyk je nepříznakovým termínem a ‚psaný‘ jazyk příznakovým“ (viz též Andersen 2001:24–28).

2.3.3 Význam 9: Příznakovost jako typologická implikace nebo kroslingvistická zvláštnost („typologická příznakovost“).

Už od doby, kdy Jakobson (1941) zveřejnil své studie, si fonologové uvědomují, že pokud v jazyce existují komplexní a složité fonémy, dá se obecně předpokládat i existence odpovídajících jednodušších fonémů. Podle Keana (1992:390):

„je v literatuře zřejmě nejběžnějším pohledem na příznakovost ten, který je založený na kroslingvistické distribuční analýze... [např.] pokud má jazyk znělou okluzivu, pak má i její neznělou variantu.“

Podobně konstatuje i Archangeli (1997:2) na první straně své příručky:

„Pojem příznakovost je používán k označení [spojitosti mezi jazykovými univerzáliemi a vlastnostmi určitého jazyka], přičemž zcela nepříznakové vlastnosti jsou ty, které se objevují v prakticky všech jazycích, a extrémně příznakové ty, které se objevují jen vzácně.“

Kager (1999:11) říká, že omezení OT příznakovosti by měla být „ověřena“ pomocí kroslingvistické studie, společně v kombinaci s fonetickým přístupem „zakotvení“ (již zmíněno v § 2.2.1). V generativní fonologii je „příznakovost“ používána v zásadě vzato už Chomským & Hallem (1968: kap.9), pro které byla technickou pomůckou k zachycení relativní „přirozenosti“ fonologických struktur. „Přirozenost“ je patrně synonymem pro kroslingvistickou frekvenci či očekávatelnost.¹³

---

¹³ Toto pojetí příznakovosti má svůj vliv i na literaturu věnující se osvojování druhého jazyka. Podle Eckmana (1977:320): „A je typologicky příznakovým ve vztahu k B. Pokud má každý jazyk A, má také B, ale ne každý jazyk mající B má též A.“ Jeho hypotéza diferencíálu příznakovosti v zásadě říká, že struktury cílového jazyka, které jsou více příznakové než v jazyce rodném, jsou pro studenty jazyka těžké, zatímco nepříznakové struktury pro ně tak těžké nejsou (více viz Rutherford 1982, Eckman 1996, Eckman 2004). Typologická příznakovost je zde tudíž použita jako prediktor příznakovosti ve smyslu složitosti.

V § 6 tvrdím, že typologická implikace je pouze důsledkem fonetické složitosti nebo jiných podstatných faktorů.

2.3.4 Význam 10: Příznakovost jako omezená distribuce („distribuční příznakovost“).

Komplexnější a složitější segmenty jsou často omezené ve své fonotaktické distribuci. Např. v ruštině se palatalizované okluzivy neobjevují před likvidami. V němčině se znělé okluzivy mohou objevit pouze v onsetu před slabičným jádrem a nikdy v kodě. Příklad z lexikální sémantiky uvádí Lyons (1977:306–7): anglické *dog* ‚pes‘ má širší distribuci než *bitch* ‚fena‘, protože se dá kombinovat s adjektivy *male* ‚mužský‘ a *female* ‚ženský‘ (*male dog*, *female dog*, vs. *male bitch, *female bitch). Zajímavé jsou i stupňovací páry antonym, u některých z nich jako např. *high/low* ‚vysoký/nízký‘, *old/young* ‚starý/mladý‘ lze u doplňovací otázky použít jen jeden z členů páru: *How old is she?* ‚Jak je stará?‘.

Pozice, ve kterých se může objevit jen jeden člen z páru, vyjadřují opoziční „neutralizaci“, a to bylo také hlavní Trubeckého kritérium pro přiřazování hodnot fonologické příznakovosti (jak jsme viděli v § 2.1.1). Omezená distribuce proto byla od samého začátku pro vymezení příznakovosti velmi důležitá, ale jako jediné kritérium byla brána pouze vůči syntaktickým konstrukcím. Proto Dixon (1994:56ff) definuje „funkční příznakovost“ (proti které staví „formální příznakovost“, tj. náš význam 3) jako omezenou distribuci.

Existují dva případy, ve kterých jsou dvě vzájemně konkurenční syntaktické konstrukce A a B ve vztahu distribuční příznakovosti. První nastává, pokud se B objevuje pouze za určitých podmínek, zatímco A se může objevit všude. Pak B označíme jako příznakové a A jako nepříznakové. Příkladem je třeba slovosled objekt–sloveso ve vedlejší německé větě: pořadí sloveso – objekt se objevuje jen tehdy, pokud je Objekt v extrapozici, zatímco slovosled typu objekt–sloveso se může objevit vždy a je proto nepříznakový (Lenerz 1977:27, viz též Müller 1999:782). Druhým případem je situace, kdy se B objevuje opět za určitých podmínek a A pak ve všech ostatních případech. Např. v mayském jazyce Mam se používá antipasivní konstrukce tehdy, pokud není

zmíněn Objekt nebo je dán důraz na Agens, a v pár dalších situacích. Ve všech ostatních případech je použita ergativní konstrukce, která je tedy považována na nepříznakovou (Lazard 1989:321). Tuto definici „nepříznakového“ jako „konstrukce objevující se ve všech ostatních případech“ používá i Dryer (1995) ve svém podrobném pojednání o příznakovosti ve slovosledu. Striktně řečeno, ve druhém z uvedených případů jsou distribučně omezeny OBE konstrukce, ale ta „nepříznaková“ je negativně vymezena použitím té příznakové, a ne žádnou pozitivní specifikací („příznakový“ ve smyslu „pozitivně specifikovaný“ je tudíž podobný příznakovosti ve významech 1 a 2).

„Příznakový“/„nepříznakový“ jsou tedy ve významu distribuční příznakovost poměrně neškodné pojmy, které v sobě nenesou žádný vysoký stupeň abstraktnosti nebo smyslové hloubky. Abychom se ale vyhnuli nedorozuměním, je lepší říkat „distribučně neomezený“ nebo „objevuje se ve všech ostatních případech“, spíše než „nepříznakový“.

2.3.5 Význam 11: Příznakovost jako odchylka od výchozích parametrů.

Chomsky ve svém modelu principů a parametrů použil „příznakovost“ ve zcela novém pojetí. Přišel s myšlenkou, že potenciální parametry nejsou rovnocenné, ale že (za předpokladu binárních parametrů) jedna hodnota je brána jako výchozí (ta nepříznaková), zatímco druhá (příznaková) hodnota je vybrána pouze pokud je výběr ovlivněn okolím.¹⁴

Podle Chomského (1981:8) teorie příznakovosti „vnáší do parametrů UG [= univerzální gramatiky] preferenci určitých struktur [...] V případě neexistence jasných indicií jsou vybírány nepříznakové varianty“. Jinak řečeno „jakýkoliv nepříznakový parametr reprezentuje prvotní hypotézu,

---

¹⁴ V Chomského díle z konce 70. a začátku 80. let se ale objevuje ještě jiný význam „příznakovosti“, související s rozdílem mezi gramatickým jádrem (ovlivněno teorií UG) a „příznakovou“ jazykovou periferií pravidel, která už do rámce UG nepatří. Tento typ příznakovosti též představuje určitý druh abnormality, ale nebylo nikdy zcela zjevné, jak odlišit jádro od periferie (Chomsky 1982:110; srov. Botha 1989:86–7, Battistella 1996:80–89). Toto použití pojmu „příznakový“ a celkové rozlišení na gramatické jádro a periferii bylo nakonec tiše opuštěno (v 90. letech a v 1. desetiletí po roce 2000 už „příznakovost“ v Chomského syntaxi nehrála důležitou roli a novější práce ji už ani nezmiňují, srov. Haegeman 1994, Carnie 2002, Radford 2004).

kteřou si děti dělají o jazyce, který si osvojují“ (Kean 1992; viz též Haider 1993:635).

Nepříznakové parametry údajně vznikají při kreolizaci: Bickertonova (1984) hypotéza jazykového bioprogramu byla vykládána jako set nepříznakových parametrů UG (Battistella 1996:103), jiní lingvisté tvrdili podobné o kreolštině (např. Roberts 1998).

Příkladem příznakových parametrů jsou např. inkorporace substantiv („absence inkorporace substantiv je nepříznaková, zatímco přítomnost produktivních inkorporačních procesů je podmíněna přítomností specifického parametru“ Baker 1996:283), tzv. uvíznutí předložky (v orig. *preposition stranding*, pozn. překl.) a extrakce z finitních zapaštěných klauzí (Haider 1991:643).

Tento model používá i fonologie. Blevins (1995:218) např. ve své typologii slabičných struktur pracuje s rámcem šesti základních parametrů. Čtyři z nich ilustruje následující tabulka (2):

(2)	komplexní nukleus	obligatorní onset	komplexní onset	koda
Totonac	Y	Y	Y	Y
Klamath	Y	Y	ne	ne
Angličtina	Y	ne	Y	Y
Cayuvava	ne	ne	ne	ne

Blevins vysvětluje: „Výše popsané parametry nejenže zdůvodňují zobecnění popsaná [dříve], ale mají v sobě zakódované i hodnoty příznakovosti, kdy „ne“ znamená nepříznakovou hodnotu a „Y“ příznakovou.“

Velmi podobný názor zastává Jackendoff (2022:191):

„Nepříznakovým‘ případem je ten, jehož existenci předpokládá UG, a ‚příznaková‘ pravidla se od nepříznakového případu kvalitativně odchyľují úplně stejným způsobem, jakým se odchyľují nepravidelné tvary sloves od pravidelných. UG utvářĩ určité části svého prostoru pro slova a jazyková pravidla jako stabilnější a/nebo přístupnější, s různými

stupni ‚příznakovosti‘ podle toho, jak se postupně pohybujeme směrem od jazykového jádra.“

Důkazy hovořící ve prospěch těchto návrhů jsou prakticky vždy velmi nepřímé, a tudíž obtížné ke zhodnocení. Občas (např. v případě inkorporace substantiv) je hlavním argumentem pro příznakovost její kroslingvistická vzácnost. V takovém případě je pak příznakovost variantou významu 9 (typologické implikace) s dodatečnými hypotézami o zdroji těchto asymetrií. Pokud je ale příznakovost ne-výchozím parametrovým nastavením, od všech ostatních významů příznakovosti se hodně liší, protože pak nepatří do oblasti lingvistických kategorií, ale mezi kognitivní stavy. Zdá se, že „příznakovost“ je v tomto smyslu nejlepší vykládat jako metaforu odvozenou od jejích jiných pojetí, především v „ne-výchozím“ distribučním smyslu. Tímto výkladem příznakovosti se ve své práci dále zabývat nebudu.

2.4 Význam 12: Příznakovost jako multidimenzionální korelace

Byť jsou různé významy příznakovosti v § 2.1–2.3 snadno odlišitelné a do velké míry vzájemně logicky nezávislé, nejsou navzájem neslučitelné. Příznakovost tak můžeme definovat v širokém slova smyslu jako spojení (některých nebo všech) těchto významů. Tento přístup je typický pro Greenberga (1966) a později především pro Crofta (1990, 2003). Kombinace různých aspektů příznakovosti není ale jen definující: podle multidimenzionálního pohledu na příznakovost je mimořádným zjištěním to, že srovnatelné lingvistické struktury všeobecně vykazují stejné příznakové hodnoty pro různé aspekty (nebo „kritéria“) příznakovosti. Proto jsou některé kategorie (jako třeba plurál nebo futurum) sémanticky komplexní, povrchově vyjádřené, v textu vzácné, vyskytující se jen v některých jazycích a omezené ve své distribuci (např. singulár nebo prézens), zatímco jiné kategorie jsou sémanticky jednoduché, povrchově nevyjádřené, v textu frekventované, nacházející se ve všech nebo většině jazyků a ve své distribuci neomezené. Toto není logicky nezbytné, proto se jedná o důležité empirické zjištění. Následující seznam zahrnuje vlastnosti, se kterými pracoval

Greenberg (1966), v pár případech doplněný o Croftovu terminologii a definice. Ne všem z nich jsem se v této práci již věnoval.

(i) Frekvence výskytu. Souvisí s výše uvedeným významem 8: „Pokud se tokeny typologicky příznakové hodnoty dané kategorie v textu objevují s pravidelnou frekvencí, pak tokeny nepříznakové hodnoty budou minimálně stejně frekventované“ (Croft 2003:110).

(ii) Strukturní kódování. Tento bod odpovídá významu 3 (§ 2.1.3): „Příznaková hodnota gramatické kategorie je vyjádřena minimálně stejným počtem morfémů, jako ta nepříznaková“ (Croft 2003:92).

(iii) Flektivní diferenciaci. Croft (2003:97) do této kategorie zařazuje tři Greenbergovy příznakové rysy (synkretismus, defektnost a alomorfismus): „Pokud má příznaková hodnota ve flektivním paradigmatu jistý počet formálních distinkcí, pak paradigma nepříznakové hodnoty jich bude mít minimálně stejný počet“ (Croft 2003:97; původní generalizaci lze najít už u Brøndala 1940). Příkladem může být třeba německý určitý člen, který má v singuláru tři různé rodové formy, ale v (příznakovém) plurálu dochází k synkretismu rodových distinkcí. Slovesa ve francouzštině mají zase pro prézens a préteritum speciální konjunktiv, ale (příznakové) futurum je defektní v tom, že má pouze indikativní formu. V sanskrtu pro změnu (příznakové) duálové pádové koncovky vykazují mnohem menší alomorfismus než plurálové koncovky. Vztah mezi redukcí flektivní diferenciaci a příznakovostí nebyl doteď zmíněn, protože se obvykle nedávají do souvislosti. Pro Greenberga ale toto kritérium bylo velmi důležité.¹⁵

---

¹⁵ Greenberg též zmiňuje dvě další kritéria, která mají jen omezenou platnost. Jedním je „dominance“, tj. použití samostatného nepříznakového slova v plurálu nebo duálu místo heterogenního označení skupiny či páru (např. španělské *padres* ‚otcové‘ pro ‚rodiče‘). Toto kritérium je relevantní pouze pro malý počet lexikálních párů (více viz § 5). Druhým kritériem je „shoda a potiori“, tj. použití „nepříznakového“ rodu v případě rodového konfliktu (jako ve španělském *el hijo y la hija son buenos* ‚syn [M.SG] a dcera [F.SG] jsou dobří [M.PL]‘; viz též Schane 1970). Corbett (1983) probírá pravidla rozlišení rodové shody o něco podrobněji (viz Corbett 1991:290–93) a usuzuje, že příznakovost není relevantní.

(iv) Fakultativní výraz. Tento bod souvisí s významem 2 (§ 2.1.2). Znamená, že příznaková kategorie je fakultativní, zatímco nepříznavá se může objevit ve smyslu obecného označení i ve specifických případech jako („par excellence“) protiklad k příznakovému významu. Greenberg uvádí příklad volitelného plurálového sufixu *-tul* v korejštině: u substantiv, která tento sufix nemají, je rozlišení singuláru a plurálu buď blíže neurčitelné, nebo je jejich tvar považován za výslovně singulárový (Greenberg 1966:28).

(v) Kontextová neutralizace. Zde je souvislost s výše uvedeným významem 10 (§ 2.3.4). „V jistých případech je kontrast mezi dvěma a více kategoriemi potlačen a je to právě nepříznavý člen, který je použit.“ (Greenberg 1966:29) Greenberg uvádí příklady neutralizace čísla u substantiv a číslovek v turečtině (kde musí být použit singulár bez ohledu na skutečný počet), neutralizace čísla v konjugaci arabských sloves, pokud je přítomen nominální subjekt (kde musí být použit singulár bez ohledu na kategorii čísla subjektu) a použití tvaru 3. os. sg. u latinských sloves, která se objeví bez subjektu („impersonálně“) (Greenberg 1966:29, 36, 44).

(vi) Typologická implikace. Toto kritérium, související s významem 9 (§ 2.3.3), nemá v Greenbergově výkladu (1966) příliš významné místo. Zdá se, že je aplikovatelné hlavně na fonologii, kde mají smysl univerzália typu „pokud jazyk obsahuje ejektivní okluzivy, obsahuje i egresivní okluzivy“. Croft (1990:83) cituje Greenbergovo (1963:94) Univerzálum č. 94 („Pokud má jazyk kategorii duálu, pak musí mít i kategorii plurálu.“) jako důkaz toho, že duál je příznakovější než plurál. Ve většině případů ale spojení daných dvou kategorií nedává žádný smysl. Nemůžeme např. tvrdit, že „pokud má jazyk futurum, musí mít i prézens“ jen proto, že je prakticky nemožné, aby takový jazyk vůbec existoval. Popis právě probíhající skutečnosti umožňují všechny jazyky a ať už pro to používají jakoukoliv slovesnou formu, ta musí být z kroslingvistického hlediska považována za prézens.¹⁶ Croft (2003:88) výslovně tvrdí, že příznakovost je založena na univerzálních konceptuálních kategoriích, a ne konkrétních lingvistických. Není tak důvod řešit otázku, zda

---

¹⁶ Dokonce i v případě duálu a plurálu je sporné, zda je existence jazyka mající duál a postrádající plurál vůbec myslitelná.

daný jazyk určitou kategorii má nebo nemá (proto mezi svá kritéria příznakovosti typologickou implikaci vůbec nezařazuje).

Zatímco pro Greenberga (i Crofta) jsou všechny výše uvedené související vlastnosti prakticky stejně důležité, ostatní autoři zdůrazňují především dvě, které na sobě podle nich zvlášť závisí: a to sémantická/konceptuální specifičností (tj. můj význam 2, § 2.1.2) nebo sémantickou/konceptuální komplexitou (tj. můj význam 6, § 2.2.3)¹⁷ a povrchový vyjádřením gramatické informace. Tato souvislost je často popisována termínem „ikonicitá“ (a často je považována i za její vysvětlení):

„Vzhledem k tendenci morfologie k ikonicitě bychom mohli u sémanticky nepříznakových kategorií předpokládat nulový výraz a naopak povrchově vyjádřený (nenulový) výraz u sémanticky příznakových kategorií.“ (Zwicky 1978:137)

„Pokud je sémanticky příznakovější kategorie dekódována i jako formálně příznakovější než ta nepříznaková, mluvíme o takovém dekódování jako o ikonickém.“ (Mayerthaler 1987:48–9)

„[Meta-ikonický princip příznakovosti:] Kategorie, které jsou kognitivně příznakové, mají též tendenci být strukturně příznakové.“ (Givón 1991:106/1995:58)

„[Ikonicitá komplexity:] Příznakové formy a struktury jsou obě typicky sémanticky a strukturně složitější (nebo aspoň delší) než ty nepříznakové. (Newmeyer 1992:763)

---

¹⁷ Vzpomeňte si, že Greenberg mluvil o sémantickém kritériu jako o „fakultativním výrazu“, tj. nepovažoval příznakový člen za komplexnější a ani v tom neviděl žádnou ikonicitu. Ani Croft (2003) nerozeznává fakultativní výraz nebo sémantickou specifičnost jako kritéria příznakovosti (nulový výraz navíc považuje za porušení ikonicity, tj. striktní izomorfismus formy a funkce).

„Ikonicitu upřednostňuje morfologické označování syntakticky příznakového uspořádání.“ (Aissen 2003:449)

V návaznosti na Greenberga (1966) a Crofta (2003) tvrdím (v § 4.5), že související vlastnosti smysluplných kategorií lze vysvětlit na základě frekvenčních asymetrií. První z vlastností vysvětluje ty zbylé, a proto nemá důvod používat pro tuto souvislost další samostatný termín. Také vysvětlení pomocí ikonicity postrádá smysl (viz též Haspelmath (v přípr.)).

2.5 Příznakovost v teorii optimality

S příchodem teorie optimality (OT) v polovině 90. let se „příznakovost“ stala v generativní lingvistice mnohem významnějším pojmem. Nejčastěji se objevuje ve spojení „příznakové omezení“ a je definována jako

„jakéhokoliv omezení, které přiřazuje prvku příznaky porušení založené čistě jen na jeho výsledné formě, bez ohledu na její podobnost vstupní formě.“ (McCarthy 2002:14)

Toto je primárně v kontrastu se stabilitou (v orig. *faithfulness constraints*, pozn. překl.), která hodnotí prvky porovnáváním s jejich vstupní formou. Pojetí „příznakovosti“ je zde tudíž čistě formální, oproštěné od jakéhokoliv obsahu, redukováno na nelibost k prvkům založené pouze na jejich vlastnostech. V praxi tato omezení samozřejmě nejlépe fungují s těmi správnými prvky, takže příznivci OT nejčastěji používají omezení jako ONSET (slabika musí mít onset) a NOCODA (slabika nemusí mít kodu), spíše než „NOONSET“ nebo „CODA“ (ačkoliv žádný jiný vyšší princip tato omezení nevyklučuje).

Pokud se pustíme do studia neúspěšnějších příznakových omezení, která byla v rámci této teorie navržena, zjistíme, že jejich věcný obsah skutečně odpovídá druhům příznakovosti, které jsme probrali výše. Zdá se, že ve fonologii většina používaných příznakových omezení koresponduje s (nebo je „zakotvena“ v) fonetickou složitostí (viz § 2.2.1 výše), např. omezení jako NOCODA, *NC₁ (nazální okluziva nesmí následovat neznělou okluzivu),

*V_{oral}N (vokály nesmí být před nazálou oralizované). Alespoň některé z příznakových omezení navrhovaných pro morfosyntax se týkají smysluplných kategorií. Woolford (2001:513) tak navrhuje omezení typu *AKUZATIV a *ERGATIV, Grimshaw (2001:234) navrhuje *1ST/2ND a Aissen (1999) *SUBJEKT/PATIENS. Tato příznaková omezení korespondují s konceptuální složitostí (viz § 2.2.3 výše) a s Greenbergovými příznakovými strukturami zmiňovanými v § 2.4.

Příznaková omezení teorie optimality tudíž z velké části pokračují v tradici dřívější literatury, která se příznakovosti věnovala. Novinkou je omezení příznakového vztahu pouze na formální stavbu prvku. Pokud bychom chtěli zjistit, proč jsou omezení taková, jaká jsou, museli bychom se vrátit ke stejným otázkám, se kterými se prala i dřívější literatura: podstatné faktory jako je snadnost/složitost percepce a produkce a frekvence použití.

3 ŠEST ROLÍ PŘÍZNAKOVOSTI

Než se pustím do vysvětlování, proč by bylo vhodné od „příznakovosti“ upustit, rád bych ještě vzal v úvahu různé úrovně, na kterých tento termín hrál v odborné literatuře nějakou roli. Lingvisté bohužel často nebývají – co se týče přesného vymezení svých tvrzení – příliš explicitní. Následující seznam se snaží podat co nejúplnější výčet všech možností.

(i) Příznakovost je v určitých gramatikách mentální reprezentací.

Trubeckoj a Jakobson ve svých raných pracích chápou příznakovost jako jev vyskytující se v nějakém konkrétním jazyce (srov. Croft 1996). Příkladem může být např. opozice *t:d*. Pro některé jazyky je příznakové *d*, pro jiné naopak *t*. Podobně i Jakobsonův výrok ohledně opozice dokonavosti/nedokonavosti byl platný pouze na ruštinu. Tvrzení lingvistů Pražského kroužku se zřejmě týkala mentálních gramatik jednotlivých uživatelů jazyka, byť to výslovně nevedli.

(ii) Příznakovost je použitelná i v kognitivním kódu (= univerzální gramatice). Chomsky a Halle (1968) přišli s myšlenkou, že příznakovost je přítomna nejen jako mentální reprezentace v konkrétních jazycích, ale dá se definovat i na určité úrovni vrozeného kognitivního kódu („univerzální

gramaticce“). Tuto teorii převzala teorie optimality a pracuje s ním ve svém tvrzení, že příznaková omezení (stejně jako jiná omezení) jsou vrozenou součástí UG. Stejně tak je součástí kognitivního kódu příznakovost ve smyslu odchylky od výchozích parametrů (§ 2.3.5).¹⁸

(iii) Příznakovost jako metagramatický koncept, používaný lingvisty pro zjednodušení jejich práce. Toto je v podstatě stanovisko, které zaujal Greenberg (1966). Všiml si, že značný počet vlastností, které mají fonologické, gramatické a lexikální kategorie společné, se dá shrnout pod obecná vysvětlení formulovaná na základě příznakovosti. Nevyjádřil se ale nijak konkrétně k mentálním gramatikám ani kognitivnímu kódu. Stejně tak nepředpokládal, že tato zobecnění mají stejné vysvětlení – naopak, výslovně uvedl, že nemají. Příznakovost jako metagramatický koncept definovaný distribučními omezeními (především v souvislosti s konkurenčními syntaktickými konstrukcemi, § 2.3.4) se mentálním gramatikám uživatelů jazyka též nijak nevěnuje.

(iv) Příznakovost jako vysvětlující koncept. Ve Wurzelově (1998) pojetí (a stejně tak i dalších lingvistů zastávajících teorii přirozené morfologie) je příznakovost vysvětlující teorií sestávající se ze sady tvrzení o strukturních preferencích jazyka. Tento koncept je ještě potřeba vysvětlit pomocí příbuzných disciplín, takže sice spadá do lingvistické teorie, ale od UG je zcela oddělený, a příznakovost pro konkrétní gramatiky není relevantní. Toto pojetí je blízké Greenbergovu názoru, ale je techničtější a navíc jasně považuje příznakovost za svou součást.

(v) Příznakovost jako obecná vlastnost lidských kulturních projevů. Moravcsik & Wirth (1986) tvrdí, že lze najít souvislost mezi třemi hlavními vlastnostmi příznakovosti (obeznámenost, různorodost a jednoduchost) napříč lidskou kulturou, např. v jídle: každodenní jídlo je mnohem frekventovanější, rozmanitější a jednodušší než jídlo sváteční. Příznakovost v jazyce je tak pouze potvrzením příznakovosti v jejím širokém smyslu. Myšlenka příznakovosti jako vysoce obecné vlastnosti lidské kultury

---

¹⁸ Nicméně podle vlivného principu podmnožiny (Manzini & Wexler 1987) vzniká příznakové řazení parametrů procesem učení, a není tedy přímo součástí UG.

se objevuje již v Jakobsonově proslulém dopise Trubeckému z roku 1930 (publikován v Trubeckém (1975:162–3), citován Waughem (1982:300–301), Andersenem (1989:22) a Battistellou (1990:5); viz též Andersen (2001:25–28). Pojmy „příznakový“ a „nepříznakový“ příležitostně využívají i vědci z jiných oborů, např. sociologie (Brekhus 1998).

(vi) Příznakovost jako neodborný pojem. Když lingvisté říkají, že určité konstrukce se používají „jen za silně příznakových podmínek“ (Corston-Oliver 2003:285), že „v nepříznakové situaci“ fonologická podobnost implikuje sémantickou podobnost (Johns 1992:84) nebo dokonce že mluvčí jazyka určité věty považují za „příznakové“ (Müller 1999:782), mají zřejmě na mysli příznakový ve smyslu „(ne)obvyklý“, tedy v neodborném slova smyslu.

Mnoho čtenářů se mnou bude jistě souhlasit, že poslední jmenované použití pojmu „(ne)příznakový“ je zbytečné a měli bychom se mu vyhnout, proto se k němu již nebudu vracet. Co se týče těch ostatních, je skoro nemožné průkazně vyvrátit úplně všechny. Tvrzení ohledně mentálních gramatik (i) a kognitivního kódu (ii) je obecně těžké vyvracet a úplná zbytečnost příznakovosti jako metagramatického nebo vysvětlujícího konceptu (iii, iv) se dá dokázat jedinečně podobně vyčerpávajícím výčtem všech relevantních případů. Mým cílem je tedy především vnést do mysli čtenáře pochybnost a vypíchnout studie a jejich části, které s tímto tématem pracují.

4 SÍLA VYSVĚTLENÍ POMOCÍ FREKVENCE POUŽITÍ

4.1 Od performance ke kompetenci

Nejprve se budu věnovat frekvenci použití (s ohledem na významné kategorie), protože právě s její pomocí lze ukázat zbytečnost hned pěti významů příznakovosti z §2. Frekvence použití je vlastností parole nebo performance, a ne jazykové struktury nebo kompetence. Jen málo lingvistů mělo ve 20. století snahu vysvětlit strukturu z hlediska jejího použití. Nyní je ale zcela jasné, že frekvence není jen něčím, co s příznakovostí souvisí, ale je určujícím faktorem účinků příznakovosti na v morfosyntax (srov. Werner

1989, Fenk-Oczlon 1991, kteří vystupují konkrétně proti přirozené morfologii).

Nejméně od dob Horna (1921) a Zipfa (1935) se ví (resp. vědí ti, co se zajímají), že existuje silná vnitřní souvislost mezi délkou a frekvencí signálu, a to nejen v přirozených jazycích, ale i v jiných lidských sémiotických systémech. Už dlouho je jasné, že tomu tak bude díky principu nejmenšího úsilí nebo ekonomičnosti (viz Haiman (1983), novější polemika Hawkins (2004; kap. 3–4)).

Obecně se uznávají dva mechanismy utváření lidského sémiotického systému: zkracování znaků, pokud se zvýší jejich frekvence (a tím jejich předvídatelnost), a vytváření vzácně používaných znaků spojováním jiných znaků. Např. rozdíl mezi *vejcem* (= slepičím vejcem) a *pštrosím vejcem* mohl vzniknout dvěma způsoby: buď se spojení slov *slepičí vejce* zkrátilo na *vejce* ve chvíli, kdy se používalo stále častěji (po domestikaci slepic), anebo bylo slovní spojení *pštrosí vejce* zavedeno složením slov *pštrosí* a *vejce* tehdy, kdy se mluvilo v rozšířeném významu (*vejce* mohlo odkazovat výhradně na vejce slepičí). Ať už je v tomto případě správný jakýkoliv ze dvou uvedených výkladů, poskytují nám pěkný ukázkový příklad, který se dá vztáhnout na všechny další podobné lexikální a morfosyntaktické jevy, aniž bychom museli zmínit příznakovost.

Možnosti vysvětlení morfosyntaktické a lexikální příznakovosti pomocí frekvence si všiml už Greenberg (1966:65–69). Konstatoval, že frekvence je „vždy přítomný a mocný faktor v evoluci gramatických kategorií a je proto nápomocná při vysvětlování skutečně zjištěných synchronních stavů“ (dále rozpracoval Croft 1990:156–160). Nemohu říct, že s Greenbergem nějak zásadně nesouhlasím, ovšem jsem zajedno s ranou kritikou Mańczaka (1970): jelikož frekvence zdá se dostatečně vysvětluje většinu zkoumaných jevů, nepotřebujeme tak k tomu koncept „příznakovosti“.

Jevem, který se dá díky frekvenci použití snadno předvídat, je „převrácení příznaku“ (Mayerthaler 1981:48ff, Tiersma 1982, Croft 1990:135). Za určitých okolností můžeme u běžně nepříznakových kategorií pozorovat, že se chovají jako „příznakové“. V pár jazycích je např. singulár některých substantiv povrchově vyjádřený a koresponduje s nevyjádřeným

plurálem (velšské *plu-en* ‚pírko‘, *plu-∅* ‚pírka‘). Podobně je v některých jazycích povrchově nevyjádřená 2. os. imperativu a kontrastuje tak s povrchově vyjádřenou 3. os. (např. latinské *lauda-to* ‚ať chválí‘, *lauda-∅* ‚chval‘). Takové případy porušují ikonicitu (viz § 2.4), ale naprosto odpovídají vysvětlení založeném na frekvenci: substantiva objevující se častěji ve své plurálové formě mají tendenci mít povrchově nevyjádřený plurál, a pouze mody používané nejčastěji ve 2. osobě (zejména imperativ) mají povrchově nevyjádřený tvar 2. os. Ještě nápadnější příklady najdeme v lexiku, kde např. u označení typicky mužských profesí existují páry slov *priest/priestess* ‚kněz/kněžka‘, nebo naopak u typicky ženských profesí *nurse/male nurse* ‚ošetřovatelka/ošetřovatel‘. Witkowski & Brown (1983) ukazují, že změny frekvence v lexiku časem vedou jazykové mluvčí k přijetí nové formy daného výrazu. Takovéto „převrácení příznaku“ teoretici konceptu příznakovosti připouští jen váhavě, protože tvrdí, že příznakovost je závislá na kontextu (např. Waugh 1982:307). Jediný způsob, jak mohou být relevantní kontexty definovány, je v jejich vztahu k frekvenci použití.

„Uspořádání stupnic prominence“, které zdůrazňuje Aissen (1999, 2003) ve své práci o funkční syntaxi založené na optimalitě, není ničím jiným než formalistním vyjádřením efektů rozdílných frekvencí použití v různých kontextech. Aissen prohlašuje, že „v mnoha jazycích je vyjádření příznakového uspořádání morfoloogicky komplexnější než toho nepříznakového“ (1996:674), a odkazuje tak k tendenci Agense stát vysoko na stupnicích pro osobu, životnost a určitost (zatímco Patiens je na těchto stupnicích nízko). Tato „univerzální teorie příznakovosti“ (Aissen 1999, 708) ale lze ve své roli předpovídání kroslingvistických tendencí nahradit frekvencí použití a principem nejmenšího úsilí (Agens je prostě *mnohem častěji* určitý, Patiens je *mnohem častěji* neživotný, a tak dále; viz též Haspelmath (2004b) pro další polemiku na toto téma).

4.2 Odůvodnění rarity v textu (význam 7) a rarity ve světě (význam 8)

Zastávám názor, že frekvence/rarita v textu (tj. především v každodenní mluvě) je základní jev, který vysvětluje mnoho dalších

lingvistických jevů. Frekvence/rarita ve světě je podle mne striktně řečeno pro gramatickou teorii irelevantní, protože frekvence ve světě přímo neovlivňuje jazykovou strukturu (viz Werner 1989:42). Nemám proto potřebu dále obhajovat význam 7, protože jej považuji za naprostý základ, a jako lingvista nevidím žádný důvod k tomu zaobírat se významem 8.

V širší perspektivě je samozřejmě velmi zajímavou otázkou, proč jsou některá slova a kategorie používána častěji než jiná, byť odpověď na ni pro porozumění jazykovým strukturám nepotřebujeme. Odpovědi by navíc byly určitě různorodé, protože každý mluvčí si vybírá slova a kategorie jiným způsobem. Frekvence ve světě je jistě jedním z relevantních faktorů. Např. vyšší frekvence výskytu prvního členu z párů *cow/bull* ‚kráva/býk‘, *sheep/ram* ‚ovce/beran‘, *hen/rooster* ‚slepice/kohout‘ a *poet/poetess* ‚básník/básnířka‘ zcela jistě souvisí s faktem, že v tradiční západní kultuře ve stádech na farmách převažují krávy nad býky (Lyons 1977:308, Fenk-Oczlon 1991:367), v poezii dojdou většího uznání spíše muži než ženy apod. Většinou spolu ale frekvence výskytu v textu a frekvence ve světě vůbec nesouvisí. Např. sloveso *jíst* je mnohem frekventovanější než výraz *jít si odskočit*, byť je druhá jmenovaná aktivita pravděpodobně stejně tak častá, jako první (Ariel 2004). *Brouk* se objevuje v textu mnohem vzácněji než *pes*, i když počet brouků na světě počet psů mnohonásobně převyšuje. Je evidentní, že zmiňovaný jev není ovlivněn světem jako takovým, ale naším vnímáním a určováním toho, co je pro nás relevantní. Prézens není častější než futurum jen proto, že se v budoucnosti odehrává jen minimum událostí, ale především z toho důvodu, že o nich nemáme zatím co říct. Singulár není častější než plurál proto, že by na světě byli sami jednotlivci a žádné skupiny, ale protože lidé mají tendenci více se soustředit právě na jednotlivce (a občas za jednotlivce považovat i skupiny, např. *stádo*, *batalión*, *mračno*). Číslovka *devět* je vzácnější než *čtyři*, protože čím větší skupina, tím méně nás zajímá přesný počet. Všechna tato vysvětlení jsou zajímavá (a mohou také být zcela mylná), ale pro vysvětlení gramatiky nejsou vůbec důležitá.

Občas se tvrdí, že frekvence výskytu by neměla být považována za základ, protože je jedním z odvozených projevů příznakovosti. Mayerthaler (1981:136–140) proto tvrdí, že nepříznakovost jako nepřírozenost (význam

5) nebo konceptuální složitost (význam 6) obě vysvětlují vysokou frekvenci v textu, aniž by ale nabídly nějaký ustálený mechanismus. Ten nabízí Lehrer (1985:399) (podobně i Waugh 1982:302): „Protože se nepříznakový člen objevuje ve více kontextech a tam, kde dochází k neutralizaci kontrastu, je proto mnohem frekventovanější.“ Neutralizací můžeme objasnit část rozdílů ve frekvenci. Rychlý pohled na čísla ale čtenáře přesvědčí, že je velmi nepravděpodobné, aby se tak daly vysvětlit všechny. Podle Greenbergových čísel (1966:32) se singulár objevuje v 70–80 % případů, plurál v 15–25 %. Abychom tento rozdíl mohli nějak objasnit, ve 40–70 % případů by musel kontext podlehnout neutralizaci. Tabulka 2 uvádí pár čísel pro polární antonyma v angličtině z práce Leech et al. (2001) (stejnému tématu se ve svém příspěvku věnoval i Lehrer), Ukazuje, že „nepříznaková“ polární adjektiva jsou zhruba dvakrát až šestkrát frekventovanější než jejich „příznakové“ protějšky.

NEPŘÍZNAKOVÝ ČLEN	FREKVENCE	PŘÍZNAKOVÝ ČLEN	FREKVENCE	RATIO NEPŘÍZNAKOVÝ/ PŘÍZNAKOVÝ
<i>dlouhý</i>	392	<i>krátký</i>	198	2.0
<i>vysoký</i>	574	<i>nízký</i>	286	2.0
<i>široký</i>	165	<i>úzký</i>	54	3.1
<i>silný</i>	197	<i>slabý</i>	45	4.4
<i>pravý</i>	183	<i>falešný</i>	36	5.1
<i>plný</i>	289	<i>prázdný</i>	54	5.4
<i>krásný</i>	87	<i>ošklivý</i>	14	6.2
<i>hluboký</i>	97	<i>mělký</i>	15	6.5

Tabulka 2: Frekvence vybraných polárních antonym v angličtině (Leech et al. 2001, výskyt na milion tokenů)

Je naprosto evidentní, že kontextová neutralizace (např. doplňovací otázka *Jak dlouhé je tohle lano?*) k objasnění těchto do očí bijících rozdílů rozhodně nestačí.

Další možností, kterou nelze jen tak opominout, je fakt, že kratší výrazy se objevují častěji čistě proto, že jsou krátké, tj. směr působení a příčiny by v principu mohl být i opačný, než jak navrhuji na začátku § 4. Ve fonologii se frekvence zdá být příčinou komplexity (viz § 6 níže), nevím ale o žádném důkazu, že by to tak platilo i v morfosyntaxi. Hypotéza, že krátkost zvyšuje frekvenci, se dá snadno ověřit kroslingvistickými frekvenčními počty, především srovnáním frekvencí v jazycích s různou délkou slov. Zdá se, že v případech, jako je rozdíl mezi singulárem a plurálem, nemá délka kódu žádný nebo jen velmi malý vliv. Člověk by pak mohl považovat anglický nominální plurál za vzácnější než singulár jen proto, že má extra segment navíc (někdy i celou slabiku). Greenbergova data (1996:32) ze sanskrtu, latiny a francouzštiny (kde jsou singulár i plurál obvykle vyjádřeny stejným počtem slabik i segmentů) nicméně ukazují, že i v těchto jazycích se plurál objevuje méně než singulár (viz též Haspelmath 1999a a 2004b pro podobné argumenty v syntaxi).

4.3 Odůvodnění povrchového vyjádření (význam 3)

Vztah mezi délkou signálu a jeho frekvencí jsem už vysvětlil na začátku § 4 (viz také Haiman 1983, 1985, Croft 2003:110–117). Nulový výraz je pouze speciálním druhem krátkého výrazu, takže frekvencí lze vysvětlit jak užší (povrchové vyjádření vs. nulový výraz) tak širší význam (délka výrazu ovlivňuje náročnost jeho zpracování) formální příznakovosti. Jak si všímá Croft (2002:115–6), frekvence souvisí nejen s počtem morfémů (jak tvrdí už dříve ve Croft 1990:76), ale i s fonetickou délkou morfémů. Pokud bychom chtěli rozšířit pojetí příznakovosti na všechny situace, kdy je jeden výraz frekventovanější a tím pádem i kratší než jiný, museli bychom vztáhnout příznakový vztah i na výrazy jako *ten/hundred* ‚deset/sto‘, *son/brother* ‚syn/bratr‘, *stomach/appendix* ‚žaludek/slepé střevo‘, *sparrow/albatross* ‚vrabec/albatros‘, *comma/apostrophe* ‚čárka/apostrofo‘, *moon/Uranus* ‚měsíc/Uran‘, *walk/gallop* ‚jít/klusat‘, *flu/leucemia* ‚chřipka/leukémie‘. Greenberg tak činí u prvních dvou párů, ale je mnohem lepší být s takovým vysvětlením opatrný a „příznakovost“ zde radši eliminovat a tyto příklady rovnou vysvětlit a popsat pomocí frekvence a fonetické délky.

4.4 Odůvodnění konceptuální složitosti (význam 6)

Častěji používaná kategorie je nejen kratší, ale v mnoha případech i jednodušší na zpracování oproti té méně používané (viz např. Fenk-Oczlon (1991:373–381) pro roli frekvence v osvojování jazyka a jazykových nedostatků, zpracování a vyrovnání). Souvislost mezi frekvencí použití a jednoduchostí zpracování je známa i z literatury o psychologii. Např. pokud „je pro děti zpracování pasivních vět a jejich osvojení těžší než vět aktivních“ (Givón 1991), je to pravděpodobně jejich menší frekvencí, a ne příznakovostí.

V jiných případech je zase „konceptuální složitost“ zjevně důvodem nízké frekvence určitých kategorií. Langacker (1991:74) má podle všeho pravdu, když říká: „pochopení jednoduchého příkladu je mnohem snazší než takového, který zahrnuje mnohočetné významy“. Přinejmenším to vysvětluje, proč používáme singulár častěji než plurál.

Frekvence použití je proto v některých případech vysvětlením konceptuální nebo kognitivní jednoduchosti a v jiných případech je tomu právě naopak. Koncept „příznakovosti“ zde není vůbec potřeba.

4.5 Odůvodnění multidimenzionální korelace (význam 12)

Po představení souvislostí s příznakovostí Greenberg (1966:65) usuzuje, že co se týče gramatiky a lexika, frekvence použití je pro ně „primární“, tj. vysvětluje další souvislosti s příznakovostí. Podle něj by dokonce termíny příznakový/nepříznakový měly být definovány jako „méně/více frekventovaný“ (str. 67). K tomu Croft (2003:102) dodává: „obecnějšími teoretickými koncepty jsou právě ekonomická a ikonická motivace, a ne typologická příznakovost.“ Mańczak (1970) Greenberga kritizoval za používání pražského pojetí „příznakovosti“ k označení jevu, který lze zcela odvodit pouze od frekvence, a já s ním v tomto souhlasím. Takovéto rozšířené použití „příznakovosti“ se ale objevuje už u Jakobsona (1963) ve fonologii, a Greenbergovi zajisté musela Jakobsonem později předpokládaná příznaková univerzália připadat mnohem zajímavější než striktně jazykově dané, čistě klasifikační pojetí příznakovosti ze 30. let.

Rád bych krátce shrnul, jak lze pomocí frekvence použití vysvětlit následující souvislosti:

(i) Textová frekvence. Sama je vysvětlujícím faktorem. ??

(ii) Strukturní kódování. Jak je vidět výše v § 4.1, ekonomičnost gramatických systémů plyne z použití nulového výrazu jako varianty v paradigmatu nejfrekventovanější kategorie. Mluví tak činí (někdy i nevědomě) zkracováním původně povrchově vyjádřených segmentů nebo použitím té nejfrekventovanější formy jako nového výchozího základu.

(iii) Flektivní diferenciaci. Více frekventované kategorie vykazují větší míru alomorfismu nebo více odchylek, protože u často se objevujících kategorie se tyto výjimky snáze zapamatovávají. Analogicky k tomu méně frekventované formy „dodržují pravidla systému, protože jen opravdu časté formy jsou schopné si své výjimky udržet.“ (Greenberg 1966:68–69). Jak dodává Mańczak (1970:33–34), stejné pravidlo platí i pro lexikum: supletivismus a jiné nepravidelnosti se objevují především u vysoce frekventovaných slov (srov. *brother/sister* ‚bratr/sestra‘, *stallion/mare* ‚hřebec/klisna‘, vs. *lion/lioness* ‚lev/lvice‘, *male hippo/female hippo* ‚hroch/hrošice‘). Stejný princip platí i pro synkretismus (a defektivnost): synkretismus se obecně ve větší míře objevuje v ojedinělých flektivních kategoriích (a tedy i v ojedinělých slovech/slovních typech), protože je náročně zapamatovat si odlišné, málo se vyskytující formy (Croft 2003:113; Hawkins 2004: kap. 4).

Croft (2003) tyto tři vlastnosti – frekvenci, kódování a diferenciaci – považuje za základní parametry příznakovosti. Je ovšem ještě jedna vlastnost, která se dá pomocí frekvence vysvětlit:

(iv) Fakultativní výraz. Greenberg udává příklady fakultativních plurálů, duálů a budoucích a minulých časů. Nejdřív se podívejme na fakultativní plurál, jaký je např. v korejštině. „Singulárová“ forma (která může ale označovat i skupinu) v podstatě singulárový význam nemá, je spíše „obecným označením“ čísla (Corbett 2000:9–19). Jako singulár je interpretována pouze díky svému velmi častému výskytu: např. slovo *chayk* ‚kniha‘ se nejčastěji používá k označení jedné knihy, takže mluvčí jej přijali jako základní označení a mění jej, jen když potřebují (více viz § 5).

Zbývající dvě vlastnosti pomocí frekvence zdá se vysvětlit nejdou. Jak už bylo zmíněno v § 2.4, „typologická implikace“ (vi) není empiricky ověřitelným faktem. Co se týče kontextové neutralizace (v), Croft (2003:100–101) tvrdí, že s jinými vlastnostmi zkrátka nijak nesouvisí: „neexistuje zde žádná kroslingvistická shoda na tom, která hodnota bude vybrána.“ V některých jazycích je např. maskulinum používáno pro objekty neznámého rodu, zatímco jiné jazyky používají femininum (např. Jarawara, Dixon 2004:286). Greenberg též poznamenal, že dáno do souvislosti se synkretismem, neutrum je v indoevropských jazycích nejpříznakovějším mluvnickým rodem (1966:39–40), v souvislosti s kontextovou neutralizací se ale neutrum naopak chová jako nepříznačné (1966:39–40). I v angličtině lze plurálové zájmeno *they* ‚oni‘ použít v singuláru, pokud dojde k neutralizaci rodu.

Jediné zobecnění, které zřejmě funguje napříč jazyky, je konzistentní používání singuláru a forem shodujících se s 3. os, pokud ve větě chybí řídicí větný člen (nebo nemá odpovídající mluvnické kategorie). Většina takových případů se dá vysvětlit ekonomičností, protože 3. os. sg. obvykle bývá povrchově vyjádřena nejmenším počtem segmentů. Bylo by neekonomické použít formu, která je povrchově vyjádřena více segmenty, když vlastně nesdělujeme žádnou relevantní informaci. Malá část případů ale zůstává nevysvětlena, např. v latině, která ve flexi verbálního subjektu nemá žádné nulové výrazy, se 3. os. (spíše než jakákoliv jiná) objevuje ve spojení s bezpodmětným slovesem, jako je *pluit* ‚prší‘, nebo *oportet* ‚je potřeba‘. Z čistě ekonomického pohledu bychom v takovém případě očekávali speciální nulovou formu (*plui*, *oportet*).¹⁹ Tato malá část případů sotva stačí k obhájení použití „příznakovosti“ v lingvistice.

---

¹⁹ Tento případ zřejmě souvisí s faktem, že některé jazyky v takových konstrukcích vyžadují expletivum, jako např. anglické *it* nebo francouzské *il*.

5 NAHRAZENÍ „SÉMANTICKÉ PŘÍZNAKOVOSTI“

Sémantická příznakovost bývá občas považována za extrémně obecný jev, který zahrnuje mnohem víc než jen pár gramatických a lexikálně sémantických kontrastů. Greenberg (1966:25) se např. odvolává na

„velmi rozšířenou lidskou tendenci brát jeden z opozitních členů dané kategorie za nepříznakový, tedy reprezentující celou kategorii, nebo jako opozitní člen par excellence k tomu příznakovému“

a zmiňuje její roli v chápání matematických symbolů („5“ může znamenat „|5|“ nebo „+ 5“), a časté dvojí použití výrazu pro „člověka“ k označení člena kmene mluvícím daným jazykem (např. v jazyce Maidu, *majdy* znamená ‚člověk‘ nebo ‚člen kmene Maidu‘, proti tomu stojí „příznakové“ výrazy *kombom majdy* ‚Yana člověk‘, *wolem majdy* ‚bílý člověk‘ atd.).

Této obecné vlastnosti „lidského uvažování“, kterou zde zmiňuji, tedy že komunikaci řídí velmi obecné pragmatické principy, si všímají i práce navazující na názory Herberta Gricea (např. Horn 1984, Levinson 2000). Konkrétně v případech jako je *majdy* se uplatňuje vysoce obecný princip informativnosti („I-princip“), který posluchači umožňuje rozvést význam sdělení v případě, že jej mluvčí nijak blíže nespecifikuje. Proto *pokud p, q* se dá interpretovat jako implikace ‚pokud a pouze pokud p,q‘, a *p a q* můžeme interpretovat jako znamenající ‚p a proto q‘. Podobně v kontextu kmene Maidu slovo *majdy* ‚člověk‘ bude běžně chápáno jako označení člověka příslušejícího ke kmenu, protože pokud by mluvčí náhodou zamýšlel opak, použil by pochopitelně jiný výraz. Slovo *majdy* nutně nemusí být polysémní nebo mít dvě funkce. Zřejmě prostě znamená ‚člověk‘ a samostatné slovo pro označení příslušníka kmene jazyk Maidu zkrátka nemá. Odvolávat se na příznakovost v těchto případech není potřeba. K porozumění jazykovým funkcím a struktuře jsou potřeba Griceovy pragmatické principy interpretace výpovědi, i když jsou dost obecné.

Podobná myšlenka rozdílu mezi sémantickým obsahem (co je řečeno) a pragmatickou implikaturou (co je komunikováno) je přítomna už v Jakobsonově (1932 [1971:3–4]) pojednání o podmínkách, za kterých se objevuje nulový význam nepříznakového členu (reprezentující kategorii jako celek, např. ruské *osěl* pro ‚osly obecně‘) namísto minusového významu (reprezentujícím opak *par excellence* k příznakovému členu, např. *osěl* pro ‚osla mužského rodu‘).²⁰ Jakobson říká, že minusový význam je jen situačně podmíněným použitím kategorie (tj. implikaturou), který bychom si neměli plést s obecným významem (tj. jeho sémantickým obsahem). Bohužel nijak nespecifikuje, za kterých podmínek se minusový význam vyskytuje. Waugh (1982:304) říká, že se objevuje ve „vzájemně odlišných kontextech s implicitním nebo explicitním rozdílem mezi příznakovým a nepříznakovým.“ Jakobson uvádí následující příklad, kde interpretace slova *osěl* jako ‚osel mužského rodu‘ (minusový význam) vzniká díky kontrastu v kontextu.

- (3) *Èto oslíca? Nét, osěl.*
‚Je to oslice? Ne, osel.‘

Nicméně ve většině lexikálních párů, kdy je jeden ze členů sémanticky specifitější, se v kontrastivním kontextu žádný minusový význam neobjevuje:

- (4) a. *Is that a bus? *No, a vehicle.*
‚Je to autobus? *Ne, to je dopravní prostředek.‘
b. *Is that a microorganism? *No, an organism.*
‚Je to mikroorganismus? *Ne, je to organismus.‘
c. *Is that horse galloping? *No, it's moving.*
‚Ten kůň cválá? *Ne, hýbe se.‘

---

²⁰ Termíny „nulový význam“ a „minusový význam“ používá Waugh (1982).

Tradice navazující na Griceho obecně předpokládá, že k aktivaci implikatur založených na informativnosti (typu ‚člověk‘ v jazyce Maidu) nejsou potřeba žádné speciální kontexty. Naopak, tyto implikatury jsou potlačeny pouze za specifických podmínek, zejména když jsou výslovně ve vzájemném rozporu (‚Je to člověk, ale není z našeho kmene.‘). Proto nemohou implikatury založené na informativnosti platit pro všechny páry, jako je např. ruské *osěl/oslíc*a (nebo analogické *lion/lioness* v angličtině).

Víme, že pragmatické inference (implikatury) se mohou stát nakolik obecnými, až je přestáváme vnímat jako součást toho, co je komunikováno, ale jako součást toho, co je řečeno (tj. stanou se nezrušitelnými). Vysvětlím na příkladu slova *Amerika*: původně se jednalo o označení kontinentu na západní hemisféře, který Evropané objevili v roce 1492. Angličané tak samozřejmě označovali především jimi osídlenou část kontinentu a dnes *Amerikou* nazýváme obvykle jen Spojené státy americké. Vrátit se k původnímu významu slova a oddělit od něj tuto obohacující složku významu je v angličtině už nemožné (**Jsem z Ameriky, konkrétně z Jižní Ameriky.*). Obohacený význam se již stal konvencí.

Podobně Witkowski & Brown (1983:571–2) zaznamenali „převrácení příznakovosti“ u slova *čih* ‚jelen‘ v několika mayských jazycích v Chiapas (Mexiko). Když evropští dobyvatelé přivezli ovce, místní obyvatelé je nazývali ‚bavlnový jelen‘ (Tzeltal: *tunim čih*, Tzotzil: *tušnok’ čih*). Postupem času se ovce stávaly pro jejich kulturu čím dál důležitější a upřesňující označení už nebylo potřeba, a tak teď slovo *čih* označuje ‚ovci‘. Když mluví o jelenovi, používají v jazyce Tzotzil fakultativní modifikátor *te?tikil* ‚divoký‘ (*te?tikil čih*), takže samotné slovo *čih* je nadále ve vyjádření rozdílu mezi ovci a jelenem trochu vágní. Naopak v jazyce Tenejapa Tzeltal je modifikátor obligatorní, a samotné *čih* znamená vždy jen ‚ovce‘. Co bylo původně implikaturou založenou na informativnosti je nyní konvencionalizovaným významem.

Abychom mohli vysvětlit, proč je v ruštině možné říct *Èto oslíc*a? *Nét, osěl* ‚To je oslice? Ne, osel‘ a v angličtině *Is that a lioness? No, a lion* ‚To je lvice? Ne. lev‘, musíme počítat s určitou konvencionalizací. Pár *lioness/lion* je podobný páru *female frog/frog* ‚žába/žabák‘ (kde je jednoduchý vztah

hyponymie/hyperonymie) a páru *princess/prince* ‚princezna/princ‘ (vzájemně se vylučující členy). Sufix *-ess* mohl dříve fungovat stejně jako adjektivum *female*, takže se jednalo čistě o homonymii. Pokud ale nyní chceme hovořit o ženě, je sufix *-ess* obligatorní, označení *prince* platí pouze pro muže. Toto je velmi podobné zúžení významu slova *Amerika* na Spojené státy americké a nutnosti použít modifikátory *Severní* a *Jižní*, pokud mluvíme o kontinentech. Pár *lioness/lion* začíná vykazovat začínající konvencionalizaci.

Někdo by nyní mohl namítnout, že speciální termín „příznakovost“ je vhodný právě pro páry se vznikající konvencionalizací (jako je *oslíca/osěl* a *lioness/lion*). Když ale kromě předpokladu kontrastu vezmeme v úvahu i dodatečná behaviorální kritéria, vidíme, že různé druhy termínových párů mají dost různé chování, a že nám k popisu tedy nestačí pouze kategorie „žádná konvencionalizace“, „začínající konvencionalizace“ a „plná konvencionalizace“. Nazývájme teď členy termínového páru jako „termín-1“ a „termín-2“.

Nejméně přísným kritériem je heterogenost plurálů, tj. plurál termínu-1 označuje skupinu, do které patří i pojmy označované plurálem termínu-2. *Lions* ‚lvi‘ tak označují skupinu lvic i lvů, v němčině např. *Ärzte* (plurál od *Arzt* ‚lékař‘) označuje skupinu lékařů i lékařek. Ve španělštině dokonce slovo *padres* (plurál od *padre* ‚otec‘) označuje oba rodiče, tedy otce a matku.

Dalším kritériem je však použití termínu-1 v konkrétním odkazu na termín-2. To je možné s párem *lion/lioness*, ale ne s německým *Arzt/Ärztin* nebo španělským *padre/madre*:

- (5) a. *I saw a lion. (It was a lioness.)*
‚Viděl jsem lva. (Byla to lvice.)
b. **Ich sah einen Arzt. (Es war eine Ärztin.)*
‚Viděl jsem doktora. (Byla to doktorka.)
c. **Vi a un padre. Fue una madre.*
‚Viděl jsem otce/rodiče. Byla to matka.‘

Abychom otestovali, zda se jedná o pravou hyponymii, použijeme formulaci „termín-2 je (konkrétní druhem) termínu-1“. Díky tomu zůstane hyponomie ve výrazech *Arzt/Ärztin*, ale pár *cow/bull* ‚kráva/býk‘ ji ztratí (ponechme stranou slova *king/queen* ‚král/královna‘).

- (6) a. *A lioness is a female lion.*
(dosl.) ‚Lvice je ženský lev.
b. *?Eine Ärztin ist ein weiblicher Arzt.*“
(dosl.) ‚Lékařka je ženský doktor.‘
c. **A bull is a male cow.* (Lyons 1977:309)
(dosl.) ‚Býk je mužská kráva.‘
d. **A queen is a female king.*
(dosl.) ‚Královna je ženský král.‘

Leč jiná kritéria, jako je „ten 1 je 2“ (např. *Ten lev je lvice/??Ta kráva je býk.*) a neurčité použití 1 pro 2 (*Sháním lva* může znamenat, že mé hledání uspokojí jak lev, tak i lvice, srov. Doleschal 1995) mohou přinášet různé výsledky. A některé lexikální prvky se mohou chovat zcela idiosynkraticky: *man* ‚muž‘ je v angličtině jediné slovo, které má inkluzivní význam pouze v generickém kontextu (stejně tak inkluzivní plurál je možný jen v tomto kontextu). Chování těchto a několika dalších párů ukazuje Tabulka 3.

termín 1	termín 2	zahrnutí předpokladu kontrastu (toto je 1, ne 2')	specifické užití 1 jako 2 ,viděl jsem 1' (ve významu ,viděl jsem 2')	,1 je 2'	hyponymie (2 je určitým druhem 1')	neurčité použití 1 pro 2 (,Sháním 1' zahrnuje i 2)	heterogenní plurál (1 ve svém plurálu obsahuje 1 i 2)
<i>vozdlo</i>	<i>autobus</i>	Y	Y	Y	Y	Y	Y
<i>voják</i>	<i>generál</i>	??	Y	Y	Y	Y	Y
<i>lev</i>	<i>lvice</i>	??	Y	Y	Y	Y	Y
<i>kráva</i>	<i>býk</i>	—	?	??	?	?	Y
<i>dům</i>	<i>kostel</i>	—	?	??	??	?*	?
<i>lékař</i>	<i>lékařka</i>	—	—	—	?	Y	Y
<i>otec</i>	<i>matka</i>	—	—	—	—	—	Y
<i>muž</i>	<i>žena</i>	—	—	—	—	—	(Y)
<i>král</i>	<i>královna</i>	—	—	—	—	—	—

Tabulka 3: Rozdílné termínové páry a různá potenciální kritéria „příznakovosti“

Tato tabulka ukazuje zajímavou strukturu. Prohlásit termín-1 za „nepříznakový“ a termín-2 za „příznakový“ nám ale k popsání ani porozumění této struktury moc nepomůže. Žáci učící se jazyk si musí osvojit mnoho specifických vlastností těchto slov, a tak se lingvistický popis též nemůže spokojit s takovým jednoduchým rozdělením. Abychom mohli doopravdy vysvětlit, o co se zde jedná, musíme vzít v potaz celou škálu faktorů, frekvenci použití samozřejmě nevyjímaje: v párech *dog/bitch* a *lion/lioness* mají *bitch/lioness* mnohem nižší proporcionální frekvenci než *queen* z páru *king/queen*, takže není překvapivé, že se chovají podobně jako hyponymum *dog* (jiný efekt frekvence najdeme v párech, které s mluvnickým rodem nemají nic společného: v párech jako *vehicle/bicycle* ‚dopravní prostředek/bicykl‘ je termín-2 o dost frekventovanější. Naproti tomu v párech typu *soldier/general* ‚voják/generál‘ je rozhodně frekventovanější termín-1. Opět, frekvence je zjevně relevantní pro vysvětlení rozdílu v chování.).

Také v gramatické sémantice je hyponymie nebo sémantická specifikace nedostatečným vysvětlením pro sémantickou příznakovost.

Stejně jako v lexikální sémantice (a možná ještě více), neutralizující kontexty jsou značně specifické a je potřeba se je naučit pro každý jazyk (a v něm pak pro každou kategorii) zvlášť. V mnoha minulých časech v angličtině není možné použít tvar prézenta, a to ani když je sloveso redundantní (**Yesterday I lose my keys* ‚Včera ztratím klíče‘), a podobně singulár není možné použít pro plurálovou referenci ani tam, kde by teoreticky nebyla potřeba (**three books* ‚tři kniha‘). V mnoha jazycích je taková kombinace zcela v pořádku (některé v kombinaci s numerálií umožňují pouze použití singuláru). V ruštině je v mnoha kontextech podobně obligatorní (a údajně příznakový) vid dokonavý, ale samotná pravidla použití dokonavého/nedokonavého vidu jsou velmi komplikovaná a specifická pro každý jazyk.

Můžeme tak shrnout, že gramatiky se nestanou nijak elegantnějšími, pokud na ně aplikujeme příznakovost. Ať už je vysvětlení kroslingvistické a intra-lingvistické rozmanitosti kontrastů v lexikální a gramatické sémantice jakékoliv, příznakovost nám nepřinesla užitečné vysvětlení ani k jednomu z nich.

Co zůstává platné je kroslingvistická tendence k distribučním asymetriím, která byla výše uvedena a dána do souvislosti s povrchoým vyjádřením segmentů a frekvencí: více frekventovaný člen opozice mívá tendenci skládat se z méně segmentů nebo nulového výrazu (viz § 4) a mívá širší distribuci. U termínů jako *lion, cow, dog* ale není široká distribuce dána jejich vysokou frekvencí – je to spíše jejich širokým významem, který je v konečném důsledku daný nízkou frekvencí opozitního členu.

6 NAHRAZENÍ „FONOLOGICKÉ PŘÍZNAKOVOSTI“

V poslední době se příznakovosti ve fonologii podrobně kriticky věnovali Hume (2004) (*„Deconstructing markedness“*) a Blevins (2004) (viz též Gurevich 2001). Blevins konstatuje, že se svým přístupem, který zdůrazňuje roli pravidelností zvukových změn ve vysvětlování synchronních gramatik (*„Evolutionary Phonology“*),

„příznakovost nemá v synchronní fonologii svou jasnou roli. Absolutní univerzália a univerzální tendence ve zvukových strukturách vznikají z obecných jazykových změn a v gramatice nemají vlastní nezávislý status... Máme dost ověřených důkazů proti zařazení příznakovosti do synchronních gramatik.“ (Blevins 2004:20)

Hume a Blevins příznakovost zlehčují, protože se jedná o příliš abstraktní pojem, a raději by související jevy vysvětlili přímo z hlediska fonetiky, použití jazyka a jazykových změn.²¹

Ale i ti, kteří se více zabývají těmi nejabstraktnějšími vlastnostmi kognitivního kódu, mají dobré důvody k tomu být k příznakovosti podezřívaví. Hale a Reiss (2000:162), kteří zastávají striktní antifunkcionalistický postoj jako Chomsky, si tak všímají:

„[M]noho tzv. fonologických univerzálií (často prezentovaných pod hlavičkou příznakovosti) je ve skutečnosti průvodním jevem odvozeným od průsečíku extragramatických faktorů, jako je akustická výraznost a povaha jazykových změn.“

Protože ve fonologii už k poměrně radikálnímu zpochybnění relevance „příznakovosti“ došlo, můj příspěvek k fonologické příznakovosti bude relativně stručný.

Svůj přehled významů v § 2 jsem začal bodem „zpřesnění fonologické distinkce“ (význam 1), protože právě to je původním významem pojmu „příznakový“. Trubeckému byla jediným kritériem k určení „příznakového“ členu neutralizace v konkrétním jazyce (něco jako omezená distribuce, význam 10). Ale už Jakobson (1941) dal do souvislosti asymetrie ve fonologických opozicích s rozdíly ve fonetické komplexitě a „kontrastivní

---

²¹ Srov. též s formulacemi, jako je ta následující ze závěrečného odstavce z práce Crosswhita (2004:226): „[...] nic jako jednotný koncept příznakovosti neexistuje [...] Fonologický koncept příznakovosti byl v podstatě nahrazen fonetickými hodnotami, které jsou ve fonologii zakotvené pomocí foneticky motivovaných omezení.“

optimalitou“ (viz 1941 [1962:373–394]), takže byl prvním, kdo zavedl pojetí příznakovosti jako univerzální vlastnosti zvuků, která pramení z fonologické složitosti (význam 4). Ve stejné studii také říká, že se příznakovost promítá do typologických struktur (jazyky mají příznakové fonémy jen pokud mají korespondující nepříznakové fonémy, význam 9) a do pořadí vzniku a ztrát fonologických kontrastů. Greenberg (1966) se povaze fonologických systémů jako takových nevěnoval, ale zdůraznil očividnou univerzální souvislost mezi neutralizací, typologickou implikací, frekvencí výskytu a dvěma dalšími jevy: střídáním alofonů a fonémickou diferenciací. Následující pozorovatelné jevy by tudíž měly všechny identifikovat stejné vlastnosti jako příznakové a nepříznakové:

(i) Neutralizace: Při neutralizaci nepříznakový člen zaujme místo příznakového (např. v němčině je u okluziv stojících na konci slabiky neutralizována opozice znělosti ve prospěch neznělé hlásky).

(ii) Typologická implikace: Pokud jazyk obsahuje příznakový člen, pak obsahuje i nepříznakový.

(iii) Frekvence: Nepříznakový člen je frekventovanější než příznakový.

(iv) Střídání alofonů: Nepříznakový člen vykazuje větší alofonové variace než příznakový (např. v jazyce Nootka mají neglotalizované okluzivy aspirované i neaspirované alofony, zatímco ty glotalizované mají alofon jen jeden).

(v) Fonémická diference: Nepříznaková hodnota může být více diferencovaná, tj. více fonémů může mít tuto hodnotu (jazyky např. mívají více nenazálních vokálů než nazálních, a nikdy naopak).

Greenberg proto viděl fonologickou příznakovost jako multidimenzionální souvislost, stejně jako příznakovost morfolgickou a lexikální (viz § 2.4, § 4.5 výše), a zdůrazňoval podobnost mezi charakteristikami v (i)–(v) a těmi, které identifikoval v morfologii a lexiku (viz též Croft 1990: kap. 4). Greenberg nicméně také poznamenal, že frekvence není jediným vysvětlujícím faktorem této souvislosti, na rozdíl od gramatiky a lexika, a ani Croft (2003:117–120) fonologické souvislosti do svého konceptu příznakovosti nezahrnul.

V nedávných pracích věnujících se fonologické příznakovosti (např. McCarthy & Prince 1994, de Lacy 2002, Rice 2003) se do popředí dostaly jiné dvě souvislosti s příznakovostí:

(vi) Nestabilita asimilace: Nepříznakové segmenty podléhají asimilaci snadněji než příznakové (např. korejské *kotpalo* → *koppalo* ‚přímý‘, ale *papto* ‚rýže‘ se nemění na **patto*, Rice 2003:395).

(vii) Vložení nepříznakového segmentu: Při epentezi dochází ke vkládání pouze nepříznakových segmentů (např. [ə], [t]).

Stejně jako u morfologie a sémantiky zde vyvstává otázka, zda jsou tyto souvislosti vlastně statisticky ověřitelné,²² většina důkazů pro (nebo proti) je totiž neoficiálního rázu. Ale i z těchto neověřených důkazů je zřejmé, že by stálo za to tyto různorodé navzájem související vlastnosti jednotlivě obhájit, spíše než se snažit udržet souvislost s „příznakovostí“ (která je možná součástí jednotlivých gramatik nebo samotné univerzální gramatické, tj. kognitivního kódu gramatik).

Jak podotýká Croft (2003:120), vysvětlení těchto souvislostí „pravděpodobně nalezneme v artikulační a akustické fonetice“, začněme tedy s „příznakovostí jako fonetickou složitostí“ (význam 4, § 2.2.1 výše). Stejně jako je konceptuální složitost v příčinné souvislosti s raritou v textu (viz § 4.4), i fonetická složitost nebo komplexita s raritou souvisí. Systémy fonémů jsou mnohem efektivnější (a pro mluvčí jazyka jednodušší), pokud upřednostňují artikulačně jednodušší segmenty před komplexnějšími.²³ Pokud by se v jazyce objevovaly ejektivní nebo palatalizované konsonanty častěji než jejich „obyčejné“ protějšky, pro adresáta by se sice nic nezměnilo, ale mluvčí by vyloženě trpěl. Tato úvaha tedy pracuje s ekonomičností, podobně jako vysvětlení souvislosti mezi frekvencí a krátkostí formy (§ 4.3). Příčinný vztah tedy zřejmě platí na obě strany (jako u konceptuální složitosti, § 4.4): artikulační komplexita může způsobit raritnost (protože mluvčí

---

²² Např. de Lacy (2002:6) tvrdí, že „v asimilaci a splývání žádné asymetrie neexistují“, zcela v kontrastu s tím, co se zdá být většinovým názorem.

²³ To samé platí i pro jiné fonologické jednotky jako jsou slabiky, ale abych svůj příklad zjednodušil, zaměřil jsem se jen na segmenty.

preferují pro často se vyskytující předměty onačení skládající se z jednodušších segmentů, a to se nutně promítá do systému) a frekvence může způsobit jednoduchost artikulace (protože když se kontrasty stanou zbytečnými a zmizí, dojde zákonitě ke zjednodušení artikulace). To samé platí pro percepční složitost: percepčně salientní (= percepčně jednoduché) segmenty budou mluvčími v diskurzu preferovány a budou tudíž v systému frekventovanější. Podle Huma (2004:[7]) mají „zvukové sekvence s výraznějším signálem [tj. percepčně více salientní zvukové sekvence] tendenci být systémově stabilnější a následkem toho se typicky objevují ve více slovech než ty nevýraznější“.

Fonetická složitost je většinou také příčina většího distribučního rozsahu některých segmentů (včetně neutralizace). Německé znělé okluzivy se z fonetických důvodů neobjevují ve finále slabiky, protože zachování znělostních rozdílů je na této pozici těžké (viz např. Blevins 2004:103–106). V bulharštině je v nepřízvučných slabikách neutralizován kontrast mezi /i/-/e/ a /u/-/o/ ve prospěch vyššího vokálu z dvojice (Trubeckoj 1939:73), protože /i/ a /u/ jsou více salientní a kontrastují s /a/ lépe než /e/ a /o/ (Crosswhite 2004). Distribuční omezení foneticky složitějších segmentů dále přispívají k vyšší frekvenci těch jednodušších, ale sotva stačí k objasnění rozdílů (srov. analogickou diskuzi v § 4.2), protože komplexnější segmenty jsou obecně vzácnější také v pozicích, které neutralizované nejsou (např. palatalizované konsonanty v ruštině jsou též vzácnější před vokály, stejně tak v němčině jsou vzácnější neznělé okluzivy v iniciále slabiky).

Typologické implikace můžeme rovněž vysvětlit pomocí fonetické složitosti, pokud budeme vycházet z obecně přijímaného pravidla, že schopnost plnit složitější role implikuje schopnost plnit i jednodušší role. Mluvčí s dokonalou výslovností znělé uvulární okluzivy [g] by měl být schopný vyslovit i velární [g]. A i kdyby z nějakých důvodů /g/ z jazyka zmizelo, /g/ by se pravděpodobně brzy začalo vyslovovat jako /g/, protože by už nemělo smysl vyslovovat artikulačně namáhavé [g]. Podobně pokud je adresát schopen vnímat poměrně málo salientní kontrast jako je mezi [ø] a [e], měl by být schopen rozlišit také rozdíl mezi [i] a [e] (to vede k typologickému pravidlu, že /ø/ v systému implikuje /e/). A pokud by /e/ ze

systému zmizelo, výslovnost /ø/ se dost pravděpodobně změní na /e/, kontrast se tudíž stane maximálně salientním.²⁴

Další souvislosti s fonologickou „příznakovostí“ lze vysvětlit pomocí frekvence použití a předvídatelnosti (Hume 2004). Vzácně se vyskytující segmenty jsou neočekávatelné, tj. těžko předvídatelné, proto odolávají asimilaci. Oproti tomu „čím větší je předvídatelnost určitého prvku, tím menší má daný prvek informační obsah a [...] je snáz nahraditelný“ (Hume 2004:§5.1). Vysvětlení asimilační nestability si je tedy velmi podobné s výše uvedeným vysvětlením pro artikulační jednoduchost. Hume též argumentuje, že výskyt „nepříznakových“ vokálů v epentezi je dán jejich vysokou frekvencí: je to právě „předvídatelnost segmentu v daném kontextu, co je zásadně určující v tom, zda bude daný vokál vnímán jako epentetický“ (Hume 2004:§5.3).

Jelikož se frekvence může v různých jazycích do určité míry lišit, jsou její účinky napříč jazyky různé. Takže zatímco anglicky mluvící děti si obvykle osvojí /t/ dříve než /k/, japonsky mluvící děti mají větší potíže právě s /t/. Důvodem je prostě fakt, že v Japonštině je /k/ mnohem frekventovanější (Hume 2004:§5.2, citace příspěvku Mary Beckham a kolegů).

Fonologické a sémantické kontrasty jsou si tedy podobné v tom, že pro oba nacházíme důkazy v kroslingvistických souvislostech mezi značným množstvím nezávislých vlastností. Nicméně stejně jako v případě rozhodujících (lexikálních a morfologických) kategorií, ani zde není „příznakovost“ potřeba, protože souvislosti mohou být vysvětleny přímo s odkazem na fonetické faktory a frekvenci použití. Abstraktní pojetí příznakovosti, ať už zamýšlené jako tvrzení o kognitivním kódu, jako výhodný metagramatický termín nebo jako vysvětlující koncept v samostatné teorii příznakovosti (viz § 3), pouze ztěžuje porozumění kroslingvistickým a jazykově konkrétním strukturám.

---

²⁴ Trochu odlišné diachronní vysvětlení navrhuje Greenberg (1966) a Bybee (2001:202).

7 NAHRAZENÍ „PŘÍZNAKOVOSTI JAKO MORFOLOGICKÉ SLOŽITOSTI“

Teoretici přirozené morfologie nadnesli o „přirozenosti“ (= nepříznakovosti) morfologických struktur několik tvrzení. Zdůrazňovali především, že čím lépe si struktura vede ohledně „parametrů přirozenosti“, tím frekventovanější bude uvnitř a napříč jazyky, a tím robustnější bude mít základ v psycholingvistice a jazykových změnách. Hlavními univerzálními parametry přirozenosti jsou konstrukční ikonita, uniformita a transparentnost (viz § 2.2.2). Nejprve se jim budu věnovat jednotlivě a poté postoupím k diskuzi o „systémově závislé“ přirozenosti.

Konstrukční ikonita v podstatě znamená, že „co je sémanticky ‚více‘ by mělo být i konstrukčně ‚více“ (Mayerthaler 1981:25, srov. Wurzel 1994:2592). Toto už bylo zmíněno na konci § 2.4, kde jsem ukázal, že základní generalizace lze jednoduše vysvětlit pomocí ekonomičnosti: co je často používáno je vždy kratší, a to v jakémkoliv komunikačním systému. Není třeba se odvolávat na princip ikonity (viz též Haspelmath (v přípr.)). Teoretici přirozené morfologie přišli s propracovanou stupnicí maximální ikonity (přidání segmentu, jako v anglickém *boy/boys* ‚kluk/kluci‘), minimální ikonity (kategorie se liší jen ve tvaru kořenu, jako v *goose/geese* ‚husa/husy‘), non-ikonity (jako u *sheep/sheep* ‚ovce/ovce‘) a kontra-ikonity (jako ve velšském *plu-en/plu* ‚pírko/pírka). Kontra-ikonitu bychom neměli brát v úvahu, jak ostatně předpovídá i ekonomičnost založená na frekvenci. U non-ikonity je zjevný problém v její neinformativnosti (ačkoliv k tomu dojde jen v jazycích, které běžně mají jasně kódované distinkce; jen málo jazyků nemá žádnou jmennou distinkci mezi singulárem a plurálem). Co je zajímavější, zjevná preference „maximální ikonity“ místo „minimální ikonity“ je zřejmě historickým dědictvím. Bybee & Newman (1995) tvrdí, že změny v kořenu (jako v *goose/geese*) jsou jednoduché k naučení a zpracování stejně jako afixy, a fakt, že se v jazycích objevují vzácněji, má diachronní vysvětlení: morfologie obecně vzniká gramatikalizací původně lexikálních prvků, a změny v kořenu nemají

možnost objevit se jako první (oproti afixům). Protože jsou v jazyce obecně vzácné, jsou často analogicky přirovnávány k mnohem rozšířenějším afixačním strukturám, a nepředpokládá se jejich přílišná produktivita. Nízká typová frekvence kořenových změn může i za jejich náročnější osvojování a zpracování. Nicméně v případě, kdy v jazyce existuje plně produktivní systém takových změn, tento systém může být stabilní po celá tisíciletí, jak dokazují semitské jazyky.

Uniformita znamená, že kořenový morfém nevykazuje žádnou alomorfii. Široce pozorovatelná tendence k eliminaci kořenových alternací (jako je např. změna *brethren* na *brothers* ‚bratři‘, nebo *hou[z]es* na *hou[s]es* ‚domy‘) je připisována právě tomuto principu příznakovosti/přirozenosti. Mayerthaler (1987:49) tvrdí, že je „založena na biologicky daných preferencích lidského mozku“, a dává ji do souvislosti s percepční preferencí „objektové stálosti“. Můžeme být ale ještě specifičtější: jak konstatoval Bybee (1985:119–123), vyrovnávání kořenových alternací je velmi citlivé na frekvenci: „návrh, že sporadicky se vyskytující formy postupně mizí [z paměti], vysvětluje tendenci ke zpravidelňování málo se vyskytujících nepravidelných forem, neboť nepravidelná forma, která není dostatečně silná, je nahrazena pravidelným tvarem (1985:119). Proto jsou kořenové alternace ve slovech jako *does* ‚dělá‘ a *says* ‚říká‘, velmi stabilní a mluvčím jazyka morfologii příliš neztěžují (srov. Werner 1989).

Transparentnost je tendence morfologických paradigmat k vyhýbání se homonymii. Na určité úrovni takový princip jistě existovat může, ale jeho účinky opět nejdou oddělit od frekvence: jak jsme viděli v § 4.5, vzácnější morfologické kategorie vykazují tendenci k menším diferenciacím, tj. vykazují větší synkretismus a homonymii než frekventovanější kategorie. Důvodem je menší zapamatovatelnost diferenciací u řidčeji se objevujících kategorií. Takže i když transparentní paradigmata adresátovi ulehčují práci, studentovi daného jazyka mohou připadat těžké nebo „nepřirozené“. Pouze jeden rozměr přirozenosti/nepříznakovosti nám v tomto případě rozhodně nestačí.

Wurzel (1984, 1987) též rozšiřuje pojetí nepřirozenosti/příznakovosti na jazykově konkrétní jev: „co je pro mluvčího v morfologii ‚lepší‘ nebo

„horší“, co je více anebo méně příznakové, rozhodně závisí na to, co je v jejich systému normální“ (Wurzel 1994:2594). To vysvětluje případy, ve kterých se ve větší míře uplatňuje homonymie. Např. v němčině dativní forma *dem Bären* ‚medvědovi‘ ustupuje hovorovému tvaru *dem Bär-Ø*, ačkoliv to odporuje konstrukční ikonicitě. Převažující strukturou je ale ta bez sufixu v dativu (např. *dem Wolf* ‚vlkovi‘), takže menšinové paradigma *Bär/Bären* se prostě přizpůsobuje tomu hlavnímu. Jak si všímá Wurzel, klíčovým faktorem je typová frekvence (byť on ji nazývá „normalitou“, jako kdyby nebyla snadno změřitelná). Bybee (1995) zdůrazňuje, že typová frekvence je jedním z klíčových faktorů určujících morfológickou produktivitu, a to z velmi pochopitelných psychologických důvodů. Wurzel (2000) (a i v dřívějších pracích, srov. 1984:136ff) také tvrdí, že slova patřící k menšinové třídě jsou „příznaková“ v tom smyslu, že vyžadují dodatečné lexikální upřesnění.²⁵ *Bär* (ve spisovném jazyce) proto vyžaduje lexikální upřesnění „*n*-deklinace“, kdežto *Wolf* nic takového nepotřebuje. „Morfológická složitost“ je zde tak redukována na zapamatování si dodatečné informace o světě. Avšak ve více psychologicky orientovaném modelu (jako uvádí např. Bybee) není žádný jednoduchý kontrast mezi specifikací a nespecifikací. Namísto toho je organizace jak slov, tak struktur v naší paměti vysoce závislá na jejich použití, především na jejich frekvenci. V některých případech máme dokonce důvod věřit, že jsou ukládány i předvídatelné informace (vysoce frekventovaná pravidelná slova musí mít vlastní oddělené úložiště svých flektivních forem, jinak bychom neměli žádné vysvětlení pro to, jak se z nich stávají nepravidelná (jako je tomu v případě *have/has* ‚mít/má‘).

Proto můžeme všechny tendence, které se teoretici přirozené morfológie pokoušeli vysvětlit odvoláváním se na pojetí příznakovosti/nepřirozenosti jako složitosti, snadno vysvětlit nezávisle motivovanými faktory. „Příznakovost“ je naprosto zbytečná.

---

²⁵ Toto Wurzelovo použití „příznakovosti“ v kontextu flektivních tříd připomíná významy 1 a 2 výše.

8 NAHRAZENÍ ŠESTI ROLÍ PŘÍZNAKOVOSTI

Rád bych se nyní vyslovil k různým rolím, které příznakovosti lingvisté přiřkli (srov. § 3), a stručně vysvětlil, proč pro tyto ně není příznakovost vůbec potřebná. Zmíním jich vlastně jen prvních pět, protože šestou jsme už z našeho seznamu vyřadili.

Zaprvé, příznakovost, jak je **reprezentována v konkrétních gramatikách**. Tento koncept už od doby Trubeckého nehrál významnou roli (dokonce i Jakobson později zdůrazňoval univerzálnost příznakových asymetrií). Jazykové popisy (jako jsou referenční gramatiky a slovníky) se bez příznakovosti docela dobře obejdou. I v čistě teoretických popisech se po bližším zkoumání ukazuje, že příznakovost nevede k nijak elegantnějšímu popisu. Např. Lyons (1977:308) argumentuje, že dvojitá funkce slov jako je u *dog* (v párech typu *dog/bitch*) „by neměla být považována projev polysémie“, protože taková slova se nachází napříč anglickým lexikem. Jak jsme ale viděli v § 5, slovní páry tohoto typu mají velmi širokou škálu chování, takže samotné vysvětlení pomocí příznakovosti skutečně nestačí.

Zadruhé, příznakovost jako součást **kognitivního kódu („univerzální gramatiky“)**. Generativní gramatici se typicky snažili o dvě věci zároveň: charakterizovat vrozené kognitivní předpoklady pro osvojování jazyka (tj. kognitivní kód) a odůvodnění limitů kroslingvistických variací. Chomsky & Halle (1968: ch. 9) se pokusili vylepšit svůj formálně deskriptivní rámec natolik, že z něj vypadl rozdíl mezi kroslingvisticky rozšířenou („přirozenou“) strukturou (např. skupina vokálů /i e a o u/) a neobvyklou strukturou (např. skupina vokálů /y œ a ʌ i/, Chomsky & Halle 1968:402).²⁶ Ve svém deskriptivním rámci vytvořili účinné vysvětlení pro kroslingvistické struktury. Vůbec nebrali v úvahu možnost, že by tyto struktury mohly mít úplně jiné, extralingvistické vysvětlení, které s omezeními kognitivního kódu

---

²⁶ Pozn. překl. V tomto místě je v orig. část věty vypuštěna. Plné znění věty je: „Thus, Chomsky & Halle (1968: ch. 9) tried to refine their formal descriptive framework in such a way that the difference between across-linguistically widespread ('natural') pattern (e.g. a vowel inventory /i e a o u/) and an unusual pattern (e.g. a vowel inventory /y œ a ʌ i/, Chomsky & Halle 1968: 402) would fall out from it.

nijak nesouvisí (stejně jako jsou organismy mnohem více omezené jinými faktory než limity genetického kódu, viz Haspelmath 2004a). Na tento fakt už dříve upozornil Anderson (1974:293), který poznamenal, že fonologické struktury „blízce zrcadlí mechanismy řečové fyziologie do takové míry, nakolik jim rozumíme“. Dále pokračuje:

„Je potřeba začít od popisu a hledat vysvětlení, spíše než se pokoušet napasovat popis na vysvětlení. Správná podstatná teorie [otázek přirozenosti] by neměla být hledána v restrukturalizaci fonologického popisu, jak je poznat z obecných konvencí [Chomského & Halleho].“

O tři dekády později se v současnosti nejpopulárnější generativní rámec, teorie optimality (OT), stále snaží aplikovat starou strategii Chomského & Halleho (1968), tj. vytváření popisu na základě vysvětlení. McCarthy (2002:2) píše:

„Jednou z nejpřesvědčivějších rysů OT je podle mě způsob, jakým spojuje popis jednotlivých jazyků s vysvětlením zakotveným v jazykové typologii [...] gramatika jednoho jazyka v sobě nevyhnutelně zahrnuje tvrzení i o gramatikách všech ostatních jazyků.“

Tento postup ale ze stále stejných důvodů nemůže teorii optimality fungovat: „příznakové“ jevy jsou ve svém důsledku způsobeny reálnými faktory. Abstraktní vrozené konstrukty, jako jsou např. omezení OT, jednoduše nejsou tím správným vysvětlením (viz především Blevins (2004: kap. 9) pro kritiku OT ve fonologii, a Haspelmath (1999b) pro obecnější kritiku).

Zatřetí, příznakovost jako **metagramatický koncept**, jak jej používal Greenberg (1966) a Croft (1990, 2003) pro multidimenzionální korelaci. Zde bych rád vytkl, že používání samostatného označení, byť jsou frekvenční

diferenciace uznávány jako vysvětlení souvislostí, vede jedině ke zmatení.²⁷ To samé platí pro „příznakovost“ ve smyslu „úzké distribuce“ nebo „nezákladový“. Metagramatické termíny by měly být co nejvíce transparentní a podle mě není specifická metagramatická terminologie pro lingvistiku ani potřeba.

Za čtvrté, příznakovost jako **vysvětlující koncept**. Jak si všímá Wurzel (1998) a další teoretici přirozené morfologie, hlavní vysvětlení pro pravidelnosti jazykové struktury leží mimo jazykový systém. Pokud budeme předpokládat abstraktní přechodnou „vysvětlující“ úroveň mezi jevem a skutečnými vysvětlujícími faktory, naložíme na sebe povinnost dokázat, že je taková úroveň potřeba. V § 7 jsem ukázal, že je to naprosto zbytečné.

Za páté, příznakovost jako **obecná vlastnost lidské kultury**. Frekvenční asymetrie a předpoklady na nich založené se objevují i mimo jazyk. Mayethaler (1981:48) cituje příklad plážového oblečení: Lidé obvykle nosí plavky, tak koupání se bez nich je příznakový případ. Na nudistických plážích je tomu ale příznakovost převrácena – nošení plavek se stává příznakovým, tj. neočekávaným, a proto mimořádným. Jakobson (ve svém dopise Trubeckému z roku 1930) zmiňuje posun základního východiska sovětské představy, a to od původního přesvědčení, že lidé jsou pro sovětský režim, k přesvědčení, že lidé jsou proti režimu („ti co nejsou s námi, jsou proti nám“). Tento příklad ukazuje, že základní východisko přesvědčení mohou ovlivnit i jiné faktory než frekvenční asymetrie (např. paranoidní představa frekvenčních asymetrií), ale takové faktory jsou pro jazyk irelevantní, a koncept „základního východiska“ nějaké představy pro popis podobných situací úplně stačí. Zajímavější je tvrzení Moravcsika & Wirtha (1986), že nelingvistické kulturní prvky jako je jídlo nebo oblečení mají tendenci vykazovat stejné souvislosti mezi frekvencí, rozmanitostí a jednoduchostí, jaké najdeme v jazyce: každodenní oblečení je frekventovanější, více se

---

²⁷ Toto si bezvýhradně uvědomuje Croft (2003:87), který kapitolu „Příznakovost“ ze své dřívější práce (Croft 1990) přejmenovává na „Typologickou příznakovost“. Pozdější název ovšem situaci příliš nevylepší, protože je široce používán ve smyslu typologické implikace (význam 9, § 2.3.3), a s touto souvislostí přitom Croft (2003) vůbec nijak nepracuje.

obměňuje a je jednodušší než slavnostní oděv (to samé platí pro jídlo). Jednoduchost v tomto případě nemůže být důsledkem frekvence, ve skutečnosti tu není žádná souvislost: žádné oblečení (nebo jídlo), které bychom mohli předpokládat jako ještě frekventovanější než jednoduché oblečení (nebo jídlo), je ve skutečnosti ještě vzácnější než slavnostní oděv (nebo sváteční jídlo). Ani souvislost s rozmanitostí není udržitelná: hodně lidí má v kontrastu s uniformním pracovním oblečením mnohem více kusů svátečního oblečení. U jídla platí, pokud zde vůbec nějaká souvislost je, omezení vyplývající z naší paměti (srov. vysvětlení redukováných flektivních diferenciací ve vzácných kategoriích, § 4.5(iii)): recepty, které málo používáme, si hůře pamatujeme. Ti, co o svátečních dnech vaří podle kuchařky (nebo chodí do restaurace), tímto nešťastným omezením rozmanitosti jídla naštěstí netrpí.

9 ZÁVĚR

Někteří autoři, kteří se příznakovosti věnují, si stěžují, že „přesné zachycení významu příznakovosti není vůbec snadný úkol“ (Rice 2003:390). V této práci nebylo mým cílem nalézt „skutečný“ význam „příznakovosti“, ale pokusil jsem se identifikovat a charakterizovat škálu různých významů (a kontextů), ve kterých je tento termín v lingvistice používán. Zatímco Rice (2003:419) věří, že „[p]říznakovost je něco, co lingvisté berou silně intuitivně“, nenalezl jsem žádný důkaz toho, že by se tyto intuice dostatečně překrývaly natolik, abychom se mohli v dohledné době shodnout na společně standardizované příruče. Na druhou stranu se zdá, že se toto sdílené „intuitivní“ vnímání pojmů „příznakový/nepříznakový“ příliš neliší od smyslu každodenních slov jako *neobyčejný /běžný*, *abnormální/normální*, *neobvyklý/obvyklý*, *neočekávaný/očekávaný*. Kromě široké třídy významů příznakovosti jako abnormality (§ 2.3) najdeme i významy ve smyslu příznakovosti jako komplexity (§ 2.1) a složitosti (§ 2.2), ale zatímco komplexita a složitost typicky vedou k nižší frekvenci, abnormalita je ve své podstatě to, co všechny významy příznakovosti sdílejí. Ale pro abnormalitu/neobyčejnost/neobvyklost/nečekanost nepotřebujeme odborný

lingvistický termín. Prosté všední koncepty by měly být vyjádřeny prostými všedními slovy.

V § 4–7 jsem se postupně vyjádřil ke všem různým smyslům příznakovosti a u všech jsem se pokusil ukázat, že se na ně můžeme zasvěceně podívat, aniž bychom k tomu koncept příznakovosti potřebovali.

Tabulka 4 poskytuje přehled všech mých závěrů.

typ příznakovosti	oblast	nejvýraznější představitel	čím ji nahradit	zde zmíněna v...
1. Příznakovost jako specifikace fonologické distinkce	fonémy	Trubeckoj 1939	detailní fonetickým a distribučním popisem	§ 2.1.1
2. Příznakovost jako specifikace sémantické distinkce	lexikální prvky, gramatické kategorie	Jakobson 1932	detailním sémantickým popisem a pragmatickou analýzou	§ 5
3. Příznakovost jako povrchová vyjádřenost	morfosyntaktické kategorie	(passim)	„povrchovým vyjádření/nulovým vyjádření“	§ 4.3
4. Příznakovost jako fonetická složitost	fonologické/fonetické kategorie	Hayes & Steriade 2004	detailní studií fonetických faktorů	§ 6
5. Příznakovost jako morfologická složitost/nepřirozenost	morfologické struktury	Dressler et al. 1987, Wurzel 1998	obecnými principy mentálního uspořádání slov (především frekvenčními rozdíly)	§ 7
6. Příznakovost jako konceptuální složitost	(gramatické) konceptuální kategorie	Givón 1991, 1995	konceptuální složitostí (občas způsobenou vzácností výskytu)	§ 4.4
7. Příznakovost jako rarita v textu	jakákoliv lingvistická struktura nebo element	Greenberg 1966	„vzácností v textu“	§ 4.2
8. Příznakovost jako rarita ve světě	cokoliv, co lidé vnímají	(passim)	„vzácností ve světě“	§ 4.2
9. Příznakovost jako typologická implikace nebo kroslingvistická rarita	fonologické kategorie, syntaktické struktury	Jakobson 1941, 1963	„typologickou implikací, kroslingvistickou vzácností“	§ 6

10. Příznakovost jako omezená distribuce	fonologické a gramatické kategorie, lexikální prvky, syntaktické struktury	(passim)	1. omezená vs. neomezená distribuce 2. specifická vs. defaultní nastavení	§ 2.3.4
11. Příznakovost jako odchylka od výchozích parametrů	parametrické možnosti	Chomsky 1981	„odchylka od výchozích parametrů“	§ 2.3.5
12. Příznakovost jako multidimenzionální korelace	gramatické kategorie, lexikální prvky (a možná fonologické kategorie)	Greenberg 1966, Croft 1990	vzácnost/frekvence v textu a její důsledky	§ 4.5

Tabulka 4. Dvanáct významů příznakovosti, jejich oblasti, nejvýraznější představitelé a čím je nahradit

Soudím, že lingvisté by se měli termínu „příznakovost“ zbavit a stejně tak mnoha konceptů, ve kterých je stále používána. Dá se snadno nahradit jinými koncepty a termíny, které jsou méně neurčité, více transparentní a poskytují pro zkoumané jevy lepší vysvětlení. Čtenáři by přinejmenším měli očekávat, že se autoři tomuto termínu vyhnou, a pokud jej přeci jen budou chtít mermomocí použít, měli by být schopni a povinni jeho použití jasně zdůvodnit.